

સ . જ . ગ . તું .

. આ . ય . લે . ન્ડ .

: ખંડ પહેલો :

ઝવેરચંદ્ર મેઘાણી

ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ગ્રંથોના અંગ્રેજીમાં
૧૯૨૨

• સાં . ક . ણિ . યું .

૧. એક રાષ્ટ્ર એરીન	૧— ૮
૨. અંગ્રેજોનાં પગરણુ	૯ - ૧૭
૩. સાચેસાચ જીતાયું	૧૮ - ૨૭
૪. સાગરપારે નવજન્મ	૨૮ - ૩૦
૫. વીર સાર્સશ્રીદેવ	૩૧ - ૪૧
૬. સમશેરબળથી સ્વાધીનતા	૪૨ - ૫૩
૭. ઉચ્છેદનો નિશ્ચય	૫૪ - ૮૨
૮. ૧૭૯૮નો બળવો અને યુનીઅન	૬૩ - ૭૪
૯. લોહીઆળું લગ્ન	૭૫ - ૯૦
ગાર્નેલ અને અવરોધનીતિ	૯૧ - ૧૧૭
ગાર્નેલનું પતન	૧૧૮-૧૨૪

છ છબીઓ

ક્રમરે બહારવટે

નિ . વે . દ . ન

આજથી આઠ વર્ષ ઉપર માફે લખેલું ‘મરણિયું આયર્લેન્ડ’ નામનું પુસ્તક આંહીથી પ્રગટ થયું હતું. એ લખાવટ ઉતાવળી હતી. પદ્ધતિનો દોષ એમાં મોટો હતો. એની સામગ્રી પણ અપૂર્ણ હતી.

દોઢ વર્ષ પર હું એની નવી સંસ્કારેલી આવૃત્તિ લખવા બેઠો. પ્રથમ વાંચેલાં તે ઉપરાંત બીજાં કેટલાંક પુસ્તકો તપાસી ગયો. ધારણા એવી હતી કે શરૂનાં એક બે પ્રકરણો નવેસર લખીને પછી ‘મરણિયું આયર્લેન્ડ’નો બાકીનો ભાગ સાંકળી દહશ, અને એની ત્રૂટીઓ ઉપર થીગડાં મારીને પતાવીશ.

પણ જેમ જેમ લખતો ચાલ્યો તેમ તેમ અનુભવ જુદો જ થયો. ભાન થતું ગયું કે એ વીર પ્રજાના ઇતિહાસનાં અનેક પ્રાણવાન પ્રકરણોને ઉવેખીને જો હું ટુંકામાં પતાવતો આગળ નીકળી જાઉં, તો તો મેં આયર્લેન્ડના વીરત્વનાં સાચાં પ્રેરણા-ઝરણોને જ વિસાર્યાં કહેવાય.

પરિણામ : આખી જ ચોપડી, પંક્તિએ પંક્તિ અને શબ્દે શબ્દ નવેસર લખાયાં. ‘મરણિયું આયર્લેન્ડ’ તો મરી ગયું : એને દફન પણ કરી નાખ્યું.

વાચક બેશે કે પુસ્તકને પાને પાને ‘મરણિયું આયર્લેન્ડ’ જ લખાયું છે. એ ચલણી સિદ્ધો બનેલ નામ છોડવું મને ગમતું નહોતું. પણ એ નામને મારે આખરે આ પુસ્તકના પુઠા પર ફેરવવું પડ્યું છે. કેમ કે તદ્દન જ નવેસર રચાએલ ચોપડીને જૂના નામની છાપ લગાવી જગતમાં ફેરવવાનો હક્ક મને, એનો હું પિતા છું છતાં ય ન હોઈ શકે. પુસ્તક ખરીદનારને પણ બ્રમ થાય.

વાચક જ્ઞેન-મધુને એવી કશી જ બ્રમણા ન રાખવા વિનવું છું. તેઓને ખાત્રી આપું છું કે ‘મરણિયું આયર્લેન્ડ’ માં જે ઇતિહાસ-કાળને મેં બે જ પ્રકરણોમાં ખતમ કર્યો હતો, તે જ કાળે, એટલે કે ૧૯ મી સદીની સમાપ્તિ સુધીના કાળે આ આખી જ ચોપડી લક્ષી લીધી છે. વીસમી સદીનાં પહેલાં યશસ્વી વીશ વર્ષો કે જેણે આયર્લેન્ડની સ્વાધીનતા ઘેર કરી આપી, જેણે ગ્રીપીથ કોલીન્સ અને મેક્સ્વીની જેવી કાળમૂર્તિઓ જન્માવી, ઘરેઘરથી બહુમૂલાં બલિદાન નોતર્યાં, ને સાત સૈકાઓથી સળગતા મુક્તિયજ્ઞની પર્ણાદૂતિ દરાવી, તે શકવર્તી વીશ વર્ષોનો, સાત સદીઓના નીચોડ ઝીલતો ઇતિહાસ હું લખી રહ્યો છું. એનો બીજો ખંડ ભરાશે.

હું માનું છું ત્યાં સુધી તો ગુજરાતી સાહિત્યમાં આયર્લેન્ડનો સળંગ ઇતિહાસ આપનાર આ પહેલો જ પ્રયાસ છે.

મરણિયું આયર્લેન્ડ

“Gael, O Gael ! O name most dear !
 Wish I've none but that to hear;
 Should a quick death be my bale,
 'Tis for great love of the Gael.”

“ગેઇલ જાનિ ! ઓ ગેઇલ પ્રજા ! ઓ પરમપ્રિય
 નામ ! મારે શ્રવણે એ એક જ પ્રિય શબ્દ ગુંજ્યા
 કરજો ! મારા તકદીરમાં જો જોલું મૃત્યુ માંડયું હોય,
 તો એ શી પરવા છે ! ગેઇલ-માતાના પરમ પ્યારને
 ખાતર જ એ નિર્માણ હશે.”

એકરાષ્ટ્ર એરીન

એક ભાષા, એક ધારાપોથી, ને એક જ ચંદ્રાએલો રાજધિરાજ : આખા એરીન દેશમાં આવી ત્રિવિધ એકતા હતી. એરીન એક 'રાષ્ટ્ર' હતો. એક અને અખંડિત હતો. એના ચારે કિનારા એના એક અખંડ વલ્લના ચાર છેડા સમ હતા. વહીવંચાના પ્રાચીન ચોપડાઓમાંથી તારવેલું, ઇતિહાસકારોએ સોયેલું ઝાટકેલું, ને વિદ્વાનોની બારીક દૃષ્ટિએ વીણેલું આ એક સત્ય છે, કે 'એરીન' નામે પંકાએલો પુરાતન આયર્લેન્ડ ઇસના અવતાર પૂર્વે પણ સત્તર સો વર્ષથી આરંભી એકરાષ્ટ્રતાનો ધ્વજ ઉડાવતો હતો. ને એની પ્રજા હતી 'ગેઇલ' જાતિની. એના જાતિસંસ્કાર 'સેલ્ટીક' શબ્દથી ઓળખાતા. 'સેલ્ટીક' શબ્દમાં ધણા ધણા ગુણોની સુવાસ ફેરે છે : ક્રોમલતા ને શૌર્ય, પ્રેમ ને ધર્મશીલતા, માધુર્ય અને ઉર્મિલતા, આનંદ અને ગમગીની, વાણિજ્ય અને કાવ્યરસિકતા : એ 'સેલ્ટીક' જાતિના માનવ-પુલની મ્હેક મ્હેક થતી ફેરમ છે. એરીનમાં એ ફેરમ ફેરતી હતી.

ને એ ફેરમે તો સમસ્ત યુરોપનાં વનજંગલોને તેમજ ગામ-નગરોને સુવાસિત કરેલ છે. યુરોપની સાથે આ નાના ટાપુને ધણો ગાઢ અને જૂનો વ્યવહાર ચાલ્યો આવતો હતો. ઇસ્વિસનના આરંભથી જ એરીન દેશ યુરોપ તેમજ ઇંગ્લેન્ડની સાથે વેપારના

વિનિમય તેમજ સમશેરના મુકાબલા કર્યા કરતો. આખરે ઇ. સ. ૪૩૨માં જ્યારે સંત પેત્રીક નામના ધર્મપુરુષે આવી ‘એરીન’ની પ્રજાને ખ્રીસ્ત ધર્મની દીક્ષા દીધી, ત્યારથી તો એરીને આખા યુરોપના રાષ્ટ્રોની વચ્ચે મુખ્ય ‘રાષ્ટ્ર’ તરીકેનું મહિમાવંત પદ પ્રાપ્ત કર્યું. આખી પ્રજા એકસાથે નવો ધર્મ અપનાવે, એ બનાવ ‘એકરાષ્ટ્રતા’ની સાક્ષી પૂરે છે. ખ્રીસ્તી ધર્મની દીક્ષાનું રૂઢું પરિણામ એ આવ્યું કે ઉચ્ચીનીચી જાતિઓ વચ્ચેની ચીરાડ પૂરાઈ ગઈ.

ને એ ૬ થી ૭ સદી સુધી તો એરીનનો સુવર્ણયુગ પથરાઈ ગયો હતો. જાણીતી દુનિયાનો એવો કોઈ ખુણો નહોતો કે જ્યાં આયરીશ લોકો પોતાનો ધર્મ, વિદ્યા ને કલાનાં રજકણો વેરવા દાખલ ન થયા હોય. એ એ સૈકામાં તો આયલેન્ડ સાંસારિક તેમજ ધાર્મિક બન્ને પ્રકારની કેળવણીનું તીર્થધામ બની ગયો. એ નાના ટાપુનાં વિદ્યાલયોમાં એસીને યુરોપના પંડિતો તેમજ પાદરીઓ વિદ્યા લેતા. એની વિદ્યાપીઠોમાં તો ઉચ્ચ કેળવણી લેવા જઈને, ગૌલ લોકો, રોમનો, ઝિટનો અને મિસરીઓ સુદ્ધાં ઉતરતા હતા. ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સના રાજકુમારો કવિતા ને ધર્મ-શાસ્ત્ર શીખવા આવતા. યુરોપી દેશોની શાળાઓમાં ને વિદ્યાપીઠોમાં આયરીશ શિક્ષકો વિજ્ઞાન શીખવતા. યુરોપની અંદર કોઈ પુરુષ ગ્રીક જ્યાન બોલતો દેખાય તો લોકો તૂતજ અનુમાન કરતા કે એ આયરીશ હોવો જોઈએ. લક્ષોલ, સેન્ટ ગૌલ, બોલીસો, આથોના, લીડીસ્કર્ન અને માન્સબરી વગેરે મહાપ્રતાપી ધર્મ-મઠોની અંદર સેલ્ટીક સંસ્કૃતિની સ્થાપના કરનાર ને રોમન મહારાજ્યની સંસ્કૃતિમાંથી મક્કમતાપૂર્વક બચી જનાર આ એકનો એક સ્વાભિમાની રાષ્ટ્ર આયલેન્ડ અરધી દુનિયાને પોતાને દારે બોલાવી રહ્યો હતો. એ સાતમી, આઠમી અને નવમી શતાબ્દીના અધકાર-યુગની અંદર યુરોપમાં ખ્રીસ્તધર્મનો જ્યોતિર્ધર બનીને ધૂમનાર દેશ એરીન-આયલેન્ડ જ હતો. એરીનની આખી પ્રજાની પ્રતિભા તેમજ પ્રાણુલગ્નની યુરોપભરમાં ભેખધારીના જુસ્સા સમેત પ્રસરી વળી હતી. એ પ્રજા-ઉદ્ધોતની અવિચલ સાક્ષી રૂપે તે કાલે રચા-એલાં સાહિત્ય-કવિતા આજે હજી મૌજૂદ છે.

લૂંટારાઓ

એવા યશસ્વી કાલની અંદર, આ શાંતિપ્રેમી ને વિદ્યાપ્રેમી એરીન પર અસરના ઓછાયા પડ્યા. ઇ. સ. ૭૯૪ની સાલ હતી. આઠમા સૈકાનો આશ્રમતો કાળ હતો. તે વખતે ઉત્તર યુરોપના અરક્ષવાયલા નોર્વે તેમજ ડેન્માર્ક દેશમાંથી કાળા રંમનાં બહારો લઈને 'નોર્સ' તથા 'ડેન' જાતિના ચાંચીઆ લોકો એરીન ને કિનારે ઉતરી પડ્યા. અસાવધ પડેલી આ અકેલી અટૂલી જમિ ઉપર તેઓએ લૂંટફાટ, કતલ અને આગની જ્વાલાઓ ચલાવી. આયર્લેન્ડનાં લોકો આ લૂંટારાઓની સામે અસહાય નીવડ્યા. કેમકે આ પરદેશીઓની પાસે લાંબીલાંબી તલવારો હતી. શરીરે લોઢાનાં બખ્તરો હતાં. લૂંટનું વિકરાળ ખુન્નસ હતું. યુદ્ધની તાલીમ હતી. જ્યારે બીજા બાજુ આયર્લેન્ડની પ્રજા તો મોટે ભાગે વિદ્યાનુરક્ત તેમજ ધર્મતત્ત્વની ઉપાસનામાં પડેલી હોવાથી એણે હિંસાનાં હથિયારો ધડવામાં કે યુદ્ધકૌશલ સાધવામાં બહુ ગતિ નહોતી કરી. એના પહાડી લડવૈયાઓ ને એની ઠકરાતોના ઠાકોરો ઢાલભાલાં વાપરી જાણુતા, પણ તે યે મયદાને-જંગમાં નહિ, છાપાછાપીની લડતમાં. છતાં તેઓ ઝઝૂમ્યા.

એ સૈકાઓ સુધી આ વિદેશીઓ સાથેની ઝપ્પાઝપ્પી ચાલુ જ રહી. આયર્લેન્ડનો પ્રજાએ પોતાની સંસ્કૃતિની કેટલી યે રેખાઓ ભુંસાઈ જવાને ભોગે પણ, વિદ્વાનોને કે પાદરીઓને બદલે બયાનક લડવૈયાઓ તૈયાર કરવાનું કામ હાથ લીધું. બીજા બાજુ નોર્સ અને ડેન લોકોનો તો સમુદ્રમાં પ્રવાહ જ બંધાઈ ગયો. આયર્લેન્ડના ધમ-મઠોની અંદર સંતપયગમ્યરોની પ્રતિમાઓ ઉપર તેમજ બીજી રીતે શોભા માટે જડેલાં સોનાંરૂપાંથી લોભાઈને આ ચાંચીઆઓ જહાજો પછી જહાજો લઈ ઉતરી પડ્યા. તેઓએ મહામૂલાં દેવાલયોને જલાવી દીધાં. દેવના દરદાગીના ઉતારી લીધા. અજોડ પુસ્તકાલયોને આગ મૂકી. સમુદ્રને તીરે ગઢ-કિલ્લા બાંધી વસવાટ માંડ્યો. અને પોતાનું કેવું રાજ્ય જમાવ્યું ?

દરેક પ્રાંત ઉપર અક્કેક 'ડેન' રાજા; દરેક ઠંકરાત ઉપર અક્કેક 'ડેન' ઠાકોર; દરેક દેવાલય ને મઠ ઉપર અક્કેક 'ડેન' ધર્મગુરુ; દરેક ગામ પર અક્કેક 'ડેન' ગામગુપ્તી; ને દરેક ઘર ઉપર અક્કેક 'ડેન' સોલ્જરની ચોકી ચડી. ધરેધરની ગાયનું દૂધ એ સોલ્જર જમી જાય, ઘરનાં બાળકો દૂધ વિના ટળવળે. જરૂર પડે તો એ એકની એક ગાય પણ 'ડેન' સોલ્જરનું જઠર ભરવા માટે હલાલ કરી નાખવાનો હુકમ હતો. આયર્લેન્ડના ઇતિહાસકારને મન અચાંખો તો એજ રહી ગયો છે, કે વિદેશીઓની આવી દારૂણ સંહારબાજીની વચ્ચેથી પણ પ્રજાનાં આટલાં બધાં કલાસાહિત્ય ઉગારી શી રીતે શકાયાં? અને 'ડેન' લોકોની ચડાઇઓની ધોરમાં ધેર વેદનાઓ વચ્ચે પણ આયર્લેન્ડનાં વિદ્યાલયો પોતાનું વિદ્યાદાન ચાલુ રાખી પોતાના અધ્યાપકોને દેશાવરમાં શી રીતે મોકલી શક્યાં?

આયન બોરૂ

હૂંટાનું, સળગતું, ને કતલ થતું હતું, તે છતાં આયર્લેન્ડ ઉઠી ઉઠીને લડતું હતું. એના ચારે પ્રાંતની પ્રજા રણે ચડી હતી. ભવિષ્યની ઓલાદ માટે 'અયુનમ એરીન'ની કુલપરંપરા રચતી હતી. તે વખતે, તેઓના વંધુમાં વંધુ વસમા કાળે, એક નરવીર ઉડ્યો. ને એણે પ્રજાનું પરિત્રાણ કર્યું. એનું નામ આયન બોરૂ: મન્સ્ટર પ્રાંતના રાજવંશનો એ રાજપુત્ર: પોતાના બાઇ મેહોનની સંયુક્ત સરદારી નીચે આયરીશ યોદ્ધાઓને એકત્ર કરી પહાડોમાં છુપાઇને 'ડેન' સત્તાના દળબળ પર છાપા મારવા લાગ્યો. મેહોનનાં યુદ્ધ એણે ન માંડ્યાં. પણ ચુપચાપ રમખાણો આદર્યાં. શત્રુઓને વ્યાકૂળ કરી મૂક્યા. આખરે ડેનોએ સંધિ માગી. ચાકેલો મેહોન તો એ સંધિના કરારનો સ્વીકાર કરી લઇ ઠરીને ખેસી ગયો.

પરંતુ આયનની નસોમાં દોડતું 'ગેઇલ' રૂધિર ન ઠરી શક્યું. મૂઠી-ભર માણસો લઇને, વનજંગલો વીંધતો, યુદ્ધગહ્વરોમાં લપાતો, ટાઢ વૃષ્ટિ ને વાવાઝોડોમાં પણ ઝાડનાં ડાળમૂળીયાં પર નિદ્રા લઇ લેતો આયન દુશ્મનોનાં છૂટાંછવાયાં માણસોને ઠાર કરતો ભટકે છે.

એને તો માત્ર એકલા પોતાને જ ખંડણીમાંથી ઉઠાવું નહોતું, આખા આયર્લેન્ડને પારકા પંજમાંથી મુક્ત કરાવવું હતું. એનો મુદ્દા-લેખ એક જ હતો—કે જે આખરે જમાનાઓ સુધી સમગ્ર આયર્લેન્ડનો મુદ્દાલેખ બની ગયો : કે “પરદેશીઓને બલે હું અણુ માત્ર જ નુકસાન કરી શકું, પણ પરદેશીઓ સાથેની મુલેહ કરતાં એ અણુ જેટલી ધન પહોંચાડવાનું મને વધુ પ્યાર છે.”

આખરે તેની આકાંક્ષા ફળી. પચીસ જેટલી લડાઈઓ એ લડ્યો. ઇ.સ. ૧૮૧૪ના એપ્રિલ માસની ૨૩મી તારીખે એણે સંપૂર્ણ વિજય મેળવ્યો. રાષ્ટ્રનો એ રાજધાન્ય (દ્વાર-કીંગ) સ્થપાયો. એણે પ્રજાને પરદેશીઓથી મુક્ત કરી એટલું જ નહિ, પણ વિદેશીઓને એ જ બેડીખંઠમાં ઝકડી લીધા. રાષ્ટ્રભરમાં એની રાડ બેસી મધ. સૂર્યોદયે તારલા નાસે તેમ ચોરલુંટારા અલોપ થયા. સ્ત્રીઓ પણ દરદાગીના સાથે અકેલી મુસાફરીઓ કરવા લાગી. યુદ્ધવીરે શાંતિનું વારત્વ પણ એટલું જ બતાવ્યું. નદીઓ પર મેનુઓ, સડકો, દેવાલયો ને વિદ્યાલયો બાંધ્યાં. નાશ પામેલાં પુસ્તકો નવેસર લાવવા એણે વિદ્વાનોને સાગર-પાર મોકલ્યા. કાયદાનું તંત્ર સ્થાપ્યું. આખરે ૭૨ વર્ષની એની વૃદ્ધાવસ્થાએ દુશ્મન ‘ડેનો’ના બયાનક સૈન્ય સાથેના એક સંગ્રામમાં એણે પોતાના પુત્રની સરદારી નીચે પોતાની તાલીમ પામેલી સેના ઉતારી.

પોતે શિખિરમાં બંદગી કરે છે, પુત્ર સંગ્રામમાં શત્રુઓને છેદે છે, પુત્ર મરાયાના ખખર આવે છે, તો યે કિરતાર સાથેના એના અંતર-તાર તૂટતા નથી. એની ફાજ શત્રુઓને તમડે છે. પલાયન થતા એ ડેન લોકો એ શ્વેત લાંબા ઝૂલતા કેશ, શ્વેત રૂપેરી દાઢી, અને પ્રાર્થના-ભારે ખીડાયેલાં નયનો, એવી વૃદ્ધ માનવ-મૂર્તિને વિરાજેલી દેખી ભ્રમણામાં પડી બોલે છે કે “ચુપ ચુપ ! પાદરી ! પાદરી !” ત્યાં તો કોઈ ખૂટી અચ્છો નળુબેદ બોલી ઉઠ્યો : “પાદરી નથી, રાજ પોતે ! રાજ પોતે !” આટલું નળુતાં જ શત્રુ ફરસી લઈ ધસ્યો, ફરસી ઉઘામી, પલકમાં તો વૃદ્ધ રાજ આયને તલવાર ખેંચી. એક જ ઝટકે

શત્રુનો એક પગ કાપી નાખ્યો. પણ એ પરદેશીએ ચ ફરસી નાખી. રાજાનું માથું ફાટી ગયું. મરતાં મરતાં એણે પીળા શત્રુને પણ સાથે લીધો. એને ઠાર કરી પોતે પ્રાણ છોડ્યા. આજે પણ આયર્લેન્ડ એ મહાવીરને સંભારે છે. પ્રભ એને એક આદર્શ-વીર મણી રટી રહી છે. એ આદર્શ કયો હતો ? “A united, civilized, law-abiding and christian Ireland: સંમઠિત, સંસ્કારી, નિયમપાલક અને ખ્રીસ્તધર્મી આયર્લેન્ડ.”

અંત્રેજોનાં પગરણુ

દોઢાંડ ટાપુના પશ્ચિમ તીરે, વેલ્સ પરમણુની કુંગર-ધાર ઉપર ચડીને, એક દિવસના સંધ્યા સમે, એક આદમી ઉભો હતો. એની લોલૂપ આંખો, આથમતા સૂર્યનાં લાલ સુનેરી ચુંબનો ઝીલતી જલદેવીની ઉછળતી છાતીને વિસારી, દૂર દૂર ક્યાં ચાલી જતી હતી ? કોના ઉપર ઠરતી હતી ? કોની કલ્પનાના વશીકરણે નજરઅંદી અનુભવતી હતી ?

એ બે આંખો નિહાળતી હતી તે તો હતા ‘એરીન’ દેશના ઉગમણા કિનારા. એ કિનારાને કેં કેં બંદરો મઢ્યાં છે: એની યે પાર મઠોના કેં કેં આભ-રમતા મિનારા ઉભા છે: એ મિનારાની યે ષછવાડે ‘એરીન’નાં નાનાં નીચાં ધરપાર વેરાયાં છે: ને એ ધરોને પારણે પારણે, મેંદીએ નખ રંગતી, વાળમાં તેલ નાખી લાંબી વેણીઓ ગુંથતી, નેણમાં કાળા લેપ ઠાંસી કમાનો કારતી, ભાલ પર બીજકારની સોના-દામણી લટકાવતી, આખે માથે ઓઢણું ઓઢતી, કાનમાં કડીઓ ઝુલાવતી ને આંગળીઓમાં વીંટીઓ ચળકાવતી આચરીશ ગૃહલક્ષ્મીઓ ઉભેલી છે. ગાયો, ઔચરો, નદીઓ, ખેતરો, ઘેટાંનાં શરીર પરની મુલાયમ ઉનો, ઘોડાંઓ; એવું કેં કેં દેશ-ધન એરીનમાં ભરેલું છે; આ બ્રિટનપુત્રની આંખો સાગર-તીરના સાયંકાલિન ઓળાયામાં એ બધી મોહિનીને દેખી કો’ માઠ નજરઅંદી અનુભવી રહી હતી.

એનાથી ન રહેવાયું. એ બોલી ઉઠ્યો: “કોઈ એક દિવસ, મારા આખા રાજ્યનાં તમામ જહાજો ભેળાં કરીને હું આ સમુદ્ર પર મેતુ રચીશ, અને તે ઉપર થઈને આ દેશ જીતી આવીશ.”

એટલું બોલીને એ મોહલુખ્ત માનવી નીચે ઉતરી ગયો. એ હતો: ષિટનનો રાજા વીલીઅમ રૂક્સ.

કોઈએ આ વાત આયર્લેન્ડને તીરે પહોંચાડી. લીન્સ્ટરના રાજાએ એ વાત કહેનારને ગંભીર ભાવે પૂછ્યું “હાં ભાઈ, રાજા વીલીઅમ આ શબ્દોને છેડે, ‘ધર્મરત્ન કૃપાથી’ એટલો ઉદ્દગાર ઉમેરેલો હતો કે ?”

“ના.” જાણકારે જવાબ દીધો.

“ત્યારે તો કામ મારે છે. ધર્મરત્ન મદદ વિના કેવળ પોતાના જ બળ પર ભરોસો કરનાર એ ષિટનરાજાનો મને ભય નથી. હું બેદરિગ છું.”

ષિટનરાજા રૂક્સ તો કબરમાં ગયો. પણ પોતાની મેટી નજરનું અંજન પોતાની ઓલાદની આંખમાં આંજતો ગયો.

આયનના મૃત્યુ પછી દોઢસો વર્ષ સુધી તો પ્રજામાં સ્વાધીનતાની કો અકળ સ્ફુર્તિ ફૂટી નીકળી હતી અને એરીન પોતાની સંસ્કૃતિનાં અનેકવિધ ચણતર ચણી રહ્યો હતો. નોર્સ અને ડેન ચાંચીઆ પણ ભાગેડુ મટી આયર્લેન્ડની ભૂમિને મા-ભૂમિ કરી બેઠા હતા. તેઓએ નગરો વસાવ્યાં. વહાણવડું પણ પ્રજાને તેઓએ સીખાવ્યું. પ્રજાજીવનમાં તેઓ ઝોતપ્રોત બની વણાઈ ગયા. એમ બધી રીતે દેશ ફુલ્યો ફાલ્યો : એટલે ષિટનની મેટી નજર નિરપાય હતી. પરંતુ આયનનાં શક્તિસામર્થ્ય તો આયનની સાથે જ પાયદસ્ત અન્યાં હતાં. એનો કોઈ વારસદાર નીપજ્યો નહિ. પ્રાંતપ્રાંતના નોખનોખા હાકોરોની મહત્ત્વાકાંક્ષાએ અને વધુ પડતા વ્યક્તિવાદે રાષ્ટ્રને નખજો બનાવ્યો. અંદરોઅંદરના એ કંકાસોએ આખરે છેક ઇ. સ. ૧૧૫૪માં ષિટન-રાજા હેનરી બીજાને મનગમતો મોકો આપ્યો.

એણે શું કર્યું ? એ દિવસો તો ધર્મસત્તાના ને ધર્મગુરુઓની સર્વોપરિ આણુના દિવસો હતા, અને રોમનગરમાં ગાદીપતિ બની બેસનાર ધર્મધીશ 'પોપ'ના જ પડતા બોલ ઝીલાતા. ખ્રિસ્ત-રાજ હેનરીએ જોયું કે અત્યારે પોપની ગાદી પર એડ્વિઅન નામનો અંગ્રેજ ગુરુ ચુંટાયો છે. એથી એણે એડ્વિઅન પાસેથી રૂકો મેળવ્યો-આયર્લેન્ડને જીતવાનો. કુટિલ પોપને જર્મનીના પરિબળ સામે ખ્રિસ્તની સત્તા ઉભી કરવી હતી.

તે કાળે તો રાજા હેનરીએ આક્રમણ કરવાનું હર-કોઈ કારણે માંડી વાળ્યું. પરંતુ આખરે એક દિવસ આયર્લેન્ડના જ એક પ્રજાજને ખ્રિસ્તને પોતાની જન્મભૂમિ પર અત્યાચાર કરવા ઉતાર્યું. એ દ્રોહી હતો 'ડરમેટ મેકમરે' નામનો એક ધાતકી અને લંપટ હાકોર. એ મુખ્ય રાજાનો વંશી હતો. પોતાના એક વિરોધીની સ્ત્રીને ઉઠાવી જવાના અપરાધ બદલ આયરીશ હાકોરોએ એકત્ર બની એને અધિકાર-બ્રહ્મ કર્યો. એ વેરની વસૂલાત સારૂ ડરમેટ ખ્રિસ્ત-રાજ પાસે ગયો. ખ્રિસ્તે જો આયર્લેન્ડ પર આવવું હોય તો પોતે ખ્રિસ્તના માંડલિક તરીકેનું પદ સ્વીકારવા બંધાય, એ શર્તે એણે ખ્રિસ્તના નોર્મન રાજાની ફ્રાજ ઉતારી. એની સામે આયર્લેન્ડ ઘણું ઘણું ઝઝૂમ્યું. પરંતુ ન ફાળ્યું. આયર્લેન્ડનો છેલ્લો રાજાધિરાજ રૉડ-રીક તા. ૨૮-૧૨-૧૧૯૮ના રોજ કામ આવી ગયો. અને દેશ પર પ્રથમ પહેલી વાર ઇંગ્લંડના નોર્મન વંશના રાજાધિરાજનો વાવટો ચડ્યો. ત્યારથી માંડી સવા સાતસો વર્ષો સુધી આયરીશ પ્રજાએ એ વાવટાને પચાડવા, એની છાયા પણ ન લેવા જીવ સાટેના જંગો મચાવેલા છે. તાબેદારી નથી કબૂલી.

નોર્મન રાજવંશ આવ્યો તો બલે આવ્યો. ગેઘલ પ્રજા એને પણ પોતાનો કરી અપનાવી લેત. ઇંગ્લંડમાં પણ નોર્મન વંશ પચાહગીર બનીને જ ઉતરેલો. પરંતુ ત્યાંની મૂળ પ્રજા સાથે એ વંશની જે રૂડી મેળવણી થઈ ગઈ, તે આયર્લેન્ડમાં ન થઈ. કેમકે રાજા પોતે રાજકૂળ લઈને આયર્લેન્ડનો નિવાસી ન બન્યો. એણે તો કેવળ absentee King-feudalism સ્થાપ્યું. એટલે કે પોતે

અલમ રહી, એક પછી એક ગવર્નરોને જ અમલ ચલાવવા મોકલ્યા. ચાહે તે નોર્મન ઉમરાવને, આયર્લેન્ડનો ચાહે તે ધણી-આતી નધણીઆતી જાગીરો ઇંગ્લંડનો રાજ એનાયત કરવા લાગ્યો. જે એંગ્લો-નોર્મનો ઇંગ્લંડથી આવ્યા લૂંટના પરવાના મેળવીને આયર્લેન્ડમાં ઉતર્યા, તેઓની અને ગેલ પ્રજાની વચ્ચે અદાવત અને કડવાશ જામી પડી. પરદેશી રાજાએ નવી જીતેલી પ્રજા પર શત્રુભાવે જ શાસન માંડ્યું.

ગેલ પ્રજાનો વસવાટ પહાડોમાં જામ્યો, તે એંગ્લો-નોર્મન (ઇંગ્લંડથી આવેલા) વસાહતીઓની જમાવટ શહેરોમાં થઈ ગઈ. બન્નેનાં સામસામાં લોહી રેડાતાં જ રહ્યાં. અંગ્રેજ વસાહતીઓ પોતાની અંદરોઅંદર પણ ખિલાડાંકુતરાંની માફક લડતાં થયાં. તેઓને આયરીશોની સાથે બાઈબંધીના સંબંધો બાંધવા જ ન દેવાયા. એવા સ્નેહસંબંધની કોઈ એંધાણી દેખાત કે તત્કાળ એ લોકો પર રાજસત્તાના ધરાદાપૂર્વકના દારણ દંડ ઉતરતા. પરિણામે, ઇંગ્લંડમાં બે જાતિઓના: જાતિસંસ્કાર, રીતરિવાજ, કાયદા અને જાનાનોનું જે મિલન થયું, તેનાથી ઉલટું આયર્લેન્ડમાં વિચ્છેદ વધતો જ ગયો. કેમકે વિજેતા ખ્રિસ્ત-રાજની એ નક્કી કરેલી નીતિ હતી. એમ કરતાં ઇ. સ. ૧૩૧૫નું વર્ષ આવ્યું.

સ્કોટલેન્ડની સહાય

ગેઇલ પ્રજા સતી નહોતી. એરીનનો પુત્ર ગાફિલ નહોતો. કતલ થતી થતી પણ જાતિ આખી સ્વાધીનતાના ગર્વ સાથે ઉભી હતી. પુનરુત્થાન માટે પ્રસંગની જ વાટ જોતી હતી. એવામાં સ્કોટલેન્ડ દેશ સળગી ઉઠ્યો.. એ જૂમિની દૂખે પણ રોયર્ટ બ્રસ અને એડવર્ડ બ્રસ નામના બે બાઈઓ પાક્યા, તે તેઓ પોતાની જૂમિનો કબ્જો પચાવનાર ખ્રિસ્ત-રાજ સામે બહાર-વટે નીકળ્યાં. ખ્રિસ્ત-રાજ એડવર્ડ એ સ્કોટલેન્ડી પ્રજાની નવજાગૃતિ રૂંધવા માટે સૈન્ય સજે છે. આયર્લેન્ડમાંથી પોતાના

એંગ્લો-નોર્મન ઉમરાવોને બહારે બોલાવે છે, તે સાથેસાથ આઇ-રીશ પ્રજાને પણ રાજકુમકે તેડું મોકલે છે.

“ના, ના.” આયરીશ પ્રજાએ બે કારણે ના પાડી: “એક તો સ્કૉટીશ લોકો પણ અસલ સેલ્ટ વંશના હોઇ અમારા લોહીભાઇઓ રહ્યા : ને બીજું સ્કૉટીશોને પક્ષે આ સંગ્રામમાં ન્યાય છે, ધર્મ છે. એ ધર્મપક્ષની સામે અમે અન્યાયપક્ષે ઉભી તલવાર ન ખેંચીએ. અમે પોતે જ સમદુઃખી છીએ. નહિ આવીએ.”

ત્યાં તો સ્કૉટીશોના વિજયના સમાચાર સાંભળાયા. સાંભળીને આયરીશોને આશા આવી. તેઓને ખાતરી થઇ કે અંગ્રેજોને અવિજ્ઞેય નથી, આપણે પણ માથું ઉંચકીએ. એમ સમજી આયરીશોએ સ્કૉટીશોને નોતર આપ્યું. એડવર્ડ ખૂસને પહાડી સ્કૉટીશોની ફ્રાજ સાથે એરીનમાં ઉતાર્યો. આયર્લેન્ડનો રાજધિરાજ કરી સ્થાપ્યો, ને એના નેજા નીચેથી ગેઇલ પ્રજાએ જિંટનને પડકાર દીધો. બન્ને ઝૂસ બાંધવો. આયરીશ તેમજ સ્કૉટીશ મળી વીસ હજારની ફ્રાજ લઇ એંગ્લો-નોર્મનોનાં થાણાં ઉખેડતા આમળ ચાલ્યા. પરંતુ આખરે એની સેનાને શિયાળો નડ્યો. ઘણાં મૃત્યુ નીપળ્યાં. રોબર્ટ ખૂસ પાછો ગયો, એડવર્ડ એકલો ઝૂઝવા લાગ્યો.

અંગ્રેજ રાજાએ આયરીશોના આ બંડની ફરીઆદ પોપની સત્તાને પહોંચાડી. જિંટનનો પક્ષ કરતી એ ધર્મસત્તાએ આયર્લેન્ડમાં આણુ ફેલાવી કે “અંગ્રેજ રાજસત્તા સામે ઉદ્ધત બનનારાઓનો ધર્મમાંથી બહિષ્કાર કરવામાં આવે છે.” આવા અધર્મી આદેશની સામે એરીન-પુત્રો ભજકી ઉઠ્યા. તેઓના અંગ્રેસરોએ પોતાના વર્તાવના સમર્થનમાં એક પત્ર લખી મોકલ્યો: એમાં લખ્યું હતું કે

“.....અમે ઇંગ્લાન્ડના રાજા સામે ક્રિસ્ટીઓ નથી, કેમકે અમે કદાપિ એ રાજાની વફાદારીના સોગંદ લીધા નથી. અમે તો સ્વાધીન પ્રજા તરીકે અમારા એ શત્રુની સામે મરણિયો સંગ્રામ ખેડી રહ્યા છીએ. એ જાલિમોએ તો ચાર હજાર વર્ષથી અમારા પોતાના જ રાજધિરાજના અમલમાં ચાલતો અમારો દેશ પોપ

એત્રીઅનની મંજૂરીથી પડાવી લીધા છે. તે આ પચાઉગીરોએ અમારા પર અન્યાયી કાયદાઓ ખડક્યા છે. એ કાયદાઓ કેવા છે: (૧) દેશી પ્રજાજનને, એના જન્મને જ અપરાધે, રાજ-કચેરીમાં કોઇ એંગ્લો-નોર્મન સામે દાવો લાવવાનો હક્ક નહિ. (૨) આયરીશ-ચાહે તે દરજ્જાનો હોય, પણ તેનું ખૂન થાય તો એ ખૂન કરનારને કોઇ અદાલત સજા ન કરે. (૩) આયરીશ વિધવાને જીવાઈ-હક્ક ન મળે. (૪) દેશી આયરીશનાં વસીયતનામાં રદ થાય, ને એની મિલકત એના માલિકો યથેચ્છ વહેંચી નાખે.

“આમ આયરીશ પ્રજાજનનું ખૂન એ ગુન્હો નથી, એવું જાહેર રીતે શીખવનાર રાજ અમારો જાણિત છે. અમે એના અત્યાચારોમાંથી છૂટવા શસ્ત્રો ધર્યાં છે. અમારા સુરક્ષણ માટે અમે ખૂસને રાજ કર્યો છે.”

પછી તો ડ્રિટન-રાજે આ બધા જુલમટ વિષે પોતાનું અજ્ઞાન કબૂલ કર્યું. ન્યાયવિચારના વચનો આપ્યાં. એ વચનો ઉપરછલી રીતે પાળીને આયરીશોને પંપાળી લીધા. ઘસ રણસંગ્રામ-માં મરાયો. આયરીશોની આશા-પણ એની સાથે જ ધૂળ મળી. અંગ્રેજોના જૂના અસાચારો નવેસર ચાલુ થયા.

પરંતુ તે પછીના ડ્રિટન-રાજેનું ધ્યાન બીજી તરફ રોકાઈ ગયું. આંહી આયલેન્ડમાં સુલેહસંપી જવાઈ.

વીર આર્ટ મેકમરો

ચાલીસ વર્ષ બીજાં વહી ગયાં, અને ડ્રિટન-રાજને બીજી વધુ મોટી ફાળ પડી. ચોક્કસ એણે જોયું કે અંગ્રેજ વસાહતીઓની અને આઈરીશોની વચ્ચે સંસ્કાર-મિલન જોશમેર ગતિ કરી રહ્યું હતું. એંગ્લો-આઈરીશોએ અંગ્રેજ પોશાક ઉતારી-ગેઇલીક લેખાસ તેમજ ગેઇલીક નામો ધારણ કરી લીધાં છે: તેઓ ગેઇલીક જ્યાન બોલતા થયા છે: આંતર-લગ્નો કરી રહ્યા છે: પોતાનાં બાલકોનું આઈરીશનાં કુટુંબોમાં પાલનપોષણ કરાવી રહ્યા છે. ડ્રિટને પોતાની નાશક નીતિના માર્ગમાં એક મહાન અંતરાય ઉભો થતો દીઠો. એણે

જેયું કે આયરીશ પ્રજા પોતાના વિજેતાઓને પોતાની સંસ્કૃતિનું અમૃત પીવાડીને પોતાની અંદર એકરસ કરી રહી છે. એને અથ લાગ્યો કે આ મહાન મિલનમાંથી એક સમર્થ પ્રજા જાગશે, અને ઇંગ્લંડની આધીનતાને ફગાવી દેશે. એટલે એણે ઇ. સ. ૧૫૬૭માં એક ધારો પસાર કર્યો: એ ધારો 'કિલ્કેની સ્ટેચ્યુટ' ને નામે ઓટનના ઇતિહાસના અનેક કાળાં ધાયાં પૈકીના એક તરીકે ઉભો છે. એની કલમો આવી હતી:

૧. દેશી આયરીશની સાથે આંતર-લગ્ન કરનાર અથવા દેશીને ઘેર પોતાનાં બાળકને ઉછેરાવનાર હરકોઈ એંગ્લો-આયરીશ અથવા અંગ્રેજ 'રાજદ્રોહ'નો અપરાધી ઠરશે.
૨. અંગ્રેજ ઓલાદનો કોઈ પણ માણસ જે આયરીશ નામ ધારણ કરશે, આયરીશ જીવાન, લેખાસ કે રીતરિવાજ અંગીકાર કરશે, તો તેની મિલકતોને જાગીરો જમ થશે.
૩. કોઈ અંગ્રેજ પોતાની જમીન પર આયરીશોને દોર ચારવા કે ગાંચર કરવા આપતું નહિ, તેઓને ધર્મસ્થળોમાં પ્રવેશવા દેવા નહિ; તેઓના ચારણો કે કથાકારોને નોતરવા નહિ.

આ બધા પ્રતિબંધોના ભંગ માટે બચકર સળગ્યો મુકરર થઈ હતી.

અ.વા કાયદા લેખાવનાર એક આયરીશ વીર યુવાન જાગી ઉઠ્યો. એનું નામ આર્ટ મેકમરો : બસો વર્ષ ઉપર એરીન દેશ ઉપર અંગ્રેજ-રાજની પતાકા રોપનાર દ્રોહી ઠાકોર ડરમેટ મેકમરોનો જ આ વંશજ આજે જાણે પૂર્વજનાં મહાપાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા આવ્યો હતો. લીન્સ્ટર પ્રાંતની વડી ઠકરાતના એ વારસ ઉપર એલીઝાબેથ નામની એક અંગ્રેજ ઉમરાવજાદી મુગ્ધ બની અને આપણા આયરીશ વીરભદ્ર આર્ટ એ પ્રેમનો સ્વીકાર કર્યો. બન્ને પ્રેમીઓએ 'કિલ્કેની કાયદા'ની શાહી હજી લીલી હતી ત્યાં જ એને ઠોકરે માર્યા. અમીરકુમારી એલીઝાબેથને રાજસત્તાએ ધમકી દીધી કે નવા કાયદા નુજા તારી જામરદસ્ત આખી જાગીર ખાલસા કરશે. પણ એલીઝાબેથ પ્રેમને પોતાની જાગીરથી વધુ મુશ્કેલીવાન

માન્યો; પોતાના અંગ્રેજ લોહી અને વંશ કરતાં પ્રણય-મિલનને, એ રૂઢિરોના સ્નેહ-સંગમને વધુ પવિત્ર માન્યાં. એણે સંસારી સમૃદ્ધિ ડૂલ કરીને આર્ટ સાથે લગ્નમાં ળાંધી. આર્ટ એને પોતાના લીન્સ્ટરના કિલ્લામાં ઉપાડી ગયો.

પત્નીની જગીરને તત્કાળ સરકારી કડી લાગી ગઇ—તે તે કેવળ આયરીશ વીરની સાથે પરણવાના જ અપરાધ બદલ : એ સાંભળતાં જ આર્ટની આંખ ફાટી ગઇ. એ યુદ્ધે ચડ્યો. અનેક આઇરીશ ઠાકોરોએ એને સાથ આપ્યો. ઠેરઠેર અંગ્રેજ મેનાઓને હરાવી ચિટને આંધેલા સીમાડા લોપતો એ આમળ ચાલ્યો. ઇ. સ. ૧૩૮૯ સુધીમાં તો એણે આયર્લેન્ડની ભૂમિ પર ચિટિશ વસાહતની સરહદો સાવ સાંકડી કરી નાખી.

ચાર હજાર હથીઆરધારીએ અને ત્રીસ હજાર તીરંદાએ લઇને રાજા રીચર્ડ પોતે ઇંગ્લંડથી ઉતર્યો. પણ એ જોરાવર રાજ-સેનાને આયર્લેન્ડની ગાળીએ તેમજ નદીઓમાં છુપાઇ રહેલા આર્ટે ઓચીંતા જાપા મારી મારી હંફાવી દીધી. રાજા રીચર્ડને પોતાના મુખ્ય નગર કિલકેનીમાં ભરાઇ જવું પડ્યું. ત્યાંથી એણે આર્ટની સાથે સુલેહના સંદેશ ચલાવ્યા. આર્ટની માગણી એક—અને એક જ હતી : મારી પત્ની એવીઝાબેથની જગીર પાછી સોંપો. રાજા રીચર્ડની માગણી પણ કડક હતી : તેં સર કરેલા મારા સીમાડા પાછા સોંપ. આર્ટ ન માન્યો. ચિટનરાજ વીલે મહેંચે સ્વદેશે ગયો. પણ શસ્ત્રથી ન જીતાએલા આર્ટને દગલ-બાજીથી ખતમ કરવાની પેરવી ચાલુ થઇ.

એ પેરવી પ્રમાણે એક નોર્મન (અંગ્રેજ) અમારે આર્ટને પોતાના ગઢ ઉપર મહેફિલમાં નોતર્યો. નોતરનાર યજમાનની વિનતિથી આર્ટ માત્ર પોતાના એક ચારણને જ લઇ મહેફિલમાં ગયો. મહેફિલ ચાલે છે. ભોજો વીર આર્ટ શૂરતા બૂચી ગુલતાનમાં ગરક છે, બાજુના જ આંગણમાં સૈન્ય ઘેરી રહેલ છે એની એને ગમ નથી. પરંતુ ચતુર ચારણ કાવતું કળી ગયો છે, છતાં ચેતવણી આપવાનો મોકો નથી. એવે આર્ટે પોતાના ચારણને

કોઈ પ્રણયનું મીઠું ગીત લલકારવા કહ્યું. ચારણે વાજાંત્ર લીધું. એને હિકમત સજી. એનાં ટેરવાં વાદના તાર પર રમવા લાગ્યાં. પ્રણયને સાટે ઘેર સંગ્રામના વીર-સ્વરો નીકળ્યા.

આર્ટ આ અનૌચિત્ય દેખી છેડાયો. એને ગઢવી ભૂલ કરતો જણાયો. ફરી કહ્યું કે “ગઢવા ! યુદ્ધના નહિ, ખારના સૂર છેડો.” “ભૂલ્યો ! આપ ભૂલ્યો !” કહી ગાયકે ફરી પણ વધુ ઘેર સ્વરો કાઢ્યા. આર્ટ ચેતી ગયો. એણે બારીમાં નજર કરી. તકીટ દીઠું. ઢાલ ઉઠાવી, સમશેર ખેંચીને એ ઉઠ્યો અને ચોંકેલો દાયરો ભાનમાં આવે તે પહેલાં તો ચારણને લઈ, ઘોડા પર છલાંગ મારી, સમશેર વીંઝતો. શત્રુઓને કાપતો, પાર થઈ ગયો.

પછી તો સદાસાવધ આર્ટ જીવસટોસટના જાંઝે ચડ્યો. ફરી-તાર રાગ રીચડનું આગમન, ફરી એનો પરાજય, સંધિનાં કહેણ, નિષ્ફળતા, ખિટનરાજની શરમીદી વિદાય, અને છેક ડબ્લીન નગરની દિવાલો સુધી ‘એરીન’નું ધ્વજરોપણ ! જો ફક્ત ઘેરો ધાલવાનાં સાધનો અને વહાણો આર્ટને મળ્યાં હોત, તો ડબ્લીન નગર એણે હાથ કર્યું હોત. ચાલીશ વર્ષો સુધી એરીન ખાતર યુદ્ધો રમી, ખિટનની સીમો જૂંસી જૂંસી, દેશની સંસ્કૃતિમાં પણ દેવાલયો વિવાલયો વગેરેનો ફાળો ઉમેરી, આદર્શ આતિથ્ય-ભાવના બતાવી, સાઠ વર્ષની ઉંમરે આર્ટ શ્વાસ છોડ્યાઃ ખ્રિષ્ટીશના દેવરાવેલા દમલબાજ ઝેરથી. ૧૪૧૭ની એ સાલ હતી.

હવે પંદરમી સદીમાં આયર્લેન્ડે ખ્રિષ્ટીશ સત્તાને કેવી પડકારેલ છે તે તપાસીએ.

સાથેસાથ જતાયું

પંદરમી સદી ઉધડે છે, અને ત્રિટનરાજ ઝમકે છે: ૧૭મીન નગરની બહાર ત્રીસ ગાઉથી વધુ દૂર એની આણુ ફરતી બંધ પડી છે. સમુદ્રતીરની એક સાંકડી પટ્ટી સિવાયનું સાંઝે આય-લેન્ડ એની સત્તાની હારી કરી રહેલ છે. એના કાયદાની મસ્કરી કરતા આયર્લેન્ડવાસી અંગ્રેજોને તે આયરીશો, આઈ મેકમરોને પગલે ચાલી, આંતર-લગ્નો વગેરે અન્ય તમામ વ્યવહારોમાં ઉતરી રહ્યા છે. નોર્મનોના અંતરમાં પૂરી દમહદી પ્રગટી હી છે. તેઓ આયરીશ પાર્લામેન્ટની સત્તા ઉપર અંગ્રેજરાજનાં આક્રમણો હવે સાંખી શકતા નથી. અને તેથી ઈ. સ. ૧૪૦૮માં તેઓએ પોતાની પાર્લામેન્ટમાં ફરાવ પણુ ફરાવ્યો કે “ઈંગ્લાંડમાં કરેલો કોઇ પણુ કાયદો, આપણી પાર્લામેન્ટમાં મંજૂર કરીએ નહિ ત્યાં સુધી આપણા દેશમાં એનો અમલ ન થઈ શકે.”

આવી જાગૃતિને તોડી નાખવા ઈંગ્લંડે શું કર્યું? આયર્લેન્ડની અંદર તો એવું શાસન નિર્વાર્ય હતું, એટલે એણે પોતાનાં ખીર્જા સંસ્થાનોને આયર્લેન્ડ સાથે વેપારસંબંધ રાખવાના મનાઈ-હુકમો મોકલ્યા. ઑકસ્ફર્ડ અને કેમ્બ્રીજની વિદ્યાપીઠોમાં આયરીશોને અભ્યાસ કરવા આવવાનો પ્રતિબંધ કર્યો. આ આજ્ઞાઓની યે અવગણના થઈ.

ફરી પાછું આયરીશ પરિણલ ઢીલું પડ્યું. પાલ્મિન્ટનું સંગ-
હૂન કથળી પડ્યું. રાજ હેનરી સાતમાએ સર એડવર્ડ પોઇનીંગ
નામના પોતાના પ્રતિનિધિને વાઇસરોય તરીકે મોકલી પાલ્મિન્ટમાં
એવો ઠરાવ પસાર કરાવ્યો કે “બ્રિટિશ રાજની પ્રીવીકાઉન્સિલની
પરવાનગી વગર ન તો આયરીશ પાલ્મિન્ટની શ્રેષ્ઠ જ એલાવી
શકાય, કે ન તો એ પાલ્મિન્ટથી કોઇ નવો કાયદો કરી શકાય.”
આયર્લેન્ડના લોકહક્કોના ઉદ્ધડતા જતા કુલ ઉપર આ કાયદો જીવ-
સેણ ઠાર માફક ઉતરી પડ્યો. ફરી એકવાર પ્રજાશક્તિ રૂંધાઇને
પટકાઇ પડી. પડ્યું એણે વધુ પસંદ કર્યું. પોતાનું પ્રજાત્વ છોડીને
ઇંગ્લાંડની સંસ્કૃતિ સ્વીકારવાની એણે ના કહી. એમ પંદરમી
સદીની સંધ્યા નમી.

જીરાહ-ખળવો

પરંતુ સોળમા સદીના ઉધાડમાં નવું કૌતૂક પ્રગટ થતું હતું.
હવે તો ઇંગ્લાંડની સામે પંજે ઉઠાવવા માટે ખુદ અંગ્રેજ આક-
મણકારીઓનાં જ સંતાનો અવતરી રહ્યાં હતાં. જે બ્રિટનો આય-
ર્લેન્ડ પર ચડાઇ લઇ આવેલા, જેમણે દેશ પચાવી પાડેલો,
તેઓનાં જ કુટુંબોમા આયરીશ પુત્રીઓ પત્નીઓ બનીને પેસી
ગઇ હતી અને જોદ્ધાઓ જન્માવી રહી હતી. એ માતાઓની
કૃપે અવતરનારા મિશ્રરૂઢિર ધરનારા બચ્ચાઓ પ્યાની ભોમ
‘એરીન’ માટે કેવા મર્યા ને મરતાં મરતાં કેવા રૂડા લાગ્યા,
એની કથાઓ હવે આરંભાય છે.

કિલ્ડેર નામની ઠકરાત ઉપર ફિટઝીરાહ્-‘(ટુંકાવેલું
‘જીરાહ’) કુળ છે. એની નવમી પેઢી ચાલે છે. મૂળે અંગ્રેજ,
પણ આયરીશો સાથે આંતર-લગ્ને જોડાઇને તેઓએ વતનની અનેક
સ્નેહઅંધિઓ સ્વીકારી લીધી છે, બીજી બાજુ બ્રિટનરાજનું વાઇસ-
રોયપદ પણ એ જીરાહ ખાનદાન જ સંભાળે છે. એને આયરીશ
સંસ્કારો અપનાવતા અટકાવવા માટે બ્રિટને વ્યર્થ યત્નો કર્યા.
જીરાહ કુળ ન ડગ્યું. એની સામે ઇંગ્લાંડના રાજદરબારમાં

અનેક કાવતરાં રચાયાં. એણે અનેક ખિટન-જુ કુટુંબો સાથે લગ્નનાં બેડાણો કર્યા છે: એણે આધરીશોને જ પોતાની નીચેનાં અધિકારપદ આપ્યાં છે: એણે ખિટિશ નાણાં ઉત્પાદત કર્યાં છે: એવા અનેક સાંધા આંગલ વેપારીઓએ ઇંગ્લાંડમાં જઈને કર્યાં. એને એક વાર—ને બીજી વાર ખિટનમાં બોલાવ્યો. પોતાના ૨૧ વર્ષના યુવાન પુત્ર સીલ્કન-ટોમસના હાથમાં વાઇસ-ડેપ્યુટીનો વહિવટ મૂકીને એ ગયો. એને રાજ્યએ કિલ્લામાં કેદ કર્યો. કોઇએ અફવા ઉડાડી કે વ્રહ્મ જીરાડની તો હત્યા કરવામાં આવી છે. સાંભળતાં જ યુવાન ટોમસના અંતઃકરણમાં ‘એરીન’નો બળવાખોર પ્રાણ પ્રજ્જવલી ઉઠ્યો. ખિટિશ જીલ્લામાં સામે આધરીશ રૂધિર પુકારી ઉઠ્યું. એણે તૂર્ત કાઉન્સીલ બોલાવી. દોઢસો અસ્વારો લઈ એ કાઉન્સીલમાં ગયો. જઈને એણે પોતાનું બહારવટું જાહેર કર્યું:

“હું તમારૂં પ્રમુખસ્થાન લેવા નહિ, પણ મારા પિતાની હિયકારી હત્યા થઈ છે તે જણાવવા આવ્યો છું. ને આ રાજની તલવાર સુપ્રત કરવા આવ્યો છું. સોગંદ પર મેં એ સ્વીકારી હતી ને તમારા પ્રેમ સાથે વાપરી હતી. પરંતુ આજે તો હવે મારી તલવારની મારે જ જરૂર પડી છે. આ રાજ-દીવેલી સમશેર મને એના સુનેરી મ્યાન વડે ફાસલાવે છે, પણ એ સુનેરી મ્યાનમાં એણે એની ઝેર પાએલી ધાર છુપાવી રાખી છે. આજે હું એ તમને પાછાં સોંપું છું. અને ખિટનરાજા તમે આજથી મને કાળશત્રુ ગણી તમારો બચાવ કરજો. હું હવે રાજ હેનરીનો પ્રતિનિધિ નથી, વૈરી છું. ને જે આયરીશ તેમજ અંગ્રેજ બચ્ચાઓનાં તમામનાં હૃદય આજ પોતપોતાને ગુજરેલા અન્યાયોનો બદલો લેવા મારે પડ્યો ખડા થઈ જશે, તો મને શ્રદ્ધા છે કે ખિટન-રાજ હેનરી આઠમાનું નામ, એની પચાડગીરી અને સિતમગીરીને કારણે ફિટકાર પામશે. ભવિષ્યની પ્રજા એની યદ્દદક્ષિત પર ઘૂણા પુકારશે. આજથી હું તમારા એ માલિક પ્રતિની મારી સમસ્ત કર્તવ્યભાવનાને, વફાદારીને ફગાવી નાખું છું.”

એટલું બોલીને એણે પોતાનો સરકારી સાથો ઉતારી ભોંય પર ફેંક્યો, પગ નીચે કચર્યો. એના થોડાઓએ સમરનાદ

ગળવ્યો. એ સમરનાદ અંદર અને બહાર બધે પ્રચંડ ઘોષણા સાથે ઝીલાયો, ટોમસના ચારણે પોતાના વાઘ ઉપર આયરીશ રણ-ગીતની સુરાવળ છેડી. એ શૌર્યગાથાના સૂરોએ રોમરોમ સળગતા તરુણ વીરને વધુ ઉત્તેજિત કર્યો. અંગ્રેજ કાઉન્સીલરો આભા બની ગયા. કાઉન્સીલનો લૉર્ડ ચાન્સેલર એની પાછળ દોડ્યો. ટોમસનાં કાંડાં ઝાલી, અશ્રુધાર વરસાવતો, એ બાળકને વિનવવા લાગ્યો. પરંતુ ટોમસનું તોફાન શમ્યું જ નહિ. એ દૂધમલ બાળક બહારઘટે નીકળ્યો.

બેશક એણે આવેશને વશ બની ઉતાવળ કરી હતી. એનો વૃદ્ધ પિતા ‘ટાવર’ને બંદીખાને રીખાતો છતાં જીવતો હતો. ટોમસ બહુબહુ લજ્યો. આખરે વાઇસરોયના અભય-વચન પર ઇનખાર રાખી એ શરણે થયો. ‘ટાવર’માં પૂરાયો. આયર્લેન્ડના શત્રુએ એને ખતમ કરવાનો જ નિશ્ચય કર્યો. એટલે અંગ્રેજ સરકારનો અભય-કોલ વાયુમાં ઉડી ગયો. એ બહુ દિવસની કર્પીણ રીખામણીનો એક દિવસ અંત આવ્યો. એને ને એના પાંચ સાથીઓને રાજદ્રોહી જાહેર કરી ફ્રાંસીએ લટકાવી દીધા. એનું, એની આરામગાહનું ક્યાંયે ને નામનિશાન હોય તો તે બ્રિટિશ ‘ટાવર’ના કારાગૃહની દિવાલ પર : “ટોમસ ફિટજીરા-” એટલાજ કોતરેલા અક્ષરો : વાંચનાં ને યાદ કરતાં આયર્લેન્ડને રોમેરોમે કમ્પ ઉઠે છે. આયરીશ સંતાનો બોલે છે કે “આ બિચારા સામી છાતીએ ખતમ થયા. એણે ભૂલો કરી તો ભૂલોનાં મોઢાં મૂલ પણ ચુકાવ્યાં. પણ તેઓએ આયર્લેન્ડના ઘડતરમાં સાથ પૂર્યો. એ જીરાલ્ડ કુળને તો આજ પણ આયરીશ ખેડુ સંભારે છે; ને આયરીશ કવિએ એની દેશભક્તિને અનેક ગાથાઓમાં સંધરી લીધી છે*

*The Geraldines ! the Geraldines ! —

‘tis true in strong bow’s van,

By lawless force, as conquerors,
their Irish reign began.

રાણી એલીઝાબેથની મોહિની

પ્રેમ ઉપર આવા ત્રાસની સનસનાટી ધવરાવી, સાત વર્ષનો સમય વીતવા દઢ ક્ષિત્તરાજ આયર્લેન્ડમાં ઉતર્યો, પાર્લામેન્ટની એક બેઠાવી, આયરીશ પાર્લામેન્ટની તવારીખમાં પ્રથમ પહેલી જ વાર દેશી આયરીશ પ્રતિનિધિઓને નિમંત્ર્યા અને પોતે 'હોર્ડ ઓફ આયર્લેન્ડ' ને બદલે 'ક્રોંગ ઓફ આયર્લેન્ડ' ની પદવી ધારણ કરવાનો ઠરાવ પેશ કરાવ્યો. એ પ્રસ્તાવ અંગ્રેજી તેમજ આયરીશ બંને ભાષામાં વંચાવ્યો. એને મંજૂર કરાવ્યો. 'ઉમરાવ' મટી 'રાજા' પદ ધારણ કર્યું. રાષ્ટ્રભાષાને અપાયેલું આ છેલ્લી વારતું માન હતું.

તે પછી એ રાજાની પુત્રી 'ખુની મેરી'નું શાસન શરૂ થયું. બેટીએ આપથી સવાયા અત્યાચારો ગુજાર્યા.

Those Geraldines ! those Geraldines !—

Not long our air they breathed,
Not long they fed on venision
in Irish water seethed,
Not often had their children been
by Irish mothers nursed,
When from their full and genial hearts
an Irish feeling burst !
The English monarchs strove in vain,
by law, and force, and bribe
To win from Irish thoughts and ways
this 'more than Irish' tribe,
For still they clung to fosterage,
to brehon, cloak and bard :
What king daresay to Geraldine—
'your Irish wife discard !'

એણે તો એવા એવા કાયદા બડ્યા કે જેને પરિણામે ઇંગ્લાંડનું મનાઇ થએલું ખોટું નાણું આયર્લેન્ડમાં આવી ઉભરાયું. આયર્લેન્ડનો વેપાર પડી ભાંગ્યો. એણે પણ પિતાને પગલે ચાલી આયરીશ પ્રજાજનના પરાપૂર્વથી ચાલ્યા આવતા જમીનમાલિકીના હક્કો ખૂંટવી લીધા. જુદી જુદી ઠકરાતના ઠાકોરો લોક-વરણીથી નીમાતા, તેને બદલે તે બધાને વંશપરંપરાના ‘ઇંગ્લીશ ઉભરાવો’ બનાવી રાજમોહિનીના સીસામાં ઉતાર્યા. આયરીશ ભાષા તેમજ પોશ્તાકના પ્રત્યેક રિવાજ પર પ્રતિબંધ મૂકી દીધો.

પછી ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસમાં પૂજ્ય ઝયેલી રાણી એલીઝાબેથ આવી. એણે પ્રજાને શાં શાં વિષ પાયાં? આયરીશ ઠાકોરોના બેટાઓને ફરજિયાત અંગ્રેજ રાજદરબારમાં બહુતર લેવા નેડાવ્યા. પોતાની રાજરીતનો ઉછેર આપી એ બધાને ખ્રિસ્તના ભક્તો બનાવવાની એ કરામત હતી. આવી શુલામીની ઉછેરનીતિ કદાચ સફળ નીવડી હોત, જો એ જુવાનોને પ્રજાએ પાછા કાયદેસર વારસો તરીકે સ્વીકારી લીધા હોત તો. પરંતુ પ્રજાએ તો ખ્રિસ્તિય રાજ્યે દાખલ કરેલા વારસા-હક્કના કાયદાને ઠાકરે માર્યો. અંગ્રેજરાજે મુકરર કરેલા એ વારસોના હક્કોની પ્રજાએ અવગણના કરા. પોતાનો જે પ્રાચીન વરણી-ધારો હતો તે જ ચલાવે રાખ્યો. એટલે કે એક ઠાકોરની હયાતીમાં જ પ્રજા એના અનુગામીની રીતસર ચુંટણી કરતી હતી.

હુ ઓ નેધલ

આમ છતાં યે આયર્લેન્ડનો એક સિંહ સમોવડ સપૂત, ‘ખ્લેક ટામ’ નામનો રણશૂર ઠાકોર એ રાજભક્તિના વશીકરણમાં સપડાઇ ગયો. ચૌદ વર્ષના એ સેદ્દીક રક્તથી રસબસતા ખુમારી-ભર્યા કિશોરને રાજવંશની કૃત્રિમતાએ કચરી નાખ્યો. કિશોરાવસ્થા એણે અંગ્રેજ યુવરાજના પાસવાન તરીકે વીતાવી, ને યુવાનીમાં એને રાણી એલીઝાબેથના સૌદર્યે જખ્મી કર્યો. જીંદગીભર રાણીની કૃતદ્ધતાની લાતો ખાતાંખાતાં પણ એણે ‘રાણીજીનાં ગૌરવ’

ખાતર અનેક પીડનો સહ્યાં. ને તેથી જ એ 'રાજભક્તિ'ના કુવામાં એની ઉજ્જવલ રાષ્ટ્રભક્તિ ડૂબી ગઇ. એના સેલ્ડીક ચારિત્ર્યને પિછાનવા આયરીશ પ્રજાએ આજ લગી પણ ના પાડી છે. એવા અનેક ઓજસ્વંત આયરીશ કુમારોની જીંદગી એલીઝાબેથે ધૂળ મેળવી. પરંતુ એક નરશાર્દુલ એ ક્રાંસલામાંથી ઉગરીને ઉભો થઇ ગયો. એનું નામ 'હુ ઓ નેઇલ.' એને પણ એલીઝાબેથનાં રાજ-ઉછેરનું વિષ પીવારવામાં આવ્યું, એનું ચારિત્ર્ય ભ્રષ્ટ થઇ ચુક્યું. એનામાં રાજ-કુટિલતા અને દાવપેચના સંસ્કાર સીંચાયા. પણ એ રાણીના મોહપાશમાંથી છુટી સ્વદેશે પાછો આવ્યો ત્યારે એના જીવનમાં સ્વદેશપ્રેમ અને રાજમોહિની વચ્ચેનું જીલ્લ જાગી ઉઠ્યું. આખરે દેશાભિમાન જીત્યું. અંગ્રેજ સત્તાનું ઉઘાપન અને જન્મભૂમિની આઝાદી, એ એકજ સિદ્ધિ માટે જીવન-સમર્પણનો એણે નિર્ધાર કર્યો. એણે જોયું કે એલીઝાબેથના અત્યાચારોએ ધાર્મિક સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મને રાજધર્મ કરી એસનારી એ રાણીએ આયર્લેન્ડની રામનકેથોલીક પંથ પાળનારી પ્રજા ઉપર આગ, ખુનરેજી અને શા શા જીલ્લમાટો છુટા નહોતા મૂક્યા! હુ ઓ નેઇલે પોતાના દેશના સહધર્મી સ્પેનના રાજ સાથે સહાયની મંત્રણા ચલાવી. ૧૫૯૭ ના ઉનાળામાં એણે દેશભરમાં બળવો સળગાવી મૂક્યો. ૧૫૯૮માં એણે અંગ્રેજ ફોર્સની સાથે મુકાબલો કર્યો. પ્રયંત્ પરાજય દીધો. અંગ્રેજ સત્તા હલમલી ઉઠી. આયરીશ બચ્ચાને પણ યુદ્ધ-કૌશલ વરી શકે છે એવું નવીન સત્ય અંગ્રેજોને ભણાવી દીધું. એના વિજયની જ્વાલા દેશભરમાં પ્રસરી વળી. એલીઝાબેથે પોતાના એક ખાસ પ્રેમપાત્રને સૈન્ય લઇ મોકલ્યો તેણે પણ ગજબ હાર ખાધી. કેમકે 'હુ ઓ નેઇલ'ના જીવ તો સમગ્ર આયર્લેન્ડ સંગઠિત થઇ ગયું હતું.

પછી તો ઇંગ્લાડથી એ રાજપુરુષો ઉતર્યા. સાથે સોના-રૂપાની થેલીઓ હતી. માથામાં ભરી હતી આયરીશ સંગઠનમાં ચીરાડો પાડવાની આખાદ યોજનાઓ. દેશના દળબળમાં અનેક જીલ્લાઓ, તર્કટો ને નાણાં વડે તેઓએ ભંગાણ પાડ્યું. ઇ. સ-

૧૬૦૧ના વર્ષાન્તે હુ ઓ નેમલના લશ્કરે એવી હાર ખાધી કે આયર્લેન્ડના ભાવી પરંજીવલેણુ ધા પડ્યો. એના અનેક સાથીઓ કુટુંબીઓ, ભાઈઓ, ભોળવાઈ જઈને ઇંગ્લાંડના વિષ-પ્રદાનથી મુવા. ૧૬૦૭માં અનેક કુમારો નાસીને પરદેશ ઉતરી ગયા. તેની સાથે જાણે પ્રજાએ પણ પલાયન કર્યું. અલ્સ્ટર અને લીન્સ્ટરના સુનકાર પડેલા પ્રાંતો. પર ઝિટને સ્કોટીશ ને અંગ્રેજ વસ્તી વસાવી દીધી. ને મહાવીર હુ ઓ નેમલ પણ અંધ બની, ખજાજી જઈ, છતાં સ્વાધીનતાને પુકારતો, ૭૬ વર્ષની વયે છેક રોમનગરમાં મરણ પામ્યો. ઓ નેમલ ઇત્યાદિ અનેક ઇકારોની ઇકારતો, તેઓને બહારવટીઆ ઇરાવીને ઝિટને ખાલસા કરી.

અહીંથી આયર્લેન્ડના ઇતિહાસ પર એક પડદો પડે છે. ૧૫૯૯થી ૧૬૦૨નો એ બીવણ સંગ્રામ પ્રાચીન સ્વદેશ-શાસન ટકાવવાનો છેલ્લો પ્રયત્ન હતો. ‘ઓ નેમલ’ વંશની વિદાય સુધી આયર્લેન્ડ સાચેસાચ છતાંએલું નહોતું. પણ તે દિવસથી તે દેશ પર ઝિટનનો વાવટો પૂરા તોચી ફરકતો થયો.

પુરાતન આયર્લેન્ડ અદ્રશ્ય થાય છે, તે સાથોસાથ નૂતન આયર્લેન્ડનાં નવપિચ્છ પ્રગટે છે. એ નૂતન આયર્લેન્ડનો જન્મ દરિયાપારના અન્ય દેશોમાં થયો જોવાય છે. ‘એરીન’ જાણે કે નવું સ્વરૂપ ધારણ કરી જગતભરની પ્રજાઓ વચ્ચે ધૂમ-વાતું નિર્માણ થવાથી ચાલી નીકળી હતી. રૂપાવરણા સમુદ્રમાં મહેલું એ નીલમ, એ અટૂલું અને અછત પુરાતન. એરિન : અને પોતાના દેશવટે વેરાયેલા ને પરદેશી આકાશ નીચે ઉભી નિજ અન્યાયોનો બદલો લેવા મથતા, પોતાની ભાવનાઓ મહેકાવતા હજારો ખેટડાઓની જન્મદાત્રી નૂતન એરીન : એ બન્ને વચ્ચેની કડી સ્વરૂપ હતો મહાવીર હુ ઓ નેમલ.

ઇતિહાસકારો

અખબખી તો એ રહી છે કે સોળમી ને સત્તરમી શતાબ્દીના આટઆટલા અકથ્ય સંહારકામની વચ્ચે પણ આયરીશ કવિઓની કાવ્યધારા ને આયરીશ ઇતિહાસકારોની ઇતિહાસ-રચના આબાદ

રીતે ચાલુ રહી છે. એની ભાષાસમૃદ્ધિનો યશસ્વશ જરીકે ઝાંખો પડ્યો નથી. ખરેખર, ઇતિહાસવેત્તાઓ સાચુ જ લખી ગયા છે “Seldom can there have been a nation which clung more tenaciously to its civilization and culture : ભાગ્યેજ કોઇ પ્રજા એવી હશે કે જે પોતાની સંસ્કૃતિને આથી વધુ મક્કમપણે વળગી રહી હોય.”

‘બ્રાલા એરીન’ના તવારીખો તૈયાર કરી જનાર પાદરી જ્યોફ્રે કીટીંગનું નામ હરએક આયરીશના હોઠમાંથી ઝરી રહેલ છે. અસલ અંગ્રેજ વસ્ત્રાહતી વંશનો જ એ પુત્ર કિલ્ટાનો સવાયો આયરીશ નીવડ્યો. દેશની કેળવણી તો ખ્રિસ્તને કચરી નાખી હતી અને ઇંગ્લંડનાં વિદ્યાલયો પણ આયરીશો સામે બંધ હતાં, એટલે જ્યોફ્રે વિદેશે જઇ બણ્યો, પાદરીનું પદ લક્ષ્મી સ્વદેશે આવ્યો, વિદ્યર્થી રાજસત્તાએ એની પાછળ મોતનું વારંટ છોડ્યું, જ્યોફ્રે એરીનના પહાડ-જંગલોમાં છુપાઇ ગયો, અને ઝાડીની એક ગુપ્ત ગુફામાં નિવાસ લઇ એણે પોતાનું જીવનકાર્ય કરવું ચાલુ રાખ્યું. એ બધો વખત એના મસ્તક માટે ઇનામ ચાલુ જ હતું.

એનું જીવનકાર્ય શું હતું? જૂનામાં જૂના એંગ્લો-નોર્મનના આક્રમણ સુધીનું ઇતિહાસ-લેખન. એ લેખનની સામગ્રી કોની કને હતી? ભટકતા ચારણોની જીભનાં ટેરવાં પર, મોટા કુટુંબોના વંશપરંપરાગત વહીવંચાઓના ચોપડામાં, અને સાધુઓના મઠોની અંદર સુરક્ષાએલા જુના હસ્ત-લેખોમાં. પરંતુ તે વખતે તો પરદેશી સત્તાએ કાયદા ધડીધડીને ચારણ-કુળને આશ્રયદાતા વિનાનું કરેલું. એજ હાલત કરેલી વંશ-વહીવંચાઓની. અને ધર્મ-મઠોને તો લૂંટીઝૂંટી લીધા હતા. એ વિનાશમાંથી કિંગ્સ શકેલી કેટલીક સામગ્રી ક્યાંઇક કબજસ્તાનોમાં ને ઝૂંપડાંઓમાં કે જંગલોમાં દફનાવી રાખી હતી.

આ અંકુ હાથ કરવા જ્યોફ્રે ગુપ્ત વેશે દેશભરમાં ઘૂમ્યો. મઠો ને કિલ્લાઓમાં ફર્યો, મૃત્યુના મુખમાં રહેરહે વિરલ સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી, અને ગુફામાં પેસી એને ગોઠવ્યું, સંકલના-

બહુ ઇતિહાસતું કક્ષેવર બનાવ્યું, ને પછી એ કક્ષેવરમાં એણે દેશની મૂળ ભાષા-ગેઢલ ભાષાના પ્રાણ કુંકયા. ક્યારની યે હીણા-એલી, અદાલતો છાવણીઓ વિદ્યાલયો તેમ જ દેવાલયોમાંથી ખાતલ કરવામાં આવેલી, છતાં વ્હાલી, 'મીઠી' ને પરિપક્વ આય-રીશ ભાષામાં જ એણે દેશનો દુર્લભ ઇતિહાસ ઉતાર્યો. એ ઇતિહાસ કેવળ હકીકતો ને સાલવારીતું હાડપીંજર નહોતો. એની લખાવટમાં તો જ્યોત્સે પોતાની વીરપૂજા ને વેદના ઠલવી નાખી છે. એવા જ તવારીખ-નવેશો ખીળા "Four masters"ના નામથી મશહૂર ચાર પાદરીઓ થઇ ગયા. તેઓએ રાજસત્તાની લટકતી તલવાર નીચે, છાનાં છાનાં, ધર્મમઠોનાં ખંડિયેરોમાં લપાઇને આયર્લેન્ડનું ઇતિહાસ-સાહિત્ય અમર રાખ્યું. એ એકાંત દેશસેવાના સાક્ષીઓ હતા-આયર્લેન્ડના પહાડો : એ અબોલ, અચલ, આસમાની પહેરગીરો : સ્વાધીનતાનાં નિરાધાર સંતાનેને, યોદ્ધાઓને અને વિદ્વાનોને પોતાની ગોદમાં આશરો આપનાર એ શિખરમાલાઓ. એવી એ માતાતુલ્ય ગિરિમાલાઓની વચ્ચે વીટા-ઇને જ્યોત્સે જેવા દેશભક્ત સંત ઇતિહાસકારો અખંડ નિદ્રામાં પડ્યા છે. ઉળગરાના થાક વિરમે છે. એની આરામગાહોનાં ય એંધાણુ નથી રહ્યાં. એને એંધાણુની ભૂખ પણ નહોતી. એનાં કુલોમાં મળેલી માટી ઉપર 'એરીન'ના વાયરા ઉંચાં નીલાં ધાસ ખૂલાવે છે. 'એરીન' માતા જાણે એ ઝંપેલા બેટાઓને ખોળામાં સુવારી એકાન્તે વીંઝણા ઢોળે છે.

સાગરપારે નવજન્મ

Owen Roe, our own O'Neile !

He treads once more our land !

The sword in his hand is of Spanish steel!

But the hand is an Irish hand.

પરાતન ઝેરીને પ્રાણુ ત્યજ્યા, પણ વૃત્તન ઝેરીન યુરોપને
કિનારે અવતરી ચુકી છે. દેશવટેન્દાસી જુટેલા બહારવટીયા
ઝો'નેઇલ રાજપુત્રો રખડી રવડી, ખિટનના જાસુસોના ઝેરથી ને
દગાથી ખતમ થઇ ગયા, પરંતુ એના બેટાઓ સ્પેન, હૉલેન્ડ
વગેરે દેશોનાં સૈન્યોમાં ઝલકી ઉઠ્યા છે. તેઓ ત્યાં કભા કભા
'મીડી ઝેરીન' પર મીટ માંડી રહેલ છે. ઝો'નેઇલ અને ઝો'ડનેઇલ
વંશનાં અલ્ટર મન્ડર અને પરગણાં ખાલસા કરીને ખિટનરાજ
માની બેઠો છે કે એ વંશને પોતે હમેશાંને માટે હોલવી નાખ્યા.
પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ એમ નહોતી. 'ઝેરીન' નવે અવતારે કભી થઇ
હતી. એનો એક દેશખાલ સ્પેનના સૈન્યની સરદારી કરતો કરતો
અવસરની વાટ જોઇ રહ્યો છે. એતું નામ 'ઝો'નેઇલ રો ઝો'નેઇલ.'
એની આંખો 'ઝેરીન' ઉપર જ રમતી હતી. એને મોઢો પણ મળી
ગયો. ઇંગ્લંડ અને સ્કોટલંડમાં આંતર-વિગ્રહ ફાટયો. અંગ્રેજ
તાજની સત્તા આયર્લેન્ડમાં ઢીલી પડી ગઇ. ખુદ ન્યાયની રાજ-

અદાલતો પણ ઉઠી ગઈ. એ અરાજકતાને મિટાવવા પ્રગ્નજનોએ જ મળીને એક સર્વોપરિ રાજ-કાઉન્સિલ ચુંટી. એ વખતે એવેન રો' સ્પેનથી ૨૦૦ ક્વાયતબાજ અધિકારીઓને લઈ ઉતર્યો. તલવાર સ્પેનની હતી, પણ તલવાર ઝાલનાર પંજે તો આધરાશ દેશભક્તનો હતો. એ રાજ-કાઉન્સિલના શાસન તળે એવેન રો' એક પ્રાંતનો સેનાપતિ નીભાયો. બેન્ચર્થના યુદ્ધમાં એણે અંગ્રેજ સૈન્યને એક જગ્ગર પરાજય દીધો. તે એનું કંગાલ, જજરિત સૈન્ય એના ઉપર પ્રાણ પાથરવા નેટલું મોહિત બની ગયું. આખા આયર્લેન્ડનો ઇતિહાસપ્રવાહ પલટાવી નાખવા જેવી એનામાં તાકાત હતી, પરંતુ દ્રેષીલા, આઝાદના રંગે ન રંગાએલા એવા ખીજા સેનાપતિઓએ એને પુરે સાથ ન જ આપ્યો.

કામવેલનો કેર

એ જ વખતે ઇંગ્લાંડમાં રાજ ચાર્લ્સનું માથું ઉતારી પ્રજા લોકશાસન સ્થાપે છે. પરંતુ તેથી અંગ્રેજ પ્રજાની આયર્લેન્ડ પ્રતિની દાનત ન બદલાઈ. એને આયર્લેન્ડની આઝાદીની પડી જ ન હતી. એને તો આ પરાધીન દેશને પોતાનું જ પરગણું બનાવવો હતો. એની સ્વતંત્ર સંસ્કૃતિને જ ધોઈ નાખવી હતી. એટલે એ લોકશાસનનો રક્ષપાલ આલીવર કામવેલ પોતે જ ૯૦૦૦ અશ્વારોહી અને ૪૦૦૦ પેદાણ લઈ, પોતાના લોહમઠિત (Iron-sides) મૈનિકોની લોખંડી એડી તળે આયર્લેન્ડને છુંદી નાખવા ડબ્લીન નગરમાં ઉતર્યો.

કામવેલ જોઈ શકત કે આયરીશ દેશભક્તિના અંગાર કેવા હતા. એવેન રો' કામવેલના સ્વાગતનાં તલવાર-તોરણ બાંધવા ચાલ્યો આવતો હતો. પરંતુ એનું શરીર રસ્તામાં જ પડી ગયું. લોકોએ સાક્ષી પૂરી છે ને કવિઓએ કાવ્યમાં રૂઢ કર્યું છે, કે માર્ગમાં એક મ્હેફિલની અંદર એને અંગ્રેજના જસુસોએ જ ઝેરથી માર્યો. એ ઝેર એના જોડામાં મૂકાએલું. ડેરી (વર્તમાન લંડનડેરી)

નગરને જ્યારે એણે અંગ્રેજ સેનાના આક્રમણમાંથી બચાવ્યું, ત્યારે નગરલોકોએ એ ઉદ્ધારક સૈન્યના માનમાં મહેફિલ આપેલી, ને એ મહેફિલમાં જે મોજડી પહેરીને એવેન રો' તૃત્ય રમ્યો તે જ મોજડીમાં એ ઝેર મૂકાયું હતું. એ ૧૬૪૯નું વર્ષ હતું. ક્રોમવેલે હવે નિર્ભય બનીને દાઝ કાઢી. એણે ચલાવેલી કતલ અવર્ણનીય કહેવાઇ ગઇ છે. ૯ હજાર ઓરતોબાલકોને તો એણે ઉઠાવી જઇ અમેરિકામાં ગુલામ કરી વેચ્યાં. એ પાછો ગયો ત્યારે આયર્લેન્ડની વસ્તીનો ૬ ભાગ રેંસાઇ ગયો હતો. બાકી રહેલી સાડાઆઠ લાખની વસ્તીમાંથી પણ દોઢ લાખ તો અંગ્રેજો ને સ્કોટીશો હતા. કિલ્લાઓને તોપો માંડી ચૂરેચૂરા કર્યા હતા. આજ પણ આયર્લેન્ડમાં 'Curse of Cromwell : ક્રોમવેલની હત્યાનું પાપ !' એ ભયંકર શાપનું વાક્ય વપરાય છે.

સત્તરમી સદીની બરાબર અધવચાળે ઓરીનની આ હાલત થઇ ગઇ. આયર્લેન્ડ સુનકાર બની ખાવા ધાતું હતું. તે છતાં તે જ વેદના-ધડીએ, 'ઓરીન'નું મુખ ઉજ્જવલ કરનાર એક નર અવતરતો હતો. ફ્રાન્સની રણભુમિ પર બ્રિટિશ સૈન્યને હાર આપીને મરનાર એ વીરના આ છલ્લા શબ્દો આજ પણ આયર્લેન્ડના દિલ્લેદિલના તારને ઝણઝણાવી મૂકે છે:

“ઓ પ્રભુ ! આ શ્વિર વદાલા આયર્લેન્ડને વાસ્તે રેલાયું હોત !”

વીર સાર્સરીહડ

એનું નામ પેટ્રીક સાર્સરીહડઃ આયર્લેન્ડના ઇતિહાસ-
 ચક્રને એક નવો આંટો ફેરવનારઃ આજ પણ આય-
 લેન્ડની અળયબીઃ આયર્લેન્ડનો આદર્શ. કૌભવેલ સામેના સ્વદેશ-
 -યુદ્ધમાં 'ઓવેન રો'ની જમણી ભુજા જેવો બનીને લડનાર અને
 પ્રાણ આપનાર આયરીશ વીર રોરી ઓ' મૂર એનો માતામહ
 થાય. અને એનો પિતા અસલ અંગ્રેજ કુળમાંથી અવતરેલો.
 આમ સાર્સરીહડના શરીરમાં અસલ ગેઇલ અને વસાહતી અંગ્રેજ,
 બન્ને જાતિનું રક્ત-મિશ્રણ થયું હતું. બ્રિટિશ સત્તાએ મનાઇ
 કરેલા આવા આંતર-લગ્નમાંથી ઉત્પન્ન થએલ સાર્સરીહડનું કલે-
 વર ખોતે જ પરદેશી સત્તાના પડકાર સમું પવિત્ર હતું. 'ખ્યારી
 ઓરીન'ની એક હરિયાળી ખીણના ગામડામાં એનો જન્મ થયો
 હતો. માતાના ખોળામાં સૂઇ બેસીને એણે સ્વદેશભક્તિનું શિક્ષણ લીધું.
 જુવાન થઇને સાર્સરીહડ ઇંગ્લાંડ આવ્યો, તે સમયના રાજા
 જેમ્સ [બીજા] ના લશ્કરના એક રેજીમેન્ટમાં કેપ્ટનનો દરજ્જો
 પ્રાપ્ત કર્યો. ને પછી માતૃભુમિને મુક્ત કરવાના મતોરથ હૈયામાં
 સંઘરીને સાર્સરીહડ સમયની વાટ જોતો બેઠો. શત્રુના જ ઘરમાં
 પેસી શત્રુની જ કરામતો એણે હાથ કરી, શત્રુનાં છિદ્રો એણે
 તપાસી લીધાં.

ને એને શોધતી એક શુભ ઘડી આવી પહોંચી. સત્તરમી
 સદીનો સાયંકાલ હતો, જુલમગાર રાજા જેમ્સ પર, બ્રિટનની

પ્રજનો તેડાવ્યો, એ જેમ્સનો જ જમાઇ વીલિયમ પ્રીન્સ આફ ઓરેન્જ હોલેંડના રાજકુલમાંથી ચડી આવ્યો. રાજ જેમ્સ તો ક્રાન્સમાં નાહો, પરંતુ એને એક આશા રહી ગઇ : કે કદાચ આયર્લેન્ડ મને સંઘરશે. સાર્સરીલ્ડને સંગાથમાં લઇ એ આયર્લેન્ડને તીર ઉતર્યો. પ્રજને વચન આપ્યું કે મને જીતાડશે તો હું તમને તમારી જમીનો છરકામતો પાછી આપીશ, તમને સ્વતંત્ર પાર્લામેન્ટ અને ન્યાયતંત્ર આપીશ, અંધનમુક્ત વ્યાપારહક્કો આપીશ, અને કેથોલીક સંપ્રદાયવાળાઓને માટે રાજ્યની તેમજ લશ્કરની તમામ નોકરીઓ ખુલ્લી મૂકીશ. માટે તમે “તમારા ધર્મને ખાતર તેમજ કાયદેસરના રાજને ખાતર” શસ્ત્રો ઉઠાવો.

ગઇ કાલ સુધી જે રાજ્યએ પોતાના સ્વધર્મી કેથલીકોને તેમજ વિરોધી પ્રોટેસ્ટન્ટ સંપ્રદાયના આયરીશોને છુદે રાખ્યા હતા તે જ રાજ આજે ‘ધર્મ અને કાયદેસરના રાજ’ને નામે સદાય માગતો હતો. ‘ધર્મ અને હક્કદાર રાજ’ને નામે શુ શુ નથી થયું ? સાર્સરીલ્ડને તો શ્રી પરવા હતી ધર્મઝનૂની બલિમ જેમ્સની કે શ્રી આશા હતી વિદેશી રાજ વીલિયમની ! એને રાજનાં વચનોમાં વિશ્વાસ નહોતો. એણે તો આ ઓહા તથા આયર્લેન્ડને જગાડવાનો અવસર નિહાળ્યો. કોનાટ પ્રાંતમાં એણે ઘેરઘેર ઘૂમી કાળી મહેનતે ૨૦૦૦નું હયદળ ઉભું કર્યું. એક પછી એક ગઢકિલ્લાનો બચાવ એ કરવા લાગ્યો. પણ નવો રાજ વીલિયમ ૩૬૦૦૦ તાલીમખદ્દ હોલેન્ડી સૈનિકોને લઇને ઉતર્યો. એટલે બાયલો રાજ જેમ્સ આયરીશોની ઠેકડી કરતો કરતો રંપૂચક થઇ ગયો. અને આયરીશ પ્રજાએ સાર્સરીલ્ડને સાચા સ્વદેશ-બક્તના સ્વરૂપમાં ઓળખી લીધો. આજ લગી ‘સાર્સરીલ્ડ તો રાજનો માણસ છે’ એ ભ્રમણામાં રહેલી પ્રજાએ એ પુરુષનો અંતરતમ અભિલાષ પિછાન્યો. પ્રજાએ એને પોતાનો વીર કરી અપનાવ્યો.

લીમેરીક નામનું મુખ્ય મથક : એનો જર્જરિત ગઢકિલ્લો : ત્યાં સાર્સરીલ્ડનો પડાવ નખાયો. નદીને સામે પાર રાજ વીલિયમનું રાક્ષસી લશ્કર ઘેરો નાખીને પડ્યું છે.

‘સાસંશીલ !’ યુદ્ધકુશલ યુરોપી સાથીઓને અદ્દહાસ કરીને કહ્યું, “આ ગદની દિવાલો તો શત્રુઓ બાફેલાં બટાટાં મારીને જ બાંગી નાખશે. દાડગોળાની જરૂર નહિ રહે.”

“ના બાધ,” સાસંશીલે કહ્યું; “લીમરીક તો આયર્લેન્ડનું કલેશનું છે. એ છતાંયે આયર્લેન્ડ અમારું થઈ ચૂક્યું. હું આ શહેર નહિ છોડું.”

રીસાઈને વિદેશી મદદગારો પોતાનાં લાવલશ્કર સહિત ચાલ્યા ગયા. સાસંશીલ એ ધૂળ જેવો કિલ્લો સમારવા લાગ્યો. રાત અને દિવસ દેશની સ્ત્રીઓએ અને અચ્ચાઓને પણ આવીને એને કિલ્લાના ચણતરમાં મદદ દીધી.

ખાતમી મળી કે રાજ વીલીઅમ ડબ્લીનથી દાડગોળાના જંગી જથ્થાની ને એક તોપખાનાની રાહ જીવે છે. કાલે અહીં તોપખાનું આવી પહોંચશે અને કિલ્લાની કાંકરીએ કાંકરી ઉડાવી દેશે.

પાંચસો ચુનંદા અસ્વારો લઈ રાતોરાત સાસંશીલ નીકળી ગયો. વિકટ વનજંગલો વટાવી બરાબર મોકાની જગ્યાએ ઘોડા બાંધી પાંચસો જણ લપાઈ બેઠા. રાજ વીલીઅમનું પ્રચંડ તોપખાનું એ અંધારે પહોરે મામ માં વિસામો ખાય છે. એને ભય નથી, કેમકે લીમરીક દૂર નથી. ચોટાપહેરા લાગી ગયા છે. સંગ્રામી ટેલે છે. મુસાફરોને ટપારાય છે.

એમાં એચિતો સાસંશીલ તૂટી પડ્યો. શત્રુદળને ધાયલ કર્યો, છવતા જાલ્યા. પછી આખો દાડગોળો એકઠો કર્યો. મંજ ખડક્યો. આગ ચાંપવાની અણી પર છે, ત્યાં સાસંશીલને યાદ આવ્યું. તમામ જખ્મી અને ઝલાએલા શત્રુદળને દૂર સહીસલામત સ્થળે હટાવી લીધા. પછી દાડગોળામાં ચાંપ દાખી, પોતાના ધ્વંસને માટે ધસ્યે આવતાં એ શત્રોનો જ ધ્વંસ કરી નાખ્યો. છતાં લશ્કરી કેદીઓને તેમજ જખ્મીઓને એણે ઉગારીને છવતા છોડી દીધા.

એ તોપખાનાના કન્યરધાણનો જવાલામુખી રાજ વીલીઅમે લીમરીકને પાદરથી જોયો. તે જખ્મીને ભાનમાં આવે તે પહેલાં તો

સાસરીલ પાછો શહેરમાં દાખલ થયો. શત્રુ નવા દારગોળાની રાહ જોવે છે તે દરમ્યાન લોકોએ કિલ્લેબંદીમાં કચાશ ન રાખી. તોપોના ધડાકા દિવાલોને હચમચાવી ન નાખે તે માટે પ્રબળનોએ પોતાનાં ઉનનાં ધોકડાં પણ એ ગોળાને ચુપ કરી દેવાની કરામત રૂપે દિવાલ આડાં લટકાવી દીધાં.

આખરે સંગ્રામ મંડાયો. દિવાલમાં ગાળફું પડ્યું. શત્રુનો ધસારો થયો. હાથોહાથ યુદ્ધ ચાલ્યું. નગરના માર્ગ પર આયરીશ લલનાઓ પણ રણ-કાકડાચારી કરતી ઝઝૂમી. માતાઓ, પુત્રીઓ, બહેનો ને પત્નીઓ-તમામે હથેલીઆર ચલાવ્યાં.

શત્રુઓને હરાવ્યા. ગામ બહાર કાઢ્યા. પીછો લીધો. પણ ત્યાં એક અકસ્માત બન્યો. ધસારામાં ભાન ન રહેવાયાં આયરીશોનું દળ છેક જતું શત્રુઓના પડાવની અંદર પેસી ગયું. ત્યાં બંદુકોની જે ફટાફટી બોલી તેમાં ઓર્થોતી દુશ્મનોના સૈન્યની ઇસ્પતાલને આગ લાગી ગઈ. ભડકા નીકળ્યા. આયરીશોને ખબર પડી. પોતાનો બચાવ છોડીને તેઓ એ જવાલાઓમાં ઝંપલાવી પડ્યા. દુશ્મનોના જખ્મી દર્દીઓને ઉઠાવીઉઠાવી બહાર લઈ આવ્યા. બીજાઓએ આગ ઓગાવવા માંડી. આખરે જ્યારે જખ્મી શત્રુઓને જોખમની બહાર સલામત સ્થાને મૂકી દીધા, ત્યારે જ તેઓ પાછા હથેલીઆર ચલાવી શત્રુદળને ભેદતા ભેદતા શહેરમાં ચાલ્યા આવ્યા.

શેનોનના સેતુ ઉપર

ખ્રિસ્તરાજે ત્યાંથી ઘેરો ઉઠાવ્યો. અને લીમરીફને પાદર વહેંતી એની એ મહાન શેનોન નદીના તીર પરનું એથલોન નગર ઘેર્યું. એક કિનારે હતું આયરીશોનું જૂનું એથલોન, ને સામેજ કિનારે વચ્ચું હતું એંગ્લો-આયરીશોનું નવું એથલોન. બન્ને વચ્ચે એક માત્ર સેતુ છે. તે સિવાય આવજનો રસ્તો નથી. ખ્રિષ્ટિશ સેનાએ એંગ્લોઆયરીશ નગર પર ધસારો કર્યો. પોતાના દેશબાંધવોને બચાવવા ગએલા જૂના એથલોનના આયરીશોને પાછા હાલતું પડ્યું. સેતુ પર થઈને સહુ પસાર થઈ ગયા. પોતાના મહકોટ

બીડી દીધા. પણ પોતાનો વારો આવવાને ક્યાં વાર હતી ! હમણાં દુસ્મનો સેતુને ઝાળંગીને આવશે ! પેરવી રચાઇ : પુલની કમાનો તોડીને પાણીમાં પથરાવી દઇએ. સૈન્ય સામે કાંઠે પૂલનું દ્વાર રક્ષતું, શત્રુદળના ધસારા રોકતું ઉભું રહ્યું. પાછળ નગર-જનો સેતુને ઉમેડવા મંડ્યાં. ખુનખાર ટક્કર : સેતુની કમાનોનો છેલ્લો કડેડાટ : ‘ પાછા આવો ! ઝટ પાછા આવી જાઓ ! ’ નો પુકાર : પણ પાછા વળવાની વેળા નથી રહી. સેતુ કડેડીને જઇ પડે છે શેનોનના પ્રવાહમાં : આયરીશ સૈનિકો પણ નગર ઉગયું જોઇને નદીમાં ઝંપલાવે છે. પાછળ શત્રુદળની અંદૂક-ગોળીઓની ત્રમજૂટ વરસે છે. છતાં એકેએક આદમી દૂબકી ખાઇ, અણીશુદ્ધ સામે પાર પહોંચી, જૂના એથ્થેનમાં પેસી જાય છે.

રાત પડી. અંધારામાં બ્રિટિશ સેનાપતિએ સૈન્યને કામે લગાડ્યું. સેતુની તૂટેલી કમાન પર પાટીઆં જડાવા લાગ્યાં. પ્રભાત પહેલાં તો તે પર થઇને આયરીશ નગરમાં પહોંચ્યું હતું. સમારકામ ઉપર બ્રિટિશ તોપબંદુકોના ચોકીપહેરા ઉભા હતા.

આયરીશોએ કિલ્લામાંથી આ દીઠું. એક જોદ્દો ઉડ્યો. તેનું નામ કુસ્યુમ. તવારીખે એ નામનું જતન કયું છે.

“ છે કોઇ અગીઆર જીવાનો, વતન માટે મરનારા ? ” કુસ્યુમે હાકલ કરી.

પ્રત્યુત્તરમાં મો જીવાનો ખડા થયા. દસને કુસ્યુમે તારવી લીધા. એ દસ ને એક પોતે, એમ અગીઆરે દોઢ દીધી. સેતુ પર શત્રુએ જડેલાં પાટીયાં ઉમેડવા લાગ્યા.

શત્રુસૈન્યમાંથી અંદુકોની ધાણી કુટી. ધુમાડાના ગોટા ઘેરી વળ્યા. ધુમાડો વિખરાયો ત્યારે અગીઆર મુઘાં સેતુ પાસે પડ્યાં હતાં, તે સાથેસાથ અનેક પાટીઆં પણ સેતુ પરથી ઉખડીને આત્યાં ગયાં હતાં.

ફરી હાકલ પડી : “ છે કોઇ મરણિયા ? ”

બીજા અગીઆર ઉડ્યા. કાળદૂત સમા તેઓ સેતુ પર ધસ્યા. સામેથી ગોળીઓ વહ્ણટી. ધુમાડો ઉડ્યો ત્યારે એ જ જથ્થો જીવતા

હતા. પણ શત્રુએ પાથરેલાં મેતુ પરનાં પાટીઆં તો નીચે શેનોનનાં નીરમાં જ તરતાં હતાં.

મોકાસેએ રોમનગરનો મેતુ રક્ષનાર વીર હોરેથસની શૌર્ય-માથા રચી છે. આંહી એની કવિતા ન ઉછળી શકા. કેમકે આયરીશ વીર કુસ્યૂમ અંગ્રેજ કવિતાને મન અસ્પૃશ્ય હતા.

ત્રણ વારના પ્રયત્નો એળે ગયા. પણ આખરે શત્રુ-સેનાપતિએ નદીના ઉપરવાસના ભાગમાં એક ઠેકાણે છીછડું પાણી શોધી કાઢ્યું. રાત્રિના અધારામાં શત્રુ-સૈન્ય પાર થઇ રહ્યું છે. સાર્સરીહ કિલ્લા પરથી નદી વીધતા હજારો ઓળા નિહાળે છે. પરંતુ હવે વાત એના હાથમાં નહોતી. મદદનીશ ફ્રેંચ સૈન્યનો એ કાળે હતો. ફ્રેંચ સેનાપતિએ સાર્સરીહને તરછોડી કાઢ્યો.

આર્યેસાન હાથથી ગયું.

આયરીશ તવારીખના આ કુંકમાદારો છે.

લીમરીકની સંધિ

ફરીવાર સાર્સરીહને લીમરીકના ગઢનું શરણુ લીધું. ફરીને લીમરીક શત્રુએ વેચ્યું. લીમરીકના વસમા અતુભવો ખ્રિષ્ટિશ સેનાપતિ વિસર્યો નહોતો. એણે સાર્સરીહને માનવંત સંધિનું કહેણુ મોકલ્યું કે “રોમન કેથોલીક આયરીશ પ્રજા પોતાના ધર્મના પાલન પત્તે આગલા રાજા ચાર્લ્સ બીજાના સમયમાં જે હક્કો ભોગવતી તે તમામ હક્કો તેને પાછા આપું છું. અને વધારાના સારંગ ક્ષેત્રના તમામ કોકોને હું ક્ષમા આપું છું.”

ખ્રિષ્ટનરાજ વાલીઅમે તો વીર સાર્સરીહને વિષ્ટિ મોકલા કે “ઓ સાર્સરીહ ! તું મારી નોકરીમાં આવ. તારી સેવાનાં મંદોમાઝ્યાં મૂલ ચુકાવું.”

સાર્સરીહને પોતાના હવાલ નિહાળ્યા : ગળીરો જમ થઇ છે : ઘરખાર ગયાં છે : જન્મભુમિ પર ઉભા નહેવાનું જે સ્થાન નથી : પાસે રહી છે ફક્ત એક તલવાર : થડીભર એના મનમાં થયું :

આ હોલેન્ડથી આવેલા રાજકુળની ચાકરીમાં શું અનોચિય છે !
ને મારું સર્વસ્વ તો ચાલ્યુ ગયું છે.

“સર્વસ્વ ગયું છે ખરું—પણ આત્મગૌરવ તો રહ્યું છે ના !
એ કેમ ગુમાયું ?” અંતરાત્માએ અવાજ દીધો.

અિત્તરારાજના ધ્વજ તળે કબવાની એણે ના કહી મોકલી. ને
લીમરીકની ટકર તો હવે ઝીલાય તેમ નથી. કેવળ આયરીશ
અચ્ચાએને કપાતી શીદ નાખવા ? માનભરી સંધિનું કહેણ શત્રુ
પોતે આપી રહેલ છે : ધાર્મિક સ્વતંત્રતા, લથિયાર
ધરવાના હક્કો, ને જરજરમીનના માલીકીહક્કો, એ ત્રણેનો
ફેલ આપે છે.

વેદનાથી વસોવાઈ રહેલે હૃદયે, ઇ.સ ૧૬૮૮ના સપ્ટેમ્બર માસની
૨૩મી તારીખે સાસર્સીહો માનભરે ‘લીમરીકની સંધિ’ કરી, પરંતુ
લગ્ન ત્યાં સંધિના પત્ર પર સહી થાય છે, ત્યાં તો આયર્લેન્ડની
વહાર કરવા માટે ૩૦૦૦ સૈનિકો અને ૧૦,૦૦૦ને પૂરાં પડે
તેટલાં અસ્ત્રશસ્ત્ર લખતે ફ્રાન્સ દેશનાં જહાજો શેતોનને તીરે આવી
કબા રહ્યાં. સાસર્સીહોની આંખનો એક મીચકારો જ અસ થઈ
પડત. એ મહાન મિત્રસેના અિત્તરારાજના ફળખળનાં ઓતરે-
ઓતરાં ઉડાવી દેત.

પણ સાસર્સીહો કાલ આપી ચુક્યો હતો. સંધિને એણે
પવિત્ર માની હતી. ફ્રેંચ સૈન્યને એણે પાછાં વળાવી દીધાં.
એ થઈ આયરીશ ખાનદાની. તેની સામે અંગ્રેજ સત્ત્વરતા
કેવી હતી ? પ્રતિદાસ સાક્ષી છે, લીમરીકનું નામ આજે
પણ ‘કરાલંગનું’ નમર : City of the Violated Treaty’
અની રહ્યું છે. સંધિનો શિલાક્ષેપ આજ પણ ત્યાં કબો છે. પરંતુ
તેના ઉપર કોતરાએલા એ અક્ષરો નથી, થીજી ગએલાં આંસુઓ છે.

સાસર્સીહો પોતાના સૈન્યના સર્વ મૃતદેહોની વચ્ચે
પાયદસ્ત કાઢી. પડખમ અજ્યાં. આયરીશ પતાકા ફરફરી. અંદગી
ખોલાઈ. છન પૂરું થયું.

આખરી પસંદગી

ઑક્ટોબર માસની ૧૨ મી તારીખ હતી. આયરીશ સૈનિકોને આખરી પસંદગી કરવાનું પ્રભાત હતું. લીમરીકના તૂટેલા કોટની રાંજે આયરીશ પ્રજાજનોની ઠઠ જામી હતી. નજીકની ડુંગરધારે ઉપર બચકૂડતા ખેડુતોની મેદની ખેડી હતી. માતાઓ ને પત્નીઓ, બાઇબાંડુઓ ને બચ્ચાંઓ મુંગુંમુંગું રૂદન કરતાં હતા. કેમકે હમણાંજ ‘એરીન’ ઉજ્જડ બનવાની હતી.

અંગ્રેજ સેનાપતિ બ્રિટનરાજનો ધ્વજ રોપીને ઉભો છે. સેનાપતિ સાર્સરીલ સામી બાજુએ ઉભો છે. શેનોનનાં નીર ઉપર ફ્રાન્સ દેશનાં જહાજો નાંગરેલાં છે. એ જહાજોમાં સાર્સરીલની સહાયે આવેલું ફ્રાન્સનું મિત્રસૈન્ય દૂકળે છે.

એ ઉડી નિસ્તબ્ધતાની અંદર ૧૫ હજાર આયરીશ લડવાના કદમ ખેલ્યા. આવીને આયરીશ સેના ઉભી રહી.

પગમા જોડા નર્સા, ચીથરેલાલ પોશાક છે, ભાંગ્યાંતૂટ્યાં હથિયાર છે, સામે વિલાપ કરતાં મગાંબહાલાં ઉભેલ છે. તોયે ગેઇલ-બચ્ચાઓ ટટાર ખડા છે. દેખાતી દરિદ્રતામાં પણ દરેક મુખમુદ્રા ઝલકે છે.

“જેઓને બ્રિટનરાજના ધ્વજ નીચે ચાકરી કરવી હોય, ” અંગ્રેજ સેનાપતિએ ઉચ્ચાર્યું; “તેઓ આ ધ્વજ સુધી આવીને પાછા ફરી જાય. ”

“ને જેઓને દેશવટે નીકળી દૂર એકે માતૃભુમિની આઝાદી માટે મથવું હોય, તેઓ બ્રિટિશ ધ્વજને ઝાળંગી આગળ વધે.” સાર્સરીલે અવાજ દીધો.

“આમે કદમ ! ” આદેશ ગાળ્યો.

આદેશ મળતાંની વાર જ સેના હલમત્તી : બટાલીબન પછી બટાલીબન ચાલ્યાં : બ્રિટિશ ધ્વજની છાયા ચગદી, બીજી પાર નીકળી ગયાં. ચૌદ હજાર જુવાનોએ દેશવટે સ્વીકાર્યો. કારણ કે વફાદારીના સોગંદ લેવા તેઓનો અંતરાત્મા ના પાડતો હતો.

ખ્રિષ્ટિય સેનાપતિને ભાગે માત્ર એક હજાર અસ્વાર અને દોઢ હજાર પેદલ પાછાં વળ્યાં.

ગર્વછલકતી છાતીએ સાસંશીલ પોતાના અંધુજનોનું વીરત્વ અને સ્વાર્પણ નિરખા રહ્યો. એનાં નેત્રો બીનાં થયાં. એણે ઉદ્ગાર કાઢ્યા:

“જીવનનું જે કંઈ ખ્યાર છે, તે સર્વનો ત્યાગ કરીને આ જીવાનો અળણ્યા દેશોમાં ચાલી નીકળે છે. ત્યાં તેઓને પરાયી સત્તાઓનાં સૈન્યમાં પારાવાર મુશ્કેલીઓ વેઠતા નોકરી કરવાની છે. કોઈ તેઓને ઝાળખશે નહિ. પરંતુ તેઓ આયર્લેન્ડને ખાતર બન્ય છે. યુરોપી રાજ્યોનાં લશ્કરોમાં રહ્યારહ્યા અમે તૂતન આયર્લેન્ડનું સર્જન કરીશું.”

ડિસેમ્બરની ૨૨મીએ એ તમામને જહાજ પર ચડાવી, છેલ્લા-માં છેલ્લી ટુકડી ચડી ચુકી હતી તે પછી, ડુબેલી આગબોટના કપ્તાનની ખાનદાન રીતે, સૌને અંતે, સેનાપતિ સાસંશીલ સફરે ચડ્યો. વહાણો દરિયે વળ્યાં. શઢો અદૃશ્ય બન્યા. માતાઓ તે પત્નીઓ જોતી રહી. ગયા તેમાંથી કોઈ પાછું વળવાનું નહોતું. એક પણ આંખ જન્મભુમિનો કિનારો જોવાની નહોતી.

x x x

યુરોપની રણભૂમિઓ ઉપર ન્યારેન્યારે ખ્રિટનરાજનાં સૈન્યો ફ્રાન્સ, સ્પેન કે જર્મનીની સેનાઓ સામે લડવા ઉતર્યા, ત્યારેત્યારે એ યુરોપી સેનાઓ માંહેલા આયરીશ બટાલીઓને ‘એરીન’ને નામે સામે ધસ્યાં હતાં. ધસતી વેળા તેઓની રણ-કીકીઆરી આ હતી : “વિસરશો ના લીમરીકના સંધિભંગને.”

x x x

૪. સ. ૧૬૯૩ના જુલાઈ માસની ૨૯મી તારીખે ફ્રાન્સ દેશના લેન્ડન નગરના રણક્ષેત્ર ઉપર અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચ સમશેરોના મુકાબલા થયા. ફ્રેન્ચ સેનાપતિનું વીરત્વ સહુ કોઈએ નિહાળ્યું. વધુ વખાણ્યું શત્રુઓએ. ફ્રાન્સને વિજય અપાવીને એ સેનાપતિ ઢળી પડ્યો.

પોતાના ઇધિરનીતરતા જખ્ખો પર માટ માંડીને એણે અવશેષ ઉદ્ધારો કાઢ્યા :

“ હા પ્રભુ ! આ જખ્ખો બહાલા આયર્લેન્ડને માટે ઝીલાયા હોત ! ”

એ હતો સેનાપતિ સાર્સરીલ્ડ. એના દેહ ત્યાં પડ્યો.

x   x   x

ફ્રેન્ડેનોયનું યુદ્ધ સમેટી, ઇંગ્લાંડની સામે ફ્રાન્સનો વિજય વર્તાવાને આયરીશ રેજીમેન્ટ પાછું ફર્યું છે. બીજી આખી સેના ગાનતાનમાં ગરકાવ છે. પરંતુ આયરીશ સૈનિકોની આંખોમાં ચોધાર આંસુ ચાલ્યાં જાય છે.

ફ્રેન્ડે સેનાપતિ વિસ્મય પામીને પૂછે છે કે “ તમે શીદ રડો છો ? તમે તો અમને આ વિજય અપાવનારા છો ! ”

આયરીશો બોલ્યા : “ સાહેબ, બ્રિટિશ લશ્કરમાં અમારા દેશ-ખંડુઓ હતા, અમારા સ્વજનો હતા, કેટલાક તો બાદશાહીઓ હતા. તેઓ પરાધીન જન્મભુમિમાં રોટી ન જડવાથી બ્રિટનની નોકરીમાં રહ્યા હતા. આજ અમારે તેઓને શત્રુઓ સમજીને કાપવા પડ્યા છે. તમારે વિજય છે, પણ અમારે તો ગદવાસ્થળી છે. ”

સેનાપતિ સમજ્યો. આયરીશોનું રૂદ્ધ એનાથી ન જોવાયું. એણે બેન્ડને આયર્લેન્ડની ભકિતનું ગાન ઉપાડવા કહ્યું.

એ રાષ્ટ્રગાનની રોમાંચક સુરાવળ સાંભળતાં જ આયરીશોનાં આંસુ અટકી ગયાં. ગાન પૂરું થતાં તો ગગન ગાંઠ ઢિલ્યું : Hurrah for old Ireland : જય હો જૂની જન્મભોમ આયર્લેન્ડનો ! ”

બ્રિટનરાજ જ્યોર્જ બીજાએ સાંભળ્યું કે આયરીશો અજબ વીરત્વથી ઝઝૂમે છે. એણે જોયું કે પોતાને ન જીતવા દેનારા એ આયરીશો જ છે.

નિઃશ્વાસ નાખીને એ બોલી ઉઠ્યો : “ સત્યાનાશ જન્મે એ કાયદા-ઓનું, કે જે કાયદાઓએ મને આ બહાદુરોથી વંચિત કર્યો છે ! ”

સ્વભૂમિમાંથી બહિષ્કૃત થયેલું એ બહું શૌર્ય વિદેશે દેખાઈ ગયું. પરાયા આશ્રયદાતાઓને સેંકડો છતો કરાવી પોતે સહુ તો પાંચપાંચ હાથ જમીનની અંદર જ સમાઈ ગયા. એ સમાધિઓની ઉપર પણ તેઓનાં નામદામ ન લખાયાં. સાર્સરીદડ સરખાને માટે ય આ પરસતાઓએ કોઈ સ્મૃતિચિહ્ન ચણેલું નથી. જ્યાં એ દટાયો તે સ્થાન દેખાડનાર એક પથર-એક પાળીયો પણ મૂકાયો નથી. રાજાઓને મન તો આ બધા ભાડૂતો જ હતા.

એવી સત્તરમી સદી ગુજરી.

સમશેરબળથી સ્વાધીનતા

અ ઢારમા સૈકાનો ઉગમ થાય છે. દેશવંટે જઈ મરેલા આયરીશોએ તો માન્યું જ હશે કે હવે ‘એરીન’ મિટ્ટીમાં મળી ગઈ. સહ કોઈ એમજ માને, કારણ કે બ્રિટનના ધાવ જીવલેણ જ હતા.

પ્રથમ તો લીમરીકના કોલ તૂટ્યા. રાજ વીલીઅમ અને એની અંગ્રેજ પાલામેન્ટ ફરી બેઠાં. તેઓનો રાજધર્મ પ્રોટેસ્ટન્ટ બન્યો, એટલે ધર્મ-અનુભવી પ્રેરાએલી બ્રિટન રાજસત્તાએ આય-લેન્ડના રોમન કેથોલીક પ્રજાજનો ઉપર નીચે મુજબના આકરા કામદા ઠોકા માર્યા :

૧. કોઈ રોમનકેથોલીક આયરીશ, પોતાના બાળક સિવાય કોઈ પણ બાળકોને બણાવી ન શકે, નિશાળો ચલાવી ન શકે.

૨. રોમનકેથોલીક પિતા પોતાના પુત્રને પરદેશમાં બણવા ન મોકલી શકે.

૩. રોમનકેથોલીક પાદરી અથવા ધર્મપુરુષ સરકારી દફતરે રજીસ્ટર થયેલો હોવો જોઈએ. ન તોંધાયેલા-સરકારી પરવાના વગરના પાદરીને તૂર્ત જ પરહેજ કરવો. એવા પાદરીની ખાતમી આપનારાઓને માટે ધનામ ઠરાવવામાં આવ્યાં.

૪. રોમનકથોલીકના વારસ-હક્કના નિયમો અત્યંત કડક થયા.

૫. કોઇપણ પ્રોટેસ્ટન્ટ પ્રજાજન કોઇપણ રોમનકથોલીક પ્રજાજનનો ચાહે તેવો કીમતી ઘોડો માત્ર પાંચ પૌંડ ચુકાવીને આંચકી લઇ શકે.

૬. કથોલીકો હાથીઆર ન રાખી શકે.

૭. આ ગુન્હાઓ બદલ કથોલીકોનો મુકદ્દમો વગર જ્યુરીએ ચાલે.

આવા આવા અનેક ધારા ' પીનલ લૉઝ 'ના નામથી પ્રખ્યાત છે. અંગ્રેજ રાજસત્તાએ ધાર્મિક ખુન્નસને છુટું મેલી આચલેન્ડની મોટે ભાગે રોમનકથોલીક સંપ્રદાયની વસતીનો શાંત વધ કરી નાખવાની ગણતરી રાખી હતી. પરંતુ આવી કડક કાયદા-જાળની વચ્ચે પણ આચરીશ મરણીયાઓ છુપીછુપી શાળાઓ ચલાવી જાળકોને ભણતર ભણાવતાં રહ્યાં. ઇતિહાસ કહે છે કે આચરીશ બાલકો પોતાના મૃત માતૃપિતાની કબરો ઉપર ચાક વતી અક્ષરો ઘુટતાં હતાં, કેમકે નિશાળ એમને માટે નહોતી. ભણવું એ એમને માટે ફાજદારી ગુન્હો હતો.

(આટલું જ ખસ નહોતું. આ જ દમનકાળની અંદર આચર્લેન્ડે સરસમાં સરસ કવિઓ નીખજવ્યા. આ જ યુગમાં ગેલીક ભાષાને, સાહિત્યને અને કવિતાને ઉત્તમ ફાલ ઉતર્યો. દુનિયાના ૫૮ પર એવી કોઇ પ્રજા નથી જન્મી કે જેણે આચર્લેન્ડના જેટલી અજબ અક્કલ ને અખૂટ રૂઝણ-શક્તિ બતાવી હોય.)

પછી અંગ્રેજ સરકારે પ્રજાની જમીન ઉપર કોરડો ચલાવ્યો. એકંદર ૧૦ લાખ એકર રોમનકથોલીકોની જમીન જપ્ત કરી લીધી. એમાંની કેટલીક તો ખ્રિસ્તરાજની રખાતોને બક્ષવામાં આવી. તે સિવાય ખ્રિસ્તરાજનાં અમૂક જે જે ખર્ચો ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટની સામે ચર્ચવા માટે પણ આણી ન શકાય તેટલાં બહીમ હોય, તે બધાં આચર્લેન્ડને ખાતે પરચારાં ઉધારવામાં આવતાં. રાજની પ્રેમિકાઓ બધી આચર્લેન્ડ પર પોષાતી.

એકલા ધાર્મિક જનને તમ કરી લેવાનું હોત તો કદાચ ખ્રિસ્ત કાવી જત. કેમકે આયર્લેન્ડની પ્રોટેસ્ટન્ટ વસતીનો એને સાથ રહેત. વસ્તુતઃ આટલા પૂરતી તો પ્રોટેસ્ટન્ટ પ્રજા મેટા લાભ ઉઠાવી રહી હતી. ખાસ હકોના ભોગવટા એને મીઠા થઈ પડ્યા હતા. પરંતુ ખ્રિસ્તને તો ધાર્મિક રસેહગાંઠની યે પરવા નહોતી. અંગ્રેજ પ્રજાને તો પ્રથમ દરજ્જે દ્રવ્યલાભ જોતો હતો. એટલે એ વેપારી પ્રજાની પાલ્કામિન્ટે આયર્લેન્ડના હુન્નરઉદ્યોગ ઉપર આ પ્રમાણે તરાપો મારી:

૧. આયર્લેન્ડનો સહુથી વધુ માતખર કનનો ઉદ્યોગ: ખ્રિસ્તિય સામ્રાજ્યનાં સંસ્થાનોમાં એ કનની નિકાસ કરવાનો પ્રતિજ્ઞ થયો. ઘરઆંગણે એના ઉપર કંઈ જગત મૂકાઈ.

૨. પશુઓની નિકાસનો ખુલ્લો વેપાર: એની મનાઈ થઈ.

૩. આયર્લેન્ડે કાચનો ઉદ્યોગ ઉઠાડ્યો. એને રૂંધવાનો કાયદો ઘડાયો.

૪. રેશમ, મોળાં વગેરેની બનાવટ ચાલુ થઈ. તે ઇંગ્લાંડની બજારમાંથી એને ખાતલ રાખવાનો ધારો પસાર થયો.

૫. આયર્લેન્ડ પોતાની જરૂરીઆતોની આયાત સંસ્થાનોમાંથી તેમજ યુરોપમાંથી બારેબાર જ કરતું હતું. ખ્રિસ્તે કાયદો ઘડ્યો કે આ આયાત પ્રથમ ઇંગ્લાંડમાં ઉતારીને તે પછી જ આયર્લેન્ડમાં લઈ જવી. પરિણામે વેપાર તૂટી પડ્યો.

મરણિયો આયરીશ કારીગર અને વેપારી આ વાતનો પણ સામનો કરી શકત. પરંતુ ઇંગ્લાંડના માતખર મૂડીદારોએ વ્યવસ્થી હરીફાઈનો સિદ્ધાંત બાબુએ મૂક્યો. તેઓએ પોતાનું દળબળ બાંધી, થોડાં વર્ષની તુકશાનીને જોખમે પણ આયર્લેન્ડની બજારોમાં પાણીમૂલ સસ્તા માલની રેલમછેલ કરી મૂકી.

અંગ્રેજ વેપારીઓની આ ઇર્ષ્યાએ અને સ્વાર્થાન્ધતાએ ગરીબ આયરીશ વેપારઉદ્યોગનો આ પદ્ધતિથી કેટલો ઘાણ વાળી નાખ્યો તેની મુંગી સાક્ષી પૂરતાં અનેક ઉજ્જડ બંદરો આ વીસમી સદીનાં છે. તે પણ આયર્લેન્ડને આશમજી કિનારે ઉભાં હતાં.

પરંતુ પરિણામ સારું આવ્યું. વેપારઉદ્યોગની આ જરૂર તો આખા દેશની આબાદીને લાગવાથી રોમનકેથોલીક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ બન્નેની વચ્ચે રેવલ્યુરૂપ બની ગઈ. ધર્મની માયાવી માન્યતાઓ પર રચાયેલાં વૈર રોટલીના સાચા પ્રશ્નની આંચ લાગતાં ઝોગળી ગયાં. પ્રજામાં નવીન હમદર્દી પ્રગટ થઈ ગઈ. ખ્રિષ્ટિય સત્તા સામે ધિક્કાર જનમ્યો. હજારોની સંખ્યામાં ધરખાર છોડી વિદેશે ચાલી નીકળેલી બન્ને સંપ્રદાયોની આયરીશ પ્રજાએ અમેરિકા વગેરે દેશોમાં વાસ લીધા. ને ત્યાં એસી ઝેણે બન્નેએ ઐટન પર કેવા ધાવ ઝીંક્યા તેની કથા આગળ કહેવાશે.

દેશભક્ત ઐટન

વૈરઆંગણે રહી તે પ્રજાએ ભૂતકાળમાં નજર કરી. એક પક્ષે એક શસ્ત્રાના બળવા થએલા દીકા. પણ શસ્ત્ર ઉઠાવવાનું બમીર અન્યારે નથી રહ્યું. મોકો-યે નથી. લોહી રેડવાની ઉર્મિ નથી જનની. પ્રજાએ નવું ઊવન-પ્રકરણ ઉઘાડ્યું. એ પ્રકરણ હતું બધારણપૂવકના પ્રજાવડતરનું : પાર્લામેન્ટની જુમ્મેશનું.

પાદ હકે કે આયર્લેન્ડમાં એક પાર્લામેન્ટ હતી. આ પાર્લામેન્ટમાં કક્ત વસાહતી અંગ્રેજ પ્રોટેસ્ટન્ટો જ એસતા, તેઓને ખ્રિષ્ટિય પાર્લામેન્ટની પરવાનગી સિવાય ન તો એક બોલાવાની કે ન તો ટોર્ક કાયદો વડવાની સત્તા હતી. ઉપર જણાવેલા કાળા કાયદાઓ ખ્રિષ્ટિય રાજસત્તાએ જ આ દેશી પાર્લામેન્ટ પાસે કરાવ્યા હતા. એમાં એસનારાઓ પરદેશી સરકારનાં પૂતળાંઓ જ હતાં. એ પાર્લામેન્ટનો કબજો લેવા ને એને સ્વતંત્ર બનાવવા આયરીશોએ આદેશન મચાવ્યું. એક એવો નર નીપજાવ્યો.

એનું નામ ઐટન. એ ગેલ પણ નહોતો, ઝેંઓ-આયરીશ પણ નહોતો. એનાં માતૃકુલ અને પિતૃકુલ બન્ને અંગ્રેજ હતાં. છેલ્લાં સો વર્ષથી જ તેઓ આયર્લેન્ડનાં વસાહતી બન્યાં હતાં. ઇ. સ. ૧૬૪૧ પછી વસાહત કરવા આવેલાં જે અંગ્રેજ કુટુંબો પોતાનું અતડાપણું, ઉચ્ચતાનો ધમડ, અને અંગ્રેજી ભાષાનું જ સેવન

સાત્તવી રહેલ, તે માંહેલું જ આ કુટુંબ હતું. પરંતુ તેમાંથી આયરીશ દેશભક્ત ગ્રેટન અવતર્યો.

ગ્રેટન કાયદા ભણ્યો. રાજકારણનો રસિયો બન્યો. ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટમાં એણે પીટ અને એધામ જેવાનાં વાણી-તેજ દીઠાં. પોતે ય વક્તા બન્યો. ૨૯ વર્ષની જીવાન વયે આયરીશ પાર્લામેન્ટમાં ચુંટાઈને બેઠક લીધી. એનો મનોરથ આ દમ વમરની નામધારી પાર્લામેન્ટને સ્વાધીન બનાવવાનો હતો. ૧૭૭૦ પછીનાં એ વર્ષો હતાં.

—તે સમયે એને ચારી આપી. આયર્લેન્ડનો સમદુઃખી દેશ અમેરિકા તે ટાણે ઇંગ્લાંડની સામે બળવો પુકારતો હતો. આજે જે દેશને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા કહેવામાં આવે છે, અને જેનું રાજશાસન રિપબ્લીક—પ્રજાતંત્ર છે, તે દેશમાં કે. ઇ. સ. ૧૬૨૦ની અંદર, ઇંગ્લાંડની ધર્મઝૂની રાજસત્તાથી ત્રાહિ પોકારીને બસો અંગ્રેજ પ્રજાજનો નહાસી જઈ વસેલા ત્યાર પછી ત્યાં દેશદેશનાં અનેક દુઃખીજનોએ ને સાહસિકોએ વસાહત લીધી. દેશને આપાદ બનાવ્યો. એવા સ્વાધીન રાષ્ટ્ર-ઘડતરનાં સવાસો વર્ષ વીત્યે સત્તા-લોભી અને ધનલોભી ઇંગ્લાંડે એ અમેરિકાવાસી પ્રજા પર પોતાની સત્તા—ધૂંસરી ઠોકી બેસારી. એના પર ક્રેક કરવેરા લાઘા. એને શોષવાનાં અનેક કાયદારૂપ યંત્રો ચાલુ કર્યાં. એ બધું એ પ્રજાના એક પણ પ્રતિનિધિને પૂછ્યામાછ્યા સિવાય ગ્રિટનની જ પાર્લામેન્ટે પોતાની મતલબ ધ્યાનમાં રાખીને કર્યું.

અમેરિકાવાસીઓએ આ આક્રમણની સામે પ્રથમ તો શાંત બળવો આરંભ્યો. ગ્રિટનના આયાતી માલ સામે બહિષ્કાર જાહેર કર્યો. બ્રિટિશ કાપડ ત્યજીને હાથકંતામણ તથા હાથવણાટ માંડ્યાં. બ્રિટિશ ચહા ત્યજી. પણ પછી જ્યારે ઇંગ્લાંડે પોતાની ફોજના કાફલા અમેરિકાને તટે ઉતાર્યા, કતલ આદરી, ત્યારે અમેરિકાવાસીઓએ શસ્ત્રો ઉઠાવ્યાં.

અમેરિકાનાં સૈન્યોમાં અગ્ર ભાગે કોણ ઉભા હતા ? દાઝે ભર્યા દેશનિકાલ આયરીશ બેઠાઓ. અરધોઅરધ લશ્કર આયરી-શોથી ભરેલું. દ્રવ્ય હલવવા પણ આયરીશ વસાહતીઓ આમળ પડ્યા.

ઠારેઠાર બ્રિટિશ પ્લટનોને જોર કરનાર આયરીશો જ હતા. બ્રિટનને અમેરિકા આખું આયરીશમય દેખાયું. આયરીશ એનાં રૂધિર રેડતો હતો, કેમકે એને વીતકો વીત્યાં હતાં. એને બ્રિટન પર બદ્દલો લેવો હતો. વળી અમેરિકાને પક્ષે ન્યાયધર્મ ઉભાં હતાં. આયરીશ પ્રોટેસ્ટન્ટ અને રોમનકેથોલીકો, બન્નેએ અમેરિકાને આઝાદ બનાવવા સાર પોતાનાં લોહીની રેલો રેલાવીને સંયુક્ત પ્રવાહમાં પોતાની જૂની કુસંપી ધોષ નાખી.

એજ હમદર્દીનો પડઘો આયર્લેન્ડને ધરઆંગણે પડ્યો. આખી પ્રજાનું અંતર અમેરિકાને પક્ષે ઠલવાયું. એણે બ્રિટનને સહાય કરવાની ના સંભળાવી. પરંતુ જ્યારે એણે જોયું કે ૪૦૦૦ આયરીશોના લશ્કરને બ્રિટને એની મરજી વિરૂદ્ધ અમેરિકા સામે લડવા ત્યાગ્યું, ત્યારે આયર્લેન્ડની આંખ ફાટી ગઈ. ૪ હજાર-માંથી અનેક આયરીશ બચ્યાએ નહાસી છુટીને અમેરિકાના સૈન્યમાં મળી ગયા. બ્રિટિશ સત્તાધીશોએ એ ભાગી છુટેલાઓને પકડવા અને ઠાર ધરવાનાં ધનામો જાહેર કર્યાં.

ધરઆંગણે તો પ્રજા સત્તાહીન ને શસ્ત્રહીન પડી હતી. એના હાથમાં ધલાળ નહોતો. હરકોઈ નિમિત્તે હથિયાર ધરવાનો અવસર પ્રજા શોધી રહી હતી. એમાં એ મોકો મળી ગયો. ૧૭૭૭માં ફ્રાન્સ દેશ અમેરિકાને પક્ષે બળ્યો. બ્રિટનના સાંધા ઢીલા પડવા લાગ્યા. કેમકે દુશ્મનોનું બળ બેવડાયું. ભય ઉઠ્યો કે ફ્રાન્સ દેશ આયર્લેન્ડ પર તૂટી પડશે. આયર્લેન્ડ અરક્ષિત હતું. કેમકે ત્યાંથી લશ્કર ઉઠાવીને અમેરિકા મોકલવું પડ્યું હતું.

એ આત્મરક્ષણના ઓઠા તળે આયર્લેન્ડના અલ્ટર પરગણા-માંથી અવાજ ઉઠ્યો કે “ શસ્ત્રો સન્ને ! ” એનો પ્રત્યુત્તર જીવાનોએ આપ્યો. સ્વયંસેવકોનું મહાન જૂથ ખડું થયું. બેલ્ફાસ્ટની આંધ્ર દેશભરમાં પ્રસરી. લશ્કરી પોશાકો અને બંદુકોતમંચાઓથી ઝગારા કરતાં ૫૦ હજાર જીવાન શરીરો આયર્લેન્ડની હરિયાળી ભુમિ પર છવરાઈ ગયાં. કવાયતો મંડાઈ. તોપખાનું વસ્યું. ઝેટન વગેરે અગ્રેસરો ખડા થઈ ગયા. ૧૨દેશી હુમલાથી આયર્લેન્ડને

અચાવવા માટે લશ્કર ફાજલ ન પાડી શકનાર બ્રિટીશ સરકાર આ આત્મરક્ષણની ચળવળ દેખી ખસીઆણી પડી ગઈ. કશું બોલી ન શકી. ઉલટાતું આખરે ખુદ એણે જ આ વોલંટીઅર સેનાને સાંજ હજાર શસ્ત્રો આપ્યાં.

મુક્ત વ્યાપારની માગણી

બહારની ચડાઈ તો આવી નહિ, એટલે આયલેન્ડનું આ વોલંટીઅર-બળ ખીજે પ્રવાહ શોધવા લાગ્યું. એ કેવળ લશ્કરી બળ નહેતું, રાજદ્વારી પણ હતું. એણે આંતરિક સ્વાધીનતાનો ઝંડો ઉપાડ્યો. પ્રથમપહેલાં એણે દેશની દરિદ્રતાનો પ્રશ્ન હાથ ધર્યો. આયલેન્ડના વેપારકેન્દ્રોગને ગુંગળાવવાની બ્રિટિશ નીતિ સામે શોર ઉઠાવ્યો. આયલેન્ડને ભાન થયું હતું કે ઇંગ્લાંડ સિવાય સીધો ખીજે ક્યાંય આયરીશ માલ ન ચડાવવાને આદેશ દેવામાં બ્રિટને જે એમ બહાનું બતાવેલું કે શત્રુદેશ અમેરિકા તથા ફ્રાન્સમાં એ માલ જતો રોકવો છે, તે બહાનું જુદું હતું. સાચો સંકેત તો આયરીશ વ્યોગના જ નાશનો હતો. એટલે તેઓએ ‘મુક્ત વ્યાપાર’ની માગણી મૂકી ને જખાતોની બેડીઓ બ્રિટન ન હડાવી લે ત્યાં સુધી બ્રિટિશ માલનો અલિખ્તાર દરાવ્યો. વોલંટીઅરોના અગ્રેસરોની સ્ત્રીઓ બ્રિટિશ માલને ઝફર મારે તેવાં હાથખનાવટના સાધનો ધરને બાંધે બેસી ઉપજાવવા ને યુવાનોના કોડ પૂરવા લાગી. આયરીશ વ્યારીઓ, દુકાનદારો અને કારીગરોએ પણ યુવાનોના આ નિરંધારને અપનાવી લીધો. ઇંગ્લાંડના મડીદારોનું કાવતું વૂટી પડ્યું, તે દેશ ઉપર સમૃદ્ધિ મલકા ઉઠી. હથીઆરધારી વોલંટીઅર-દળનું પાંડબળ પામેલા યુવાન એટલે તે પછીની પાર્લામેન્ટની બેઠકમાં આયલેન્ડ માટે ‘મુક્ત વ્યાપાર’ માગ્યો. પાર્લામેન્ટે સર્વાનુમતે એ દરાવ સ્વીકાર્યો. અને શસ્ત્રધારી વોલંટીઅરોએ તોપખાના સાથે પ્રચંડ સરખત કાઢી, ડબ્લીન નગરના પાર્લામેન્ટના મકાનના ચોગાનમાં બ્રિટનરાજ વીલીઅમના જ આવલા સામે તોપોને તાકી પોતાની મેદની બરી. એ તોપોના ગજામાં મોટાં લેખલો લટકાવ્યાં હતાં. લેખલોમાં લખ્યું હતું કે “કાં તો મુક્ત વ્યાપાર, અથવા તો આ : Free trade, or This !”

કેક જમાનાઓ પછી આજે પહેલી જ વાર પોતાના વતન પર હાસ્ય વેરતી આબાદીનો ઉત્સવ કરતા અને પ્રજાની બહિષ્કાર નીતિનો વિજય ઉજવતા વોલંટીઅરો પોતાની કૂચકદમને તાલે તાલે આવું કટાક્ષ-ગીત ગાતા હતા કે.

Wasn't John Bull a fool
When he took off our wool
To leave us so much of
The leather, the leather !

It ne'er entered his pate
That a sheep-skin well-beat
Will draw a whole nation
To gether, to gether !

[કેવો બેવકુફ જહોન બુલ (ખ્રિટન) ! મૂખાંબે આપણી બન છું ટાવી લીધી, ને આપણાં ઘેટાંની ચામડી બાકી સખવા લીધી !

મૂખાંબે જ્ઞાન જ ન રહ્યું, કે આટલુંક ચામડું પણ ટીપીટીપીને એટલું તો મોઢું કરી શકાય, કે એમાં આખી પ્રજા આવીને સમાઈ બસ !]

સવા લાખ આયરીશ વોલંટીઅરોની બંદુકોનાં ચમકતાં બેથોનેટે ખ્રિટનને માટે બીજો રસ્તો ન રહેવા દીધો; અને જો કે આખરે એક દિવસ આયર્લેન્ડની એકતામાં ચીરાડ પાડવાના ખ્રિટનના દાવ પોપ્પાર પડ્યા, છતાં ખ્રિટન તે દિવસને તો નહિ જ ભૂલી શકે, જે દિવસે ડંગાનોનના દેવળમાં બે લાખ શસ્ત્રધારી યુવાનોના ૩૦૦ પ્રોટેસ્ટન્ટ પ્રતિનિધિઓએ નિરધાર કર્યો હતો, કે દેશની સ્વાધીનતા સદાકાળ રક્ષાવી જોઈશે. અને આયર્લેન્ડના સર્વ કથોલીકો અમારા ભાઈઓ જ છે.

અમર રહેજે !

ઈ. સ. ૧૭૮૨ના ફેબ્રુઆરી માસનો ૧૫મો દિવસ આયર્લેન્ડના ઇતિહાસમાં યાદગાર રહી ગયો છે. કેમકે તે દિવસ આયરીશ તરુણોના ઉન્નત પડકારનો ને એક અનભેદ

આયર્લેન્ડનાં નવદર્શનનો સાક્ષી છે. તે દિવસની તરુણ-પરિષદ મળેલી હતી તેમાં એકઠા થયેલા એ યુવકો કોણ હતા? એક સો વર્ષ ઉપર હું એ નેલ, એવેન રો અને સાર્સરીલ્ડ સરખા રાષ્ટ્રવીરોની સામે જ જે બ્રિટિશ વસાહતીઓ બ્રિટિશ ધ્વજ નીચે લડેલા, તેઓના જ આ ખેટા હતા. તેઓ જાણે પૂર્વજોનાં પાતક ધોવા મળેલા હતા. એક અવાજે આ તરુણ-સંઘે ઠરાવ કર્યો કે :

૧. આયર્લેન્ડના નિમ્નના રાજા, આમસલા અને અમીર-સલા, એ ત્રણ સિવાય ચોથી વ્યક્તિ કે સમષ્ટિએ અમારા દેશને બંધનકારક કાયદા ઘડવાનો અધિકાર નથી. એવા જે કશા અધિકારો બ્રિટને અમારા પર ઠોકી ખેસારેલા છે, તે બધાં બંધારણ વિરુદ્ધનાં આક્રમણો જ છે.

૨. ધર્મની બાબતમાં સર્વકોઈની અંગત માન્યતાઓને અમે અમારી માન્યતા જેટલી જ શ્રદ્ધા મानीએ છીએ; અને મનુષ્યો તરીકે તેમજ આયરીશો તરીકે, ખ્રિસ્તીઓ તરીકે તેમજ પ્રોટેસ્ટન્ટો તરીકે અમે અમારા રોમન કેથોલીક બાંધવ-જનો સામેના ફાળદારી કાયદાઓ જૂંસાવી નાખવામાં પરમ સુખ અનુભવીએ છીએ; આવી મતલબના (ગ્રેટનના) ખરડાને પરિણામે આયર્લેન્ડમાં સુખ તેમજ ઐક્ય સ્થપાશે એવી અમને શ્રદ્ધા છે.

જે અલસ્ટર પ્રાંત આજે આયર્લેન્ડના દેહમાંથી છેદાઇને જુદો પડી ગયો છે, તે જ અલસ્ટરના આ યુવકો હતા.

જે વર્ષ આંદોલન ચાલ્યું. વોલંટીઅરોની બંદુકો મુંગી છતાં ઇંગ્લાંડને વસમી થઈ પડી. ૧૭૮૨ના એપ્રિલ માસમાં ફરી એક વાર ડબ્લીન નગરનો ‘કોલેજ ગ્રીન’ ચોક વોલંટીઅરોના યુદ્ધ-સ્વાંગથી રંગબેરંગ બની ગયો. શસ્ત્રો ઝળહળ્યાં. પડખમ બળ્યાં. અને સૌમે જ પાર્લામેન્ટના દિવાનમાં દેશભરની પ્રજાનાં નવનીત સમ મેદિની ખેસી ગઇ. બ્રિટનરાજનો શાંતિસંદેશ આવ્યો તે વંચાયો. અંગ્રેજ પ્રધાનમંડળે કરેલો આયર્લેન્ડના સ્વાતંત્ર્યની માગણીનો સ્વીકાર જાહેર થયો. ગ્રેટને ઉભા થઇ હર્ષગદગદિત સ્વરે આ ઐતિહાસિક ઉદ્ગારો કાઢ્યા :

‘સળગતું’ આયર્લેન્ડ

સ્વાધીન પાર્લામેન્ટને દ્વારે ગ્રેટન [પા. ૫૧

“આજે તો હું એક સ્વાધીન પ્રજાને સંબોધી રહ્યો છું. યુગયુગો વીત્યે પહેલવહેલી અત્યારે જ એ સુભગ પલ આવી છે, કે જ્યારે હું તમને ‘સ્વાધીન’ શબ્દે સંબોધી શકું છું. મેં પ્રથમ દીઠી ત્યારે માતૃભુમિ ધુટણે પડીને ઝુકેલી હતી; પુત્રભાવે મેં એને નિરખ્યા કરી : ઝખમાતી, વળી શસ્ત્ર ઉઠાવી ખડી થતી ને આખરે આઝાદી કામતી એ ભુમિનું એકધારું ઇતિહાસ-પ્રયાણ મેં તપાસ્યું છે. આજે આયર્લેન્ડ આઝાદ છે. એ સ્વરૂપે હું એને વંદના દઉં છું : “અમર રહેજો !”

સર્વસત્તાત્યાગ : ૧૭૮૩

બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળની સામે તે સમયે તો બીજો માર્ગ ન રહ્યો. એ પ્રધાનમંડળને અગ્રપદે ૨૪ વર્ષનો જુવાન વીલી-અમ પિટ્ર હતો. પિટ્ર તો બ્રિટનનો એકનો એક તારણહાર હતો. ઇંગ્લાંડનો સૂર્યાસ્ત જ્યારે એના બુઝર્ગ અને જમાનાના ખાધેલ રાજપુરુષોએ પણ જાહેર કરી દીધેલો, ત્યારે “હું બ્રિટનને બચાવીશ” એવી ઘોષણા કરનાર અને પરદેશી યુદ્ધોનાં વમળોમાંથી ઇંગ્લાંડને ઉગારી તીરે લાવનાર આ જુવાનની તાકાત તો નક્કી થઈ ચુકી હતી. પરંતુ અત્યારે આયર્લેન્ડના આંદોલકોમાં પિટ્રની નજર પણ નહોતી પડતી. એક લાખ અને વીસ હજાર કવાયતી યોદ્ધાઓનું વિગ્રહી દળ, નખશિખ શસ્ત્રો સજીને આયર્લેન્ડમાં તલપાપડ ઉછું હતું. બ્રિટનનો જવાબ એ કાન માંડીને સાંભળતું હતું. બ્રિટિશ કાફલો પણ ખોટકીને ઉભો હતો. પિટ્રે આંખો મીંચીને અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટ સન્મુખ ખરડો આણ્યો. એ ખરડાનું નામ The Act of Renunciation : અધિકારત્યાગનો ધારો. એ ખરડાનો પાઠ આવો હતો :

“કેવળ નામદાર રાજાજી તથા પોતાના જ દેશની પાર્લામેન્ટના ધડેલા કાયદાથી જ બંધાવાનો આયરીશ પ્રજાનો અધિકાર આવી સ્થાપિત થએલો જાહેર કરવામાં આવે છે, સદાને માટે નિર્ણીત ગણવામાં આવે છે, અને આજ પછી કદાપિ, કોઈ પણ કાળે એ હક સામે વિવાદ ઉઠાવી શકાશે નહિ.”

આયર્લેન્ડ ઉપર અત્યાર પર્યંત ચલાવેલા તમામ અધિકારોની, આ રીતે તિલાંજલિ દેવાની હતી. આજ સુધી અંગ્રેજ પાર્લામેન્ટે આયર્લેન્ડ ઉપર ભોગવેલા ધારાધડતરના હક્કોનો બધો જ દાવો ત્યજવાનો હતો. થયું તે તમામ ગેરકાયદેસર થયું છે, તલવારની અણી ખતાવીને થયું છે, બંધારણથી વિરુદ્ધ જ થયું છે, એ વાતનો વસ્તુતઃ સ્વીકાર કરવાનો હતો, તોખાહ પોકારવાની હતી. ભાવીને પણ કાયદાના બંધનમાં ઝકડી લેવાનું હતું.

અમેરિકાએ મારેલા મારની ભરોળો હજુ અંગ્રેજ પ્રજાના ખરડા પરથી રૂઝાઈ નહોતી. એણે કશા યે ફેરફાર વગર, અક્ષર પણ આડોઅવળો કર્યા વગર એ ખરડાને પસાર કર્યો. ખરડા ઉપર ચર્ચા પણ ન કરી. આ ‘સત્તાત્યાગનો ધારો’ આજે પણ બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટના ઘરોમાં મોજૂદ છે. રાજ હેનરી(બીજા)એ આયર્લેન્ડ પર પ્રથમપહેલો પગ દીધો તે પછી આજ પહેલી જ વાર, સંગીનની અણીએ, ઇંગ્લાંડે એકરાર કર્યો કે “આયર્લેન્ડ પર રાજ કરવાનો મારો કશો જ હક્ક નહોતો અને નથી.”

ઇ. સ. ૧૭૮૩નું એ વર્ષ હતું.

આ ખખર જ્યારે આયર્લેન્ડને કિનારે પહોંચ્યા. ત્યારે એના રાષ્ટ્રીય લશ્કરે તોપો વછોડીને દેશની સ્વાધીનતાને સલામી દીધી. સલામી દઇને એ સવા લાખ સૈન્ય વિખરાઈ ગયા. તેઓએ ઇતખાર રાખીને બંદુકો ખીંતીએ ટાંગી. પોશાક ઉતારીને યુવાનો આઝાદીના ઉત્સવે ચડયા. ઐઠને તેઓને કહ્યું કે હવે ચિંતા નથી. અંગ્રેજ પ્રજાએ કરારપત્ર પર સ્વહસ્તે સહી કરી આપી કે. માટે એની નેકી પર વિશ્વાસ રાખો ને સુખના નિદ્રા ખેંચો.

એક જ આદમી એવો હતો કે જેને હૈયે ફફડાટ હતો. બ્રિટનના શબ્દ પર એને શ્રદ્ધા નહોતી. ઇંગ્લાંડની ઇમાનદારીમાં એની તીણી આંખોએ દગો દીઠો. એનું નામ હેનરી ફલડ. એ પણ પ્રજાનો નેતા હતો. પરંતુ એની પાસે ઐઠનની વાણીપ્રતિભા નહોતી. એના સૂકા, લૂખા, બિલામણા અને શંકાશીલ

શબ્દો એ દિલેર પ્રજના દિલ પર ન ઠેરો શક્યા. ગ્રેટનનો જાપાને ગેમ્બલ-પુત્રોનાં વિશ્વાસુ હૃદયોને વશ કરો લીધાં.

ઈંગ્લાંડનો પ્રધાન પિટ આ વાત જાણ્યો હતો. ફલગની વેધક દૃષ્ટિની એને સરત હતી. પરંતુ પિટને હૈયે ધારણ હતી કે બોળીયુ આર્થર્લેન્ડ તો ગ્રેટનને જ માનશે, ફલગને નહિ.

પિટના પાસા પોખાર પડ્યા.

ઉચ્છેદનો નિશ્ચય

ઐટનની પાલ્લભિન્ટ

૬. સં. ૧૭૮૨થી ૧૭૮૮ સુધીની એ સ્વાધીન પાલ્લભિન્ટ 'ઐટનની પાલ્લભિન્ટ' નામે સુપ્રસિદ્ધ છે. સિદ્ધાંતની દૃષ્ટિએ ઐટનની પાલ્લભિન્ટ સ્વાધીન બની ખરી, પરંતુ વ્યવહારમાં એનાં રંધનો પૂરેપૂરાં રદ નહોતાં થયાં. એની ત્રુટીઓ આ પ્રમાણે હતી :

૧. કારોબાર ચલાવનારે પ્રધાનમંડળ આ પાલ્લભિન્ટને આધીન નહોતું. એની નીમણુંક, બહાલી અને બરતરફીની સત્તા ષ્ટિને પોતાને હસ્તક જ રાખી હતી. એ રીતે આ પ્રધાનમંડળ પ્રજાને બીનજવાબદાર રહ્યું ને ષ્ટિનરાજના દોરીસંચાલન પ્રમાણે એણે આયર્લેન્ડમાં બેસી, પાલ્લભિન્ટની ઇચ્છા ઉવેખી, મનમમતું શાસન ચલાવતું રહ્યું.

૨. પાલ્લભિન્ટ પોતે જ પ્રજાનું પૂરેપૂરું પ્રતિનિધિત્વ કરતી નહોતી. રોમનકેથોલીકો, કે જે કુલ વસ્તીના $\frac{૧}{૪}$ જેટલા હતા, તેઓને નહોતો પાલ્લભિન્ટમાં બેસવાનો હક, કે નહોતો મતાધિકાર. કેમકે તેઓને લેવાના સે.ગંદ તેઓની ધાર્મિક માન્યતા ઉપર અત્યાચાર સમાન હતા.

૩. બાકીની $\frac{૩}{૪}$ વસ્તીને પણ સાચું પ્રતિનિધિત્વ ક્યાં હતું ? કુલ ૩૦૦ સભાસદો : તેમાંના ૧૨૪ તો જમીનદારોના જ

પ્રતિનિધિઓ : ને એ ચુંટનારા જમીનદારો ફક્ત ૫૩. આ ૫૩ જમીનદાર મતદારો તરફથી ૧૨૪ ચુંટાય । બાકી રહેલા આમ સભાસદો પૈકી ૯૧ જગ્યાને તો બાવન જ આમ મતદારો ચૂંટે. મતાધિકાર એટલી હદ સુધી સાંકડો હતો, કે કેટલાંક આખાં પરમણાંને દરેક દીઠ ફક્ત ૬ જ મનો હતા. આ પરમણાંને જમીનદારો ઉઘાડેછોગ વેચતા; પાર્લામેન્ટની એકએક બેઠકના તેઓને બમે હળર પૌંડ મળતા.

આવી નામની પાર્લામેન્ટ પાસેથી ગ્રેટનને દેશકલ્યાણનાં પગલાં લેવાવવાં હતાં. કાર્યકુશલ ગ્રેટને એને કળવકળથી પ્રજના અવાજનું દ્વાર બનાવી કેટલાંક પ્રગતિશીલ પગલાં ભરાવ્યાં. એ પગલાં નીચે મુજબ હતાં :

૧. આયરીશ પાર્લામેન્ટને આજ સુધી કારોબારી ખાતાંથી ન્યાયધીશોને સ્વતંત્ર બનાવવાનો કાયદો કરવાનો પ્રતિબંધ હતો, ગ્રેટનની પાર્લામેન્ટ હસ્તીમાં આવી કે તૂટ જ એણે આયરીશ ન્યાયાધીશોને બીજી સત્તાઓના પંજમાંથી મુક્ત કરી સ્વતંત્ર દરજ્જે સ્થાપ્યા.

૨. એ પહેલાંજ વર્ષમાં એણે ક્યોલીકધર્મીઓને દરેક જાતની છવાઇની જગીર મેળવવાનો હક્ક પાછો સુપ્રત કરાવ્યો.

૩. થોડાં જ વર્ષોમાં એણે ક્યોલીકોને પાર્લામેન્ટની ચુંટણીને મતાધિકાર અપાવ્યો, કેટલેક અંશે તેઓને માટે વિધાના વ્યવસાયો તેમજ લશ્કરી નોકરીઓ ખુલી મુકાવી, અને તેઓને સાર માણસરો તથા ગ્રાંડ જ્યુરીઓની નીમણુકો ખુલી કરાવી.

૪. ગ્રેટનની જીભએ પ્રતાપે આયર્લેંડ બેશક સ્વર્ગ તો ન જ બની ગયું, પરંતુ ઉધોગો અને ખેતીની આબાદાનીને પથે એણે નિઃશંક મોટાં ડગલાં માંડ્યાં.

પરંતુ આ પાર્લામેન્ટે એક જ વસ્તુ ન કરી : અને એ હતી સર્વોપરિ મહત્ત્વની વસ્તુ : એ હતી દેહમાંના આત્મા સમી વસ્તુ. એણે પોતે સુધરવા, વિસ્તરવા, પ્રજાનું બહોળું પ્રતિનિધિત્વ કરવા ના પાડી. સડેલાં પરમણાંના પ્રતિનિધિઓ-પેટભરા ને પૈસે વેચા-

એલા સભાસદો પોતાનાં માખણ-રોટી મૂકવા તૈયાર નહોતા. ૧૭૮૩ના નવેમ્બરની ૧૦મીએ દોઢ લાખ સશસ્ત્ર વોલન્ટીઅર દળના પ્રતિનિધિઓ પાર્લામેન્ટના સુધારાનો ખરડો તૈયાર કરી, ફરી એકવાર સરખસ કાઢી કોલેજ ગ્રીનના ચોમાનમાં સમ્મેલન ભરી પાર્લામેન્ટને પેશ કર્યો, પરંતુ પાર્લામેન્ટે એ ખરડાને તિરસ્કારથી વધાવ્યો. અપમાનિત સ્વયંસેવકો મુંગી જખાન સાથે વિખરાઇ ગયા, પણ તેઓના અંતરમાં પડેલો ધા પાર્લામેન્ટ સમજે તે કરતાં ઘણો ઉંડાણે ગયો હતો.

આયરીશ પાર્લામેન્ટે મોટી ખોટ ખાધી. દેશની નવ-પ્રજ્ઞની ઉન્નત ભાવનાને આમ લાત મારવાને પરિણામે એણે સુધારાનો કિસાહ સંહારી નાખ્યો, બળવાની ભાવનાને જન્મ આપ્યો. જ્યાં જ્યાં અને જ્યારે જ્યારે નવજુવાન પ્રજાએ શાંતિમય સુધારણાના માર્ગ પર થપાટ ખાધેલ છે, ત્યાં ત્યાં અને ત્યારે ત્યારે એનું માનસ વિપ્લવની દિશામાં વળેલ છે. આંહી પણ એમ જ બની અયું. ને એનો ગેરલાભ અંગ્રેજ પ્રજાએ લઇ લીધો. જે સ્વયંસેવક દળનો સુધારાનો ખરડો પસાર થયો હોત, તો આયર્લેન્ડને ‘યુની-અન’ના સીસામાં ઉતારી પોતાનું પરમણું બનાવી લેવાનું બહાનું બ્રિટિશ સરકારને ન સાંપડ્યું હોત.

પિટ્ટના પાસા

દરમીયાન બ્રિટનનો વડો પ્રધાન પિટ્ટ પોતાના દાવ ફેંકી રહ્યો હતો. પિટ્ટ એટલે ઇંગ્લાંડનો તારણહાર : ઈરેલા મગજનો અને ચીજ મએલા હૃદયનો એ જુવાન જીવનમાં ખીજ કોષ કુંજી ભાવનાને કે ઉન્નત વિચારને ઓળખતો નહોતો. એની આરાધ્ય દેવતા હતી એક માત્ર બ્રિટન : ઇતર સર્વસ્વને ભોગે પણ બ્રિટન, બ્રિટનની સર્વસત્તાધીશી અને બ્રિટન મહારાજ્યનો દિગ્વિજય. ઇશ્વર અથવા માનવી, બેમાંથી એકેય પ્રતિનો એવો કોષ પણ ધર્મ પિટ્ટને માન્ય નહોતો, કે જે બ્રિટનના સામ્રાજ્યવિસ્તારની આડે આવી શકે. હો, અસત્ય, રૂસ્વતપાણ કે હત્યા, એમાંથી

કોઇ પણ માર્ગે જે બ્રિટનનું હિત સંધાતું હોય તો વીલીઅમ પિટ્ઠને મન એ ઉંચામાં ઉંચું ધર્માચરણ જ હતું.

એટલેજ જ્યારે પિટ્ઠે અને એના સાથીઓ સર્વસત્તા-ત્યાગનો ખરડો પાર્લામેન્ટમાં પેશ કર્યો હતો ત્યારે એને બાન હતું કે એ કરારને બલિષ્ઠમાં ફાડવાનો અવસર આવવાનો છે, —અને ન આવે તો લાવવાનો છે.

પિટ્ઠનો એક જ નિરધાર હતો: કે સ્વાધીન ઇંગ્લાંડની પડખો-પડખ સ્વાધીન આયર્લેન્ડની હયાતી ન પાલવી શકે. એક જ રાજના છત્ર તળે બે અલાયદા દેશોની પાર્લામેન્ટો પરસ્પર સ્વતંત્ર ન જ રહી શકે. આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટે બ્રિટન-પાર્લામેન્ટની સત્તા તળે આવવું જ જોઈએ. કોઇ પણ ચાલાકા વાપરીને આયરીશ ધારાસભા ઉપર બ્રિટિશ ધારાસભાના આધિપત્યને સ્થાપી દેવું જોઈએ. નહિ તો ત્રીસ જ વર્ષની અંદર આખા સામ્રાજ્યનો વહિવટ બે દેશોની વચ્ચે સમભાગે બહેંચાઇ જવાનો.

પિટ્ઠની દખ્ખા પહેલાંપ્રથમ તો આયરીશ પાર્લામેન્ટનું જોડાણ કરી નાખવાની નહોતી; માત્ર એને બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટની તાબેદાર જ બનાવવાની હતી; અને તે પણ માત્ર ચાલાકી કરીને જ—બંધા-રણમાં જ કોઇ એવી બારી પાડીને જ; બળજબરીથી નહિ.

પિટ્ઠે પહેલો દાવ ૧૭૮૫ના જન્યુઆરીની તા. ૨૦મીએ નાખ્યો. તે દિવસે મળેલી આયરીશ પાર્લામેન્ટની બેઠક સમક્ષ બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટ તરફથી બન્ને દેશો વચ્ચે છેવટનો નિકાલ નહિ પામેલા એવા કેટલાક વ્યાપાર-વ્યવહારના સંબંધોનું નિરાકરણ સૂચવાયું. અગીઆર કલમો પેશ થઇ. તેમાંથી દસ કલમો તો એ ડબ્લીન નગરમાં બેઠેલા ૩૦૦ આમ અને ૨૦૦ ઉમરાવોએ લહે-રથી સ્વીકારી લીધી. બે વર્ષોથી સ્વાધીનતાની ખુમારી માણી રહેલા એ દેશના પ્રતિનિધિઓ ઇંગ્લાંડ સાથેના આ આંતરરાષ્ટ્રીય કોલકરારોથી ડુલાતા હતા. પરંતુ દસ પછી જે અગીઆરમો પ્રસ્તાવ પેશ થયો તેની અંદર પિટ્ઠની શાહીવાદી પેરવી, ઇન્-લોકની અપ્સરા શી, નૃત્ય કરી રહી હતી. અગીઆરમા પ્રસ્તાવનો

મર્મ એ હતો કે, આયર્લેન્ડનો વ્યાપાર પણ ખ્રિષ્ટિય મહારાજ્યના કાફલા થકી રક્ષાતો હોય આયર્લેન્ડે એ કાફલાના નભાવ સાર પોતાની આવકની વાર્ષિક ખચત ફાળા તરીકે આપવી.

બલબલા ધારાશાસ્ત્રીઓ બેઠેલા, પણ કોઇને જે ન સૂઝ્યું તે સત્ય ધ્રાઉનલો નામના એક ગામડિયા પ્રતિનિધિને સૂઝી ગયું. એણે જાહેર કર્યું કે એ અગીઆરમી કલમમાં આયર્લેન્ડને ખંડિયું રાજ્ય બનાવી દેવાની હિકમત ડોકિયાં કરે છે.

ગ્રેટન ઉઠ્યો. ધ્રાઉનલોની દહેશતને એણે ઉપહાસથી ઉરાડી દીધી. એણે દેશજનોને સંબોધન કર્યું: ભૂતકાળ બૂલી જાઓ. હવે ખ્રિષ્ટન કુટિલતા રમે જ નહિ. આજે તો બન્ને પ્રજાનાં હિંયાં એકતાલે ધબકા રહ્યાં છે.

પાર્લામેન્ટ પરાઇ મધ. અગીઆરમી કલમ મંજૂર થઇ. પિટ્ર મલકાયો. આયરીશ પાર્લામેન્ટની સર્વસત્તાધીશીને એણે પહેલો ધા કરી લીધો.

પણ પિટ્રની દૂરદેશીને ન સમજી શકનારા, નિખાલસ સ્વાથં-સાધુ ખ્રિષ્ટિય વ્યાપારીઓએ એની બાજુ ધૂળ મેળવી દીધી. લાંકે-શાયર અને માન્ચેસ્ટર જેવાં નગરોમાંથી અગ્રેજ કારખાનેદારોનો રોષસ્વર સંભળાયો: કે આ નવા કોલકરારો કરીને આયરીશ વ્યાપારીઓને અમારી સાથે સમહક્ષેનો ભોગવટો આપનાર પિટ્ર તો દેશદ્રોહી છે.

પિટ્ર પોતાનું આખરી નિશાન આ ગંડુ વ્યાપારીઓને ઉઘાડી રીતે ન સમજાવી શક્યો. કેમકે આયર્લેન્ડના કાન પિટ્ર થું ઉચ્ચરે છે તે તરફ મંડાએલા હતા.

પિટ્રના હાથ હેઠા પડ્યા. એણે નવા કરારોની કલમો ધડી. પણ એ કલમોમાં તો કુડો સંકલ્પ ઉઘાડો તરતો હતો. ગેમ્પી અને સંદિગ્ધ ભાષા રહી નહોતી. એક કલમ એવી બંધણી કરવા માગતી હતી, કે જે જે પરદેશોમાં ઇંગ્લાંડની ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના વ્યાપાર સાથે અથડામણ થાય એવા દેશોમાં આયર્લેન્ડે વ્યાપાર ન કરવો વગેરે.

આ કલમો ઉપર ઘડાએલો ખરડો ડ્રિટનના મંત્રીએ જ વેળા આયરીશ પાર્લામેન્ટમાં પેશ કર્યો, તે વેળા જ એ પ્રસ્તાવની ફળેતી બોલાઇ. ત્યારે જ આયરીશોએ સામો પ્રસ્તાવ આપ્યો કે “અંદર કે બહારના કોઇપણ ક્રિસ્ટિયામાં આયરીશ પાર્લામેન્ટને જ સીધેસીધો ને પરિપૂર્ણ અધિકાર છે, તેને જફા પહોંચે એવા કોઇપણ સંધિકરારમાં ન ઉતરવા અમે અમારી જાતને બંધાયેલી સમજીએ છીએ.”

આવો કડક ઠરાવ લખને જ્યારે વ્યવહારકુશળ આયરીશ હેનરી ફ્રાંક ઉભો રહ્યો, ત્યારે ચુપચાપ ચેતી જઇને અંગ્રેજ મંત્રીએ નવી વ્યાપારસંધિનો પ્રસ્તાવ પાછો ખેંચી લીધો.

પિટ્ટનું દિલ ધવાયું હતું. દાવપેચમાંથી એની આશ્વા ચાલી ગઇ હતી. એ આશ્વાને છેલ્લી વાર ઉખાડી ફેંકી દેનારો બનાવ આ રીતે બન્યો : ડ્રિટનરાજ જ્યોર્જ (ત્રીજો) માંડો થઇ ગયો. એના રીજન્ટ તરીકે શાહજહાને નિયુક્ત કરવાનો હતો. પરંતુ શાહજહાની સાથે પિટ્ટને મનદુઃખ હતું. પોતાની નિઃસીમ સત્તા ઉપર શાહજહાનનું આક્રમણ પિટ્ટથી સહ્યું જાય તેમ નહોતું. એણે પોતાની પાર્લામેન્ટ પાસે ઠરાવ કરાવ્યો કે શાહજહાને અમુક અત્યંત મર્યાદિત સત્તા આપીને રીજન્ટ નામવો. આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટ સમક્ષ પણ પિટ્ટે પોતાના મંત્રી દ્વારા એજ પ્રસ્તાવ મૂકાવ્યો કે અમે ઠરાવેલી મર્યાદાઓ મુજબ જ આયર્લેન્ડ પણ શાહજહાની રીજન્સીનો સ્વીકાર કરે

પણ હજી આયરીશ પ્રજા જાગતી હતી. પિટ્ટે પાથરેલી રસ્તો તે દહ મોકલેલી ડરામણીઓ એજે ગઈ. આમ અને ઉમરાવ બંને ધારાસભાઓએ મોટી બહુમતીથી, પોતાને સાફ રીજન્ટ ચુંટવાના તેમજ એ રીજન્ટની સત્તા મુકરર કરવાના ડ્રિટિશ પાર્લામેન્ટના દાવાનો ઇન્કાર કર્યો. કેવળ પિટ્ટની, આવો દાખલો ખેસારવાની ચાલબાજીને થપ્પડ મારવા માટે જ આયરીશ પાર્લામેન્ટે શાહજહાને ઇજન મોકલ્યું કે “તમામ રાજ્યાધિકારો સાથે અમારા રીજન્ટ તરીકે અમે તમારી પ્રતિષ્ઠા કરીએ છીએ.”

ઉચ્છેદનો નિશ્ચય

પિટ્ટો આ ત્રીજો પરાજય : રાજ્યના તાજપુરુષની પસંદગી કરવામાં ખિટન જે હકો ભોગવે તેજ હકોના ભોગવટાનો આયર્લેન્ડનો પણ સફળ દાવો : એ બન્ને વાતોએ આયર્લેન્ડમાં ચેતનાનો નવો જીવાળ ચડાવ્યો. તેજ વખતે, ૧૭૮૫ના ઓગસ્ટ માસની ૨૦મી તારીખે પિટ્ટના મનમાં ગાંઠ બંધાઈ ગઈ, કે હવે આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટને તાબેદારીમાં લેવાની વાત નહિ : હવે તો એ પાર્લામેન્ટને તાળું જ દેવરાવવું છે : જેને ચાલાકી વડે બંધા-રણની સાંપટમાં ન લઈ શકાયું, તેને શક્તિ વડે ઉચ્છેદી નાખવાનું છે : સામ્રાજ્યના સમાન કિસ્સેદાર બનવા આવનારને સામ્રાજ્યનું એક પરગણું બનાવી દેવાનું છે— હરકોઈ ઈલાજે.

આયર્લેન્ડની સ્વાધીનતાનો દીવડો હોલવી નાખવાની એ યોજના નવિસ્તર હતી, સંપૂર્ણ હતી. એ આ હતી :

૧. આયરીશ પાર્લામેન્ટના સભાસદોને સાધવા. પણ નરી રૂસ્વતબાજી એ સહુને પછાડવા માટે બસ નહોતી. પિટ્ટો અનુભવ બોલતો હતો કે આયરીશ પાર્લામેન્ટના અનેક સભાસદો સડેલા હતા છતાં એ દેશની સ્વાધીનતાને અડકનારા પ્રશ્નો પર તો તેઓ પણ લાભચોને તુચ્છકારીને સામા ખડા થઈ જતા.

માટે રૂસ્વતબાજી ઉપરાંત બીજો ઉપચાર અજમાવવો ત્રાસ ફેલાવી દેવાનો. થરથરાટી અને ત્રાસનું આ વાતાવરણ ખુદ એ પ્રજાની અંદરથી જ ઉત્પન્ન કરાવવું, ખુનરેજી અને વિપ્લવના દૈત્યોને ખડા કરાવવા, કે જેથી માલમિલકત ધરાવનાર મૂડીદાર પ્રજાવર્ગ સામેથી જ ખિટિશ સત્તાનું શરણ શોધતો આવે.

આ આખા ષડ્યંત્રનો સુત્રધાર પિટ્ટને ખુદ આયર્લેન્ડનાં સત્તાનોમાંથી જ મળી ગયો. એનું નામ જહોન ફિટઝગીબન. એણે પોતાની જાત પિટ્ટના હાથમાં વેચી નાખી. ખિટિશ બંદુકોની કાળ જરૂર ઉભી થાય એવો આંતરિગ્રહનો મામલો ઉભો કરવાનું એણે બીડું ઝડપ્યું. પિટ્ટને તો જોઈતું હતું પણ એટલું જ કે

એકવાર આયરીશ પ્રજાના મુદીદાર વગની મામલુદીથી, આયરીશ પાર્લામેન્ટની સત્તા ઉપરવટનું એક બ્રિટિશ સૈન્ય જે મારા પ્રતિનિધિના હાથમાં હું મૂકી શકું, તો પછી એ સૈન્યની જ સહાયથી આયરીશ ખેડુતોને કેવી રીતે ઘોઘાવવા, ઉશ્કેરવા, પશુત્વને માર્ગે ચડાવવા, જેર કરવા, ને છેલ્લે એ અશ્ચાંતિને અંત આણવાને બહાને બન્ને પાર્લામેન્ટનું જોડાણ કરાવી દેવું— એ બધું એ ને એ ચાર જેવું ચોકખું છે.

આ જહોન ફિટઝગીબન—આયર્લેન્ડનો આ “ક્ષોખંડી પુરુષ—Strong man” આયરીશ પાર્લામેન્ટનો લૉર્ડ ચાન્સેલર નીમાયો. પોતાની ધ્યેયસિદ્ધિનાં હથિયારરૂપ જે વાઇસરાયો તથા મંત્રીઓને પિટ્ટે આયર્લેન્ડ પર નિયુક્ત કર્યા, તે સર્વને એણે આ ફિટઝગીબનની જ આજ્ઞાઓ ઉઠાવવાનો આદેશ દીધો.

ફિટઝગીબને જન્મને તત્કાળ ‘ક્ષોખંડી પંજે’ પછાડયો. જે જે ઉમરાવો તેમજ આમ સભાસદો પિટ્ટની રાજનીતિની સામે ઉઠ્યા હતા તેઓના હોદ્દા તેમજ ધલ્લાઓ એણે ઝુટંવા લીધા. ડરપોકોને દબાવીને બેસાર્યા, લોલૂપોને ઉઘાડી બજારે ખરીદી લીધા.

આયરીશ રાજપુરુષો આભા બન્યા. એક પણ સમર્થ નર જે ત્યાં જીવન્ત હોતો તો ફિટઝગીબનને અદાલતમાં ધસડી, ઉધો પટકી, સ્વાધીન પાર્લામેન્ટની આ સરકારોશીની સામે દેશના યુવકોની ખોંટીએ લટકતી બંદૂકોને સાદ પાડત. પરંતુ ફિટઝગીબન જાણતો હતો કે એનો પ્રતિસ્પર્ધી કોઇ જ નથી રહ્યો.

આયરીશ પાર્લામેન્ટમાં હજી એટલે પણ જીવતો બેઠો હતો. યુવાનોના એ આત્મારામની એક હાકલ જ બસ હતી. એક સ્વાધીન પાર્લામેન્ટની સત્તા અને ઇજ્જત સાથે રમત રમનાર લૉર્ડ ચેન્સેલર ફાણબર પણ કેમ ટકત! પરંતુ ઇ. સ. ૧૭૮૨ની સમશેરોને સાદ પાડવાને બદલે એટલે તથા તેના સાથીઓએ શું કર્યું? વિલાયતમાં પિટ્ટની સામે જે એક ‘વીગ’ નામનો રાજદારી પક્ષ હતો, તે પક્ષની સહાનુભૂતિમાં પોતાને ઘેર પણ એક ‘વીગ કલબ’ રચાવી!

પોતાની સમશેરો વડે સાચવેલા સ્વાધીન અંધારણની રક્ષા સારૂ ઇંગ્લાંડના એક અથવા બીજા રાજદ્વારી પક્ષનો આશરો લેવાની રાજનીતિના ગણેશ તે દિવસથી આયર્લેન્ડમાં પહેલવહેલ મંડાઇ ગયા.

હવે ફિટનગીબને બીજી ચાલ લીધી હુલ્લડ ખડું કરવાની. વેતરણુ એ હતી કે રોમનકેથોલીકો અને પ્રોટેસ્ટન્ટો વચ્ચે દંગો સળગાવવો, એ દંભાને સારી પેઠે સળગવા દેવો, ને પછી ચાકીને લોથ થયેલા એ દંગાખોરોનાં સહર્ષ સ્વાગત ઝીલતા ઝીલતા ઝિટને પોતાની બંદુકો લઇને સુલેહ સ્થાપવા તેમજ ઇન્સાફ તોળવા સારૂ દાખલ થવું.

વસ્તુતઃ તે કાળે આ ધાર્મિક વિગ્રહનું નાતું ધાણું પણ આયર્લેન્ડના આકાશમાં નહોતું. પણ એક દિવસ એક પરગણામાં અજ્ઞાન લોકો વચ્ચે થોડુંક હમકવું થયું તેમાં ફિટઝગીબને પોતાનો આશ્વા દીવો દીકો. એણે રાજસત્તાને વચ્ચે પડતી રોકા. આગ પ્રસરવા દીધી. એમાંથી ભડકા ઉઠ્યા. હમકલાએ રોમન-કેથોલીકો અને પ્રોટેસ્ટન્ટો વચ્ચેની ધાર્મિક લડાઇનું રૂપ ધારણ કર્યું.

પરંતુ તે અરસામાં જ પિટ્-ફિટઝગીબનની ધારણાને થંભાવી મૂકનાર એક ઘટના બની. એ હતી ક્રાન્સ દેશની રાજક્રાંતિ. એ ક્રાંતિએ તો ઉલટું પ્રોટેસ્ટન્ટ પ્રજામાં કેથોલીકો પ્રતિની હમદર્દી પ્રગટ કરી. સમગ્ર પ્રજામાં પુનઃ પાછો સ્વાધીનતા અને સમાનતાનો ઉછાળ આવ્યો. એ બધું નીચેના પ્રકરણથી સમજી શકાશે.

૧૭૯૮નો બળવો અને ‘યુનીયન’

વુલ્ફ ટોન

પેટલરી પાર્લામેન્ટે આપેલા આત્મવિસ્તારના નકારથી સમહકો અને દેશના સ્વાતંત્ર્ય માટે વલોવાઇ રહેલ યુવક-પ્રજાએ પોતાની એ વેદનામાંથી બે વીર તરુણોને પ્રગટાવ્યા : એકનું નામ વુલ્ફટોન અને બીજાનું નામ લોર્ડ એડવર્ડ ફિટ્ઝીરાલ્ડ. વુલ્ફટોન એક જુવાન બેરીસ્ટર હતો. ષષ્ઠ કાયદાના વ્યવસાય તરફ એનું વલણ નથી રહ્યું. બહુતો ત્યારથી જ એ આઝાદ આયર્લેન્ડનાં સ્વપ્ને જોતો. વકીલાત કરતાં સિપાહીગીરી એને વધુ વ્હાણી હતી. કાયદાની પોથી વાંચવાનો સમય એ લશ્કરી પુસ્તકો બહાવામાં વીતાવતો. આવીસ વર્ષની ગુલાબી જુવાનીમાં એણે એક સોળ વર્ષની સુંદરી સાથે વિવાહ કર્યો. એ લગ્ને વુલ્ફના માર્ગમાં નડતર બનવાને બદલે ઉલટી ચારી આપી. ઇંગ્લાંડ સાથેના સંબંધને સુખરૂપ સમજનાર આયરીશ રાજદારી મંડળની વચ્ચે વુલ્ફ ટોન એકલો અટ્રલો ઉભો હતો, કોઇ વિરહીની માફક, બંદીવાનની માફક એક જ જાપ જપતો હતો કે “The connection with England was the never-failing source of all Irish political evils : ઇંગ્લાંડ સાથેનો સંબંધ જ આયર્લેન્ડનાં રાજકારણી અનિષ્ટોનું મૂળ છે.” પોતાની બુદ્ધિપ્રભા

વડે તુલ્ય આ પાઠ પ્રજ્ઞને પઢાવતો થયો. પોતે પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથનો હતો, છતાં એને ક્રેયોલીકપંથી દેશબાંધવોની અપમાનિત અને અન્યાયભરી દશા ચોવીસે કલાક ખટકતી હતી. સારું આયર્લેન્ડ આ સમયે એ અસમાનતાની વેદનામાંથી પસાર થતું હતું. ધર્મ-ભેદને કારણે જાતભાષાઓને ભોગવવી પડતી વિષમતાઓ આ પ્રોટેસ્ટન્ટોને તો અત્યંત ખટકતી હતી.

બરાબર એજ મંગલ ચોધડિયામાં-૧૭૮૯ના વર્ષમાં-ફ્રેન્ચ વિપ્લવ ફાટી નીકળ્યો. ‘રાજના ઇશ્વરી હક્કો’ના સિદ્ધાંતનું જે કાતિલ ઝેર હજારો વર્ષોથી ફ્રેન્ચ પ્રજાના ઇશ્વરમાં પ્રસરી રહ્યું હતું, તે ઝેરનું બિન્દુએ બિન્દુ રસસો, ડીડરેટ અને વોલ્ટર વગેરે સમથ વિચારકોના નવા માનવ હક્કો’ના સાહિત્યે શોષી લીધું. રાજસત્તા અને ધર્મસત્તાના અનોખા અત્યાચારો મુઠે મ્હોંપે વેઠતી ને ભુખમરો ભોગવતી જનતા એક દિવસ આ વિષનું ઘેન ઉતરતાં ઉભી થઇ. બેસ્ટાઇલનું રાક્ષસી બંદીખાનું લાકડીના પ્રહારોથી જર્મીદારિત કર્યું. જુલમગાર રાજારાણીને એનાં વિહાર-ભુવનમાંથી કાન ઝાલી ઉઠાવ્યાં. અને પારીસ નગરના જાહેર યોગાનમાં પ્રજા-મેદિનીની લાખો આંખો સામે રેંસી નાખ્યાં. રાજપક્ષી અમીર વર્ગ તેમજ ધર્મગુરુ વર્ગનો દારૂ શિરચ્છેદ માંડી દીધો. ‘સ્વાધીનતા, સમાનતા અને બંધુતા’ એ બિરદાની નવ-પતાકા ચડાવી. આખી દુનિયાને એ પતાકા રોપવાનું નોતરું દીધું.

દેયું ઉઘાડીને તરતી છીપમાં જેમ સ્વાતીનાં પાણી પડે, તેવી આસાનીથી આ ફ્રેન્ચ વિપ્લવના સંસ્કાર આયર્લેન્ડના પ્રજા-હૃદયમાં વરસવા લાગ્યા. “Rights of Man : માનવીના હક્કો” નામની એક પેઇન નામના ફ્રેન્ચ શાહરીની સજામતી ચોપડી આયરીશ યુવકોની બાઇબલ સમી બની ગઇ. ‘પ્રત્યેક શાસન શાસિતોની સંમતિ વગર જ નીલી શકે’ એ ફ્રેન્ચ વિપ્લવમાંથી મૂર્ત બનેલા મહાન સિદ્ધાંતે સારા યુરોપનાં નરનારીઓને જેમ સ્વતંત્ર વિચાર કરતાં ફરી મૂક્યાં તેમ આયર્લેન્ડમાં પણ ચાલુ પરિસ્થિતિ પ્રતિ પ્રકોપ ચેતાવી મૂક્યો. ૧૭૯૧ના જુલાઇ માસમાં તો બેલ્ફાસ્ટ નગરે ફ્રેન્ચ વિપ્લવની વર્ષગાંઠ ઉજવી.

અલસ્ટર પરગણાના પ્રોટેસ્ટન્ટ પ્રજાજનોને પોતાના કૃથોલીક દેશબાંધવોની રાજકારણી કેદીદશા સવિશેષ ડસતી થઇ. વુલ્ફ તૂર્ત એક સંધ ઉભો કર્યો : એનું નામ “ United Irishman : સંયુક્ત આયરીશ માનવ. ” નીચે લખ્યા એના ઠરાવો હતા :

૧. દેશના કારોબાર ઉપર ઇંગ્લાંડની અસરનો ખાજો એટલો મોટો અને ચગદી નાખનારો છે, કે આપણા હક્કો તથા વ્યાપાર-વિસ્તારના રક્ષણને માટે અનિવાર્ય એવી સમતોલતા સાચવવા સારૂ આયર્લેન્ડની સમગ્ર પ્રજામાં સંગઠન આવશ્યક અને છે.

૨. બ્રિટનની આ અસરનો અવરોધ કરવા અંધારણૂપૂર્વકની રીત-એકની એક રીત એ છે કે પાર્લામેન્ટની અંદર લોકોને અપાત્ર પ્રતિનિધિત્વ સાંગોત્રગ અને સદંતર સુધારવું જોઇએ.

૩. હરએક ધાર્મિક માન્યતાના હરએક આયરીશ પ્રજાજનોને જેમાં ન સમાવેશ થતા હોય તેવો કોઈ પણ સુધાર ન્યાયયુક્ત નથી.

એ રીતે આ સંધનો તાત્કાલિક આશય કૃથોલીક બાંધવ-જનોનાં બંધનો ભેદાવવા પૂરતો હતો. પણ એનું આખરી શર-સંધાન અંગ્રેજ સત્તાને ભેદવાનું હતું. સ્તબ્ધ કરી નાખે તેવી ઝડપથી આ સંધનું દળબળ વધતું ચાલ્યું. પ્રોટેસ્ટન્ટો તેમજ કૃથોલીકો, હજારોની સંખ્યામાં જોડાયા. વુલ્ફના પોતાના જ શબ્દો મોજૂદ છે કે “ આ બે પ્રજાસમૂહોના જોડાણની પાછળ આપણો હેતુ આપણી સડેલી સરકારની જીલમગારીને ઉથલાવવાનો, ઇંગ્લાંડ સાથેનો સંબંધ તોડવાનો અને મારા દેશની સ્વાધીનતા સ્થાપવાનો છે. ”

પિટ્ટની આખી પેરવી ઉપર જીવલેણ ધા તો હવે પડ્યો, કે જ્યારે આ ‘યુનાઇટેડ આયરીશમેન’ સંધના બાવનાબળને પરિણામે પાર્લામેન્ટમાં કૃથોલીકોના પૂર્ણ છુટકારનો ઠરાવ લાવવામાં આવ્યો. ‘ડબ્લીન કેસલ’માં બેઠેલા બ્રિટિશ વાઇસરોય, મંત્રીઓ, અને ફિટઝગીબન, સર્વને ફાળ પડી. આ ઠરાવ જો મંજૂર થાય, પરિણામે કૃથોલીકોને જો પાર્લામેન્ટમાં બેસવાનો અધિકાર બક્ષાય, તો કૃથોલીક-પ્રોટેસ્ટન્ટોના એ સંગઠનની સામે આયરીશ પાર્લા-

મેન્ટના ઉચ્છેદની આખી પેરવી પડી જ ભાંગે. કોષ પણ ભોગે આ કથોલીકોનો પાર્લામેન્ટ-પ્રવેશ અટકાવવો જ રહ્યો. ફિટઝગીબન પ્રોટેસ્ટાંટોના હિતેચ્છુ તરીકે આ પ્રસ્તાવની વિરુદ્ધ ઉભો થયો. એણે એ દરમિયાન આ પ્રોટેસ્ટાંટોની બનેલી પાર્લામેન્ટ પાસે રક્ષત અને દમદાટી વડે કેટલાક એવા ધારાઓ ઘડવી લીધા હતા કે જેની રૂઝમે એણે ‘યુનાઇટેડ આયરીશમેન’ને એકદમ ગેરકાયદેસર મંડળી બહાર કરી હથીઆરોની આચાતનો પ્રતિબંધ કર્યો, અને ડબ્લીન કેસલને-વાઇસરોયને જ જવાબદાર એવું એક ૩૬ હજારનું લશ્કર ઉભું કરી લીધું.

એટલે જેમ સર્વત્ર બને છે તેમ આંહી પણ, આ વિખરા-એણું પ્રજાબળ અજવાળું છોડીને અંધારે જમા થયું. એક “Secret Society : છુપી મંડળી” સ્થપાઇ. સભ્યોએ સોમંદ લીધા કે “ગુલાંડથી છુટા થઇ પ્રજાસત્તાક સ્થાપવું.” એ મંડળીની શાખા-પ્રશાખાઓ દેશભરના ગર્ભમાં પથરાવા લાગી. અને ૧૭૯૬ના મે માસમાં તો એ મંડળીએ પરદેશી સહાય પણ માગી. લોર્ડ એડવર્ડ ફિટઝીરાલ્ડ નામનો એક અમીરબચ્ચો વિપ્લવી ભાવનામાં રંગાયો. ફ્રેન્ચ રમણીને પરણ્યો. સરકારી નોકરીને અને પોતાના છલકાવને વિસર્જન આપ્યું. છુપી મંડળીનો અગ્રેસર બન્યો. અને ક્રાન્સ પાસેથી હથીઆરદારગોળાનું વચન મેળવ્યું. મંડળીએ લશ્કરી સ્વરૂપ ધર્યું. કુલ ૫ લાખમાંથી ૩ લાખ સભ્યો શત્રો ધરી શકે તેવા ઠર્યા. સૈન્યની રચના થઈ ગઇ.

એટલે પિટના સાથીઓએ નવી બાજુ રચી. એણે આ છુપી મંડળીમાં પોતાના બસુસોની બળ પાથરી દીધી. મંડળીના સ્થંભ રૂપ મનાતા અગ્રેસરો સરકારના ફેડેલા હતા. એ લોકોએ સરકારને સાચીખોટી બાતમીઓ પહોંચાડવા માંડી. કોષ પણ યુક્તિથી આયરીશમેન સશસ્ત્ર બળવા તરફ ધકેલી જવા, અને પછી એનો વિનાશ કરી આયલેન્ડને ખાલસા કરી લેવું, એ કૂટ નીતિ પર બ્રિટન-પ્રધાન પિટનું પ્રયાણ ચાલી રહ્યું છે. એના બસુસો બળ-વાની બાજુને પકાવી રહ્યા છે.

આ સરકારી દમન અને દેશી પાર્લામેન્ટની આ નઠોર મનો-
દ્રષ્ટામાંથી વિશ્વાસ પરવારી ચૂકેલો વુલ્ફ ટોન, સરકારના ફ્રાંસલાથી
ચેતી જઈને અમેરિકા ઉપડી ગયો, ને ત્યાંથી એ ચુપચાપ
ફ્રાન્સને કિનારે ઉતર્યો. હથીઆરખંધ બળવો અને વિદેશી સહાય,
એ એ વિના એણે દેશનો ઉગાર ન દીધો. એણે ફ્રન્ચ વિપ્લવના
સત્તાધીશો પાસે પ્રસ્તાવ મૂક્યો. ને એ ફાળ્યો. ૪૩ નૌકાઓનો
કાફલો અને ૧૪ હજારની ફોજ એણે ફ્રાન્સથી ઉપાડી. આય-
ર્લેન્ડનો કિનારો હાથવેતમાં જ રહ્યો. પરંતુ વુલ્ફનો દૈવ વાંકો
હતો. વાવાઝોડું નડ્યું. કાફલો વિખરાઈને પાછો વળ્યો.

ફિટના હાથમાં જાણે આ ગેમી સહાય આવી પડી. એના
સાથીઓએ દેશભરમાં બય ફેલાવી દીધો કે “ ફ્રાન્સ આવે છે !
આયર્લેન્ડમાંથી મૂડીદારોને ખતમ કરવા અને પોતાના સામ્રા-
જ્યની પતાકા રોપવા ફ્રાન્સ આવે છે ! ગીલોટીન (ગર્દન કાપવાના
સંચા) લઈને ધર્મગુરુઓને તથા જમીનદારોને ઠાર મારવા
આવે છે. ને એને લાવે છે ‘યુનાઇટેડ આયરીશમેન.’

આ ધાકની અસર નીચે ફફડતી પાર્લામેન્ટ પાસેથી ફિટઝ-
ગીઅને કેટલાક દારણુ પ્રસ્તાવો મંજૂર કરાવી લીધા.

પરંતુ વુલ્ફનો આશાવાદ અમર હતો. એણે હોલેન્ડમાં જઈ
ડચ-પ્રજાસત્તાકને ગળે હુંટડો ઉતરાવ્યો. વલંદાનું નૌકા-સૈન્ય લઈને
એ આવ્યો. એ સૈન્યને અંગ્રેજ નૌકાઓ તારાજ કર્યું. ફરીને
વુલ્ફ વિનવે છે. એક વાર નવી ફોજ ઉભી કરવા એ ફ્રાન્સમાં
મથે છે. એણે ખુદ નેપોલીઅન બોનાપાર્ટની ચડાખતો પ્રખંધ કર્યો.
પરંતુ જ્યારે પરિપૂર્ણ તૈયારી થઈ ચુકી હતી, ત્યારે એકાએક કોણુ
જાણે શા કારણથી બોનાપાર્ટનો કાફલો મિસરને માર્ગે ઉપડી ગયો
અને વુલ્ફ હાથ ધસતો રહ્યો. ૧૭૯૮ના મે માસની એ ૨૦મી
તારીખ હતી.

આયર્લેન્ડ ઉપર એ વખતે શાં વીતકો વીતતાં હતાં ? સરકારે
લશ્કરી દોર ચાલુ કરી દીધો હતો. બેહથીઆર અને અસહાય પ્રજા
ઉપર ફોજોનાં ટોળાં છુટાં મૂક્યાં હતાં. ‘યુનાઇટેડ આયરીશમેન’

સંધના સભ્ય બનવાની, અરે એવો સંશય નોતરવાની સજ્જ પણ મોતની હતી. દેશભક્ત હોવાનો સંદેહ ઉત્પન્ન કરનાર હરકોષ મનુષ્ય ગિરફતાર થતો. કોષ પણ પ્રકારે ધોંચપરોણો કરીકરીને પ્રજાને છંછેડવી, હથીઆરખંધ બળવામાં હડસેલવી, પછી અગદી નાખવી, દેશને જોડી દેવાનું નિમિત્ત હલું કરવું, એ સરકારી પેરવી હતી. (૧૭૯૮ના એ વર્ષમાં બ્રિટને ગુજરેલા સિતમોનું વિગતવાર વર્ણન સહ્યું ન જાય તેવું છે.)

આમ છંછેડાઈને બેહોશ બનેલું આયર્લેન્ડ આખરે ફ્રાંસલામાં ફસાઈ. 'યુનાઈટેડ આયરીશમેન'નો સંઘ ૩ લાખ શસ્ત્રધારી-એને સંઘરતો તલપાપડ થયો. બળવાના બોલ-બોલાયા. તા. ૨૩-૫-૧૮૮૧ની તિથિ મુકરર થઈ. ગલ્લગોટાના ફુલ જેવો યુવાન વીર એડવર્ડ ફિટઝીરાલ્ડ નેતા નીભાયો. પરંતુ એ મરણો-મુખ, શૌચ-નીતરતા, સર્વસ્વત્યાગી સરદારને જાણ નહોતી કે પોતાની આસપાસ મૃત્યુના દૂતો મિત્રવેશે ભમે છે. જેઓને એણે પોતાના રહસ્યમંત્રીઓ .ક્ષેપ્યા તેઓ જ એના વૈરી બન્યા. તેઓ જાણુસો હતા. તેઓએ સરકારના કાન ડુંકી દીધા.

તા.૧૨મી મે ના રોજ આ જાણુસોની પાતમી મુખ્ય સરકાર તૂટી પડી. જુમ્મેશના અગ્રેસરોને ઝાલી લીધા. ફક્ત ફિટઝીરાલ્ડ જ છટકી ગયો. એના માથા પર પૌં. ૧૦૦૦નાં મૂલ મૂકાયાં. પણ મરણિયો ફિટઝીરાલ્ડ થોડાંક વિશ્વાસુઓનાં ધરને આશરો મેળવી શક્યો. તા. ૨૩મીનો દારણ દિવસ એણે ઠરાવી રાખ્યો છે, બળવાની મોખરે પગલાં માંડવાના ડ્રાડ એવતો રંગ-ભીનો એ યુવાન આઠ દિવસ પોતાની નવપરિણિત બહાલી પત્ની પોંમેલાની સાથ અને નાનાં બચ્ચાં સાથ રમવાબેલવાની થોડી થડીઓ ચોરી લે છે. હમણાં તા. ૨૩મીનું પ્રભાત પડશે એવી એની રાહ છે. પરંતુ એક વિશ્વાસુએ એક હજાર પૌંડ મેળવવા માટે સરકારને માહેતી આપી. એક મકાનમાં ખિમાર થઈને આફિલ પડેલા ફિટઝીરાલ્ડ પર હથીઆરખંધ ટુકડી તા. ૨૦મીની પ્રભાતે તૂટી પડી. ફિટઝીરાલ્ડ એકલો, એક છુરીભર છલંગ મારી ઠેક્યો. પોતાના આક્રમણકારીના મોવડીને એણે જીવલેણ

જખમો કર્યા. પરંતુ એના ઉપર ગોળીઓની ફાફડી ખેલી. એ ઝલાયો. એના ઉપર ન કહેવાના વીતકો વીતવા લાગ્યાં.

—ને તા. રડમીનો બળવો પુંકાયો. સરકાર તો જાણુ-
બેદુઓથી ક્યારની થે ચેતી ગઇ હતી. એની ફાળેએ બળવો
પીસી નાખવામાં કેવી કેવી જલાદગીરી અખત્યાર કરી છે, તે
વાત વર્ણનશક્તિને હંદાવનારી છે. એ સરકાર-સેનાનો સેના
પતિ જનરલ એમરકોમ્પી પોતે જ કહી ગયો છે કે
“રશિયાના કૉસેકો અથવા કાલ્મ્યૂકો આચરી શકે તેવો હર એક
અત્યાચાર ને પ્રત્યેક જીલમ આંહી વર્નાવવામાં આવ્યો છે.”
ઇતિહાસકાર લખી ગયો છે કે “પ્રજનાં મકાનોનો વિવેકશુન્ય
અગ્નિ-સંહાર અને નિઃશસ્ત્ર લોકોની, ને ઝોરતોની મુદ્દાં કરવામાં
આવેલી કતલને મુકાબલે બંડખોરોના શિરચ્છેદોની બચાનકતા
તો કાંઇ વિસાતમાં નહોતી.”

ફ્રાન્સમાં બેઠેલા વુલ્ફ ટોને આ ખખર મળતાં જ ફ્રેન્ચ
સત્તાધીશોને અરજ યુજરી કે “કોઇ ઇલાજે મારા દેશને કુમક
મોકલો.” પરમુલકોના છુટકારા માટે આકાંક્ષા ધરાવનાર ફ્રાન્સે ત્રીજી
વારતું જોખમ ઉઠાવ્યું. ફરી કાફલો મોકલ્યો. પરંતુ વાયરા વેરી
અન્યા. દસ નૌકાઓમાંથી કેવળ ત્રણજ આચરેન્ડના સમુદ્રમાં
પહોંચી શકી. પણ દરમ્યાન તો અંગ્રેજ કાફલો જાગ્રત થઇ ગયો
હતો. ફ્રેન્ચ નૌકાઓ અખાતમાં દાખલ થઇ શકે તે પહેલાં તો
શત્રુઓ તૂટી પડ્યા. ફ્રેન્ચ સેનાધ્યક્ષે લશ્કરને નાની નાની બોટોમાં
નાસી છુટવાનો હુકમ દીધો.

“વુલ્ફ ટોન !” મોટી મનવાર પર વુલ્ફને જોઇને ફ્રેન્ચ
સેનાપતિએ કહ્યું, “તું આ નાની હોડીમાં નાસી છૂટ. અમને
તો લડાઇના કેદી તરીકે પકડી છેવટે પાછા સોંપશે, પણ તારું શું
થશે ? તને જાનથી મારશે. માટે નહાસી છુટ.”

અર્વોન્નત વુલ્ફ જવાબ આપે છે : “દુનિયા શું એમ વાતો
કરશે, કે ફ્રેન્ચો મારી માતૃભુમિને સાફ લડાઇ લડતા હતા ત્યારે
હું વુલ્ફ ઉડીને નહાસી છુટ્યો ?”

વુલ્ફ ન નાઠો. એ એકાકી ફ્રેન્ચ નૌકાએ પાંચ અંગ્રેજ નૌકાની સામે ઉજ્જવલ સંગ્રામ ખેલી લીધો. ત્યાં સુધી વુલ્ફ ત્યાં ને ત્યાં ઉભોઉભો પૂર્ણ ખામોશથી એક તોપખાનું ચલાવ્યે જતો હતો. આખરે તમામ અમલદારો પકડાયા. પકડાએલા અમલદારો એક દિવસ શત્રુ અમલદારના મેજ ઉપર નોતરાઇને નાસ્તો કરે છે. નખશિખ ફ્રેન્ચ પ્રજાજનનાં લક્ષણે રંગાએલો વુલ્ફ પણ અણુ-ઓળખાયો એ પંગતમાં બેઠો છે. ઓચીતો એક અધિકારી પોલીસ અમલદારોના એક મંડળ સહિત પ્રવેશ કરે છે. ઝીણી નજરે જોઇને એ વુલ્ફને ઓળખી કાઢે છે. બન્ને જણા કોલેજમાં સાથે ભણ્યા હતા. વિદ્યાર્થી જીવનના દોસ્તો હતા. એ આગળ વધ્યો. વુલ્ફની નજીક ગયો. બોલ્યો “ઓહો મી. વુલ્ફ ટોન, તને જોઇને હું ઘણો રાજી થાઉં છું.”

પોતાની સ્વસ્થતાને જરી પણ ખોયા વગર વુલ્ફે તકદીરને વધાવી લીધું. એણે જવાબ દીધો: “ઓહો જ્યોર્જ, હું પણ તમને જોઇ ઘણો રાજી થાઉં છું. તારાં પત્ની અને બાળકો મઝામાં છે ના?” એટલું કહી, દર્પનર, ટટાર મસ્તકે, પોતાના ચોકાદારોની વચ્ચે એ ખંડમાંથી ચાલી નીકળ્યો.

એક પણ હીન અપમાન એના ઉપર વરસતું બાકી ન રહ્યું. અદાલતમાં એણે એક જ માગણી કરી: “મને ફાંસી ન દેશો. મનં સિપાહીને શોભતી રીતે ગોળીબારથી હાર કરજો.”

પણ એની માગણી ન સ્વીકારાઈ. એને ફાંસીની સજા મળી. આ અપમાનમાંથી ઉગરવા માટે વુલ્ફે કેદખાનાની અંદર એક અસ્તરાયી પોતાનું ગળું કાપી નાખ્યું. આઠ દિવસ કાળી વેદના ભોગવી. તા. ૧૯ નવેમ્બર ૧૭૯૮ના રોજ મૃત્યુએ એનો ધ્રુટકારો કર્યો. ફિટઝીરાલ્ડનું પણ કેદખાનામાં જ કશણ મૃત્યુ થયું.

યુનીઅન

પ્રિન્ટના જગપ્રસિદ્ધ પ્રધાન પિટના પાસા પોબાર પડ્યા. ઈંગ્લાંડ માટેની મહાકાંક્ષાએ પિટને હાથે એક મહાપ્રજનો વધ કરાવ્યો. અલાયદું આયલેન્ડ સદા ફિતુરી અને અસ્વસ્થ જ રહેશે

સળગતું આયર્લેન્ડ

એ બહાને પિટ્ટે ઇંગ્લાંડ આયર્લેન્ડનું યુનીયન-જોડાણ માગ્યું. પણ બ્રિટિશ પ્રધાનોની મંજૂર નહોતી કે આયર્લેન્ડ રોજાએણું ધવા-એણું પડ્યું હતું છતાં યે આ યુનીયનના પ્રશ્નને નવેસર દેશ-વ્યાપી ચુંટણીની કસોટીએ ચડાવી શકે. જો એમ થયું હોત તો કદાચ માની શકાત કે એ સમસ્ત પ્રજા ‘યુનીયન’ માગે છે. પરંતુ એ તો પ્રજા પાસેથી નહિ પણ સડેલી પાર્લામેન્ટ પાસેથી નિર્ણય લેવાની તરફીબ હતી. એ માટે શા શા ઇલાજો લેવાયા ?

૧. આયરીશ લશ્કરને ઇંગ્લાંડ રવાના કરી દીધું. ઇંગ્લાંડનું સૈન્ય આયર્લેન્ડ પર રોપ્યું,

૨. પાર્લામેન્ટના મકાનની સામે એક બ્રિટિશ લશ્કરી ચાણું બેસાડ્યું. ‘યુનીયન’ સામે વિરોધ ઉઠાવવા મળતી સભાઓને ઠાર કરવાનો હુકમ અપાયો.

૩. આયરીશ સૈન્યમાંથી જે અફસરો ‘યુનીયન’ની વિરુદ્ધ ઉઠ્યા, તેઓને અરતરફ કર્યા.

એ રીતે પોતાના ૧ લાખ ને ૩૭ હજાર શસ્ત્રધારીઓને લઈ વીલીઅમ પિટ્ટ ‘યુનીયન’નો પ્રશ્ન ચર્ચા કાઢવા આવ્યો. એ ચર્ચાની રીત આવી હતી:

૩. કંથોલીક ધર્મગુરુઓને કોલ આપ્યો કે કંથોલીક પ્રજાને સંપૂર્ણ અધિકારો સુપ્રત કરીયું.

૪. પ્રોટેસ્ટન્ટોને કહ્યું કે તમારું સ્થાન કંથોલીકોના શિર પર જ રહેશે.

૫. ‘યુનીયન’ના વિનતિપત્ર પર સહી કરી આપનાર ગુન્હે-ગારને ચાહે તેવા બયાનક અપરાધની પણ મારી મળી.

૬. ‘યુનીયન’ની સામે નિવેદન આપનાર નમરજનો ‘રાજદ્રોહી’ ઠર્યા ને તેઓને ટેકા દેનાર અમલદારોને રૂપસદ મળી.

૭. યુનીયનવિરોધી નામાંકિત આયરીશ નેતાઓને ખતમ કરવાની જણાવગીરી ઢાંઢુદ્ધને નામે ચાલુ કરવામાં આવી.

ડબ્લીન કેસલમાં એક ક્લબ સ્થાપવામાં આવી, તેમાં દેશના કાબેલ દંદયોદ્ધઓને વસાવવામાં આવ્યા. તેઓ કાંઈ પણ બહાને દેશનેતાઓની બદનક્ષી કરે, દંદ્યુદ્ધમાં નોતરે ને ઠાર કરે. આ હવાતું પહેલું જ નિશાન જર્જરિત અને બિમારીવશ વીર ગ્રેટન પર તાકવામાં આવ્યું. ગ્રેટનને ગલીય આક્ષેપોથી છંછેડી દંદમાં ઉતાર્યો. સદ્ભાગ્યે ગ્રેટનની ગોળી અફર બની. શત્રુ ધવાયો. દંદયોદ્ધઓનો ઉત્સાહ ઓલવાઈ ગયો.

પ્રજાએ શો પ્રત્યુત્તર દીધો ?

૧. ડબ્લીનના શરદ્ધા અને વ્યાપારીઓએ મળી 'યુનીયન' નો તિરસ્કાર કર્યો.

૨ અખિલ આયર્લેન્ડના ધારાશાસ્ત્રીઓનું સંમેલન મળ્યું. ૩૨ વિરૂદ્ધ ૧૬૪ મતે 'યુનીયન'ની સામે ચેતવણી અપાઈ. (એ ૩૨ વિરોધીઓનાં ખિસ્સામાં સોનાના સિક્કા પડી ગયા હતા.)

૩. ડબ્લીનના પ્રોટેસ્ટન્ટોએ 'યુનીયન'ના પ્રસ્તાવ પર પીટ પાડી.

તા. ૧૩મી જાનેવારીના રોજ પાર્લામેન્ટની અંદર 'યુનીયન'ના સંકેતનો પહેલવહેલો ઉલ્લેખ નાજના બાવણુની અંદર સાંભળાયો. આ 'લોહીઆળા જગન'ના નોતરાનો જવાબ આપનાર સભાસદે જાહેર કર્યું કે "આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટની હસ્તી મિટાવવાનો હક્ક ન તો આ પ્રતિનિધિ સભાને છે, ન તો કોઈ પણ ખીચ પ્રતિનિધિસભાને હોઈ શકે. અમે વન મન પ્રતિનિધિઓ તો પ્રજાના ટ્રસ્ટીઓ છીએ. અધારણુની રૂઠાંચે અમારાથી—આ મુદતમાંથી ધારાસભાથી—ખુદ સનાતન પાર્લામેન્ટની સંસ્થાનો અંત આણી શકાય નહિ." એ સભ્યની વિરોધી દરખાસ્તને ૧૦૫ મત મળ્યા. સરકાર પક્ષે ૧૦૬ મત પડ્યા. સરકાર બચી ગઈ. પ્રસ્તાવ દાખલ થયો. ૪૮ કલાક બીજા ગયા. આખી રાતના વિવેચનને અંતે ૧૦૬ વિરૂદ્ધ ૧૧૧ મતે સરકારી પ્રસ્તાવ હડી ગયો.

પરંતુ પિટની ધીરજ અખૂટ હતી. ૫૦-અસ ૫૦ જ મતને મારે પક્ષે વટલાવ્યા વગર મારે નથી ઝંપવું.

અઢાર માસ સુધી એણે રૂસ્વતજાજી અને રીખામણીનો યુગ પ્રવર્તાવ્યો.

૧૦ લાખ પૌડની દુસ્વત પથરાઈ ગઈ. ફક્ત ૮૪ ખુરશીઓ ખાલી કરાવવા માટે દર જગ્યા દીઠ સાડા સાત હજાર પૌડ ચૂકવવામાં આવ્યા. પેન્શનો, અમીરાત અને ઇલકામોની લાલચો અપાઈ. એ રીતે મતો વેચાતા લેવામાં આવ્યા. ફક્ત ૩૭ સિવાય બાકીના તમામ સભ્યોએ રૂસ્વતો સ્વીકારી સ્વીકારી 'યુનીઅન'ને પક્ષે મતો પૂરાવ્યા.

ચાર વર્ષથી બળવાનો વિરોધ કરી, ઘરમાં પેસી, ચુપચાપ એસી ગયેલો બુઝર્ગ એટન, જેની છાતમાં દેશની આ વસ્તે દેખી વીંધાં પડ્યાં હતાં તે એટન, હાડપીંજરવનુ શરીર પર વોલંટીઅરોઃ બહારો યુનીફોર્મ પહેરી, એક આરામખુરસી ઉપર ઉત્તકાષ્ટ, ઉત્તકનારાઓના ખલા પર હાથ ટેકવતો, છેલ્લા દમ ખેંચતો પાર્લામેન્ટમાં આવ્યો. એઠાંએઠાં એણે વ્યાખ્યાન આપ્યું. પૂરા એ કલાક એ રચરચ્યો. પોતાની પ્રાપ્ત કરેલી પાર્લામેન્ટના આ દારણ અવસાન સામે એણે પથર પીગાળનારી દલીલો આપી. પરંતુ એ દલીલો ને એ દર્દ નિર્થક હતાં. સભાસદોએ પ્રજાને વેચી મારી. ઇ. સ. ૧૮૦૦નો કિનાજો એસે તે પૂર્વે તો આયર્લેન્ડનું, જેના નવ-હિંદિત ભાગ્ય-તારલાને એટને ૨૦ વર્ષ ઉપર વંદના દીધેલી તે આયર્લેન્ડનું, તે મહાપ્રજાનું અસ્તિત્વ ભુંસાઈ ગયું. એની સ્વતંત્ર પાર્લામેન્ટને તાળુ દેવાયું. એનું ભાગ્યનિર્માણ, ખ્રિટનના એક પ્રાંત તરીકે, લંડનની પાર્લામેન્ટને હાથ સોંપાયું. ઇ. સ. ૧૮૦૧ના પ્રથમ પ્રમાતે, તવા-રીખમાં પહેલી જ વાર 'એરીન'ની ભુમિ ઉપર 'યુનીઅન જેક'નું ધ્વજરોપણ કરીને વીલીઅમ પિટ પરમ સુખની જાહેર પામ્યો.

યુનીઅનની કલમો નીચે મુજબ હતી :

૧. આજે ઇ. સ. ૧૮૦૧ની જાનેવારીની ૧લી તારીખે એટ-ખ્રિટન અને આયર્લેન્ડ એ બે રાજ્યો સદાને માટે, 'યુનાઇટેડ કીંગડમ ઓફ એટખ્રિટન એન્ડ આયર્લેન્ડ' ને નામે એકરાખ્ય તરીકે જોડાય છે.

૨. આ 'યુનાઇટેડ કીંગડમ' ના તાજનો વારસો અત્યારે જે રીતે ઇંગ્લાંડ અને સ્કોટલેન્ડ વચ્ચેના જોડાણ પરત્વે સ્થાપિત તેમજ મર્યાદિત છે, તેજ રીતે સ્થાપિત તથા મર્યાદિત રહેશે.

૩. આ 'યુનાઇટેડ કીંગડમ' ની પાર્લામેન્ટો એકજ પાર્લામેન્ટને રૂપે જોડાઇ જાય છે.

૪. આ 'યુનાઇટેડ કીંગડમ'ની પાર્લામેન્ટની ઉમરાવ સભામાં આયરીશ ઉમરાવો તરફથી ચુંટાએલા ૨૮ આજીવન ઉમરાવ પ્રતિનિધિઓ અને ચાર ધર્મગુરુઓ બેસશે.

૫. આમની સભાના કુલ ૬૫૮ પૈકી આયર્લેન્ડ ૧૦૦ સભા-સદા ચુંટી મોકલે ભવિષ્યમાં કોઇ પણ દિવસ આયર્લેન્ડ માથું ઉંચું ન જ કરી શકે એ સંકેતથી આયર્લેન્ડની આ કંગાલ લઘુ-મતીને કાયમ કરનારા શબ્દો 'યુનીઅન ધારા'માં અંકાયા કે "આયર્લેન્ડને ચુંટવાના આમ-પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા ૦૦થી તો કોઇ પણ સંજોગોમાં વધવી ન જોઇએ."

૬. બન્ને દેશોનાં ધર્મ-ખાતાં પણ જોડાઇ જાય છે.

૭. વેપાર-હક્કોનો ન્યાયયુક્ત ભોમવંટો નક્કી થશે. પણ એને અંગે કેટલાક વિરોધી કરવેરા લાદવાનું આવશ્યક મનાયું.

૮. કરવેરા નાખવાની સત્તા સંયુક્ત પાર્લામેન્ટને હાથ રહેશે, પણ ખજાના અલાયદા રહેશે. દરેક રાજ્યે પોતાના જાહેર કર્જોનો અલાયદો ચુકાવો કરવાનો રહેશે. વીસ વર્ષ બાદ સનદી તેમજ લરકરી રાષ્ટ્રીય ખર્ચની જોડેયણ પંદર ભાગ ગ્રેટબ્રિટનના અને બે ભાગ આયર્લેન્ડના એ પ્રમાણમાં ફાળાશે.

૯. કાયદા અને અદાલતો બન્ને દેશમાં જેમ છે તેમ રહેશે, પણ ભવિષ્યમાં સંયુક્ત ધારાસભાને આવશ્યક જણાય તેવા નવા રજારોને આધીન રહેશે.

૧૦. ઉપરની કલમોનો અમલ કરવામાં જે જે વર્તમાન કાયદા નડતરરૂપ માલૂમ પડશે તે તે તત્કાળ રદ કરવામાં આવશે.

ઈ. સ. ૧૮૦૧ના બેસતા વર્ષના દિનથી આ બંધારણ અમલમાં મૂકાયું.

લોહીઆળું લગ્ન

યુનીઅન એટલે ઇંગ્લેન્ડ-આયર્લેન્ડ વચ્ચેનું Red
wedding : લોહીઆળું લગ્ન : એમ કહેવાયું છે.

એ લગ્ને આયર્લેન્ડનો નાશ આદર્યો. એ નાશનું કાર્ય બહુ મુખી હતું. પાંચમો વર્ષની સતત ચાલેલી લડાઈઓએ અને છેલ્લા એક મો વર્ષના દમનકારી કાયદા-અમલો જે નિકંદન, જે વિષ-પ્રયોગ, જે છુપો ને ઉઘાડો વધ નહોતાં કર્યા, તે આ ‘યુનીઅને’ આસાનીયા કરી નાખ્યાં. પિટ્ટની મહેચ્છા તો હતી માત્ર આયર્લેન્ડને ખ્રિસ્તનું પરગણું બનાવી લેવાની. એથી વધુ વિનાશ એની કલ્પનામાં પણ કદાચ નહિ આવેલો હોય. પણ યુનીઅનના પ્રભાવે તો આયર્લેન્ડનું આત્મભાન સુદ્ધાં ઓલવાયું, એની બાહ્ય તેમજ આંતરિક બન્ને સ્વાધીનતા નાશ પામી, એણે સંપત્તિ ગુમાવી બન્ને પ્રકારની : સ્થૂલ ધનદૌગ્ધતની તેમજ દેશની સંસ્કૃતિની.

તવારીખમાં પહેલી જ વાર આયર્લેન્ડની આંખો દરિયાને સામે તીર ઇંગ્લાન્ડની પાર્લામેન્ટ સાથે જડાઇ મઠ. ડબ્લીન કરતાં લંડન નજીક બન્યું. દેશનું ભાવી ઘડનારાઓ પરદેશી પાર્લામેન્ટના સભામંદો બની, એ પરદેશના એક અથવા બીજા રાજદ્વારી પક્ષનાં ખ્યાદાં તરીકે રમવા લાગ્યા. દેશનો ઉદ્ધાર અને ઉગાર એ વિદેશી પાર્લામેન્ટની બહુમતી પર દેખાયો. અત્યાર સધી પ્રજાને

પોતાના ઘરની સડેલી પાલમિન્ટમાં બહુ રસ નહોતો, એટલે પ્રજા સ્વાવલંબી, સહનશીલ ને જાગૃત હતી. એનું ચિત્ત વાદવિવાદમાં અટવાયું નહોતું. એની નજર હતી નિજ પિતૃધામ ઉપર. હવે એ રાષ્ટ્રદેવતાનું મોઢું વિદેશ તરફ વળ્યું. જમીનદારોએ પોતાની જમીનો છોડીને વિલાયતમાં વસવાટ લીધો. ઘરઆંગણે એના ખેડુતો રઝળી પડ્યા. વિલાયતના જીવનની ફનાગીરીએ આયરીશ જમીનદારને ઘરના ખેડુતો પર જલિમ બનાવ્યા. વરસોવરસ જમીનનું બાડું ઉઘરાવી-નીચોવી લેવા ઉપરાંત બીજો કશો રસ તેઓને આ ખેડુતોમાં ન રહ્યો.

‘યુનીયન’ પક્ષીનાં પહેલાં ત્રીશ જ વર્ષોની અંદર જમીનદારોને લંડનમાં રહેવાના બાડા તરીકે દસ કરોડ ને પાંચ લાખ પૌંડ જેટલું દ્રવ્ય આયર્લેન્ડમાંથી નીકળી લંડન જઈ ખેડું.

બદલામાં આ આયરીશ સભાસદો અંગ્રેજ પાલમિન્ટમાંથી કશું મેળવી શકે તેવું નહોતું. તેઓની સંખ્યા માત્ર ૧૦૦ની હતી. સામે ૬૦૦ ની બહુમતી હતી. પરિણામે શું શું બન્યું :

૧. કંથોલિકો પરના પ્રતિબંધો રદ કરવાને જે ડોલ આપીને વિલીઅમ પિટ્ટે આયર્લેન્ડના ધર્મગુરુઓને ‘યુનીયન’ તરફ સાધેલા, તે ડોલ પાળી આપવા પિટ્ટે ના પાડી; ક્યું કે “રાજ્યજનો કદર વિરોધ છે.”

૨. ૧૮૧૭ની અંદર આયર્લેન્ડની અલાયદી તીજેરી જ બંધ કરીને ઇંગ્લાંડની તીજેરી સાથે મિલાવી દેવામાં આવી. એ બધું નાણું દેશમાંથી વહી ગયું.

૩. ૧૮૧૯-૧૮૨૦ના એકજ વર્ષમાં આયર્લેન્ડે સાડા-બાવન લાખ પૌંડની મહેસુલ ભરી, જ્યારે તેમાંથી ફક્ત સાડા પંદર લાખ પૌંડ જ આયર્લેન્ડના ઘરખર્ચ માટે આપવામાં આવ્યા.

૪. રાજવહીવટના ખર્ચ ઉપરાંત ઇંગ્લાંડે પહેલાં ચાલીસ વર્ષની અંદર સાડી બત્રીસ કરોડ પૌંડની ફાલતુ રકમ આયર્લેન્ડ પાસેથી શોષી લીધી.

૬. વિકટોરીઆ રાણીનો જે યુગ આખા જગતની આખા-દીનો તેમજ સંસ્કાર-પ્રગતિનો મહાયુગ મનાય છે, તે જ યુગની અંદર આયર્લેન્ડના હુન્નરઉદ્યોગીની એવી અવદશા થઈ, કે 'યુનીઅન' પછીના પહેલા વર્ષમાં એકલા ડબ્લીન નગરમાં જ એકાણું કારખાનાં હતાં, તેમાંથી ૧૮૪૦ માં માત્ર ૧૨ રહ્યાં. ઉદ્યોગીને વીણીવીણીને મારી નાખવામાં આવ્યા. પાર્લામેન્ટના ધારાઓ ને ઠરાવો વતી બંધારણપૂર્વકનો આ સંહાર કર્યો.

આતું અનેકવિધ સ્થૂલ સંહારકામ ચાલુ હતું ત્યારે બીજી બાળુથી રાષ્ટ્રસંસ્કારો પણ, ડુટેલા ઘડામાંથી પાણી ઝરી જાય તેવા, અદીક છતાં પ્રચંડ વેગથી હુંસાયે જતા હતા. પહેલો હુમલો બાષાની મારફત પેડો. અંગ્રેજી રાજબાષા બની, એટલે એ બાષા પેસી ગઈ નિશાળોમાં, અદાલતોમાં, વ્યાપારમાં, ઓફીસોમાં, સમ્મેલનોમાં, સભાઓની આખી કાર્યવાહીમાં, લેખોમાં, વ્યાખ્યાનોમાં ને વર્તમાનપત્રોમાં. માતૃભાષા ગેલ અળખામણી બની, હીણપદ પામી. અંગ્રેજી જ્યાંનનો ભપકો ઉચ્ચતાતું ધોરણ બન્યો. જગતના એક ઉત્તમોત્તમ ગેલ-સાહિત્યનો સમાગમ પ્રજા છોડવા લાગી. જૂતકાળના ઇતિહાસ સાથેની, પૂર્વજોની શૌર્ય-માથાઓ સાથેની, આયરીશ કલા, સ્થાપત્ય, ચારણી સાહિત્ય, લોકસાહિત્ય વગેરે તમામ સાથેની સ્નેહગાંઠો છેદાઈ ગઈ.

રાષ્ટ્રના પુરાતન ઉત્સવો, રાષ્ટ્રીય રમતમતો, પોશાકો, રીતભાતો, કુલપરંપરાઓ, રાષ્ટ્રનાં આકાશ-ધરતી, રાષ્ટ્રનાં ગામડાં ને વન-જંગલો, રાષ્ટ્રની સ્મૃતિઓ, ઉર્મિઓ, ને ભાવનાઓ : એ સવ તરફથી મુખ મરડીને પ્રજાપ્રાણુ લંડન તરફ દોડવા લાગ્યો.

દેશના બે ટુકડા પડ્યા. મામડાં અને શહેર : જૂનવટ અને સુધારો : દેશવાસીઓ અને દેશનેતાઓ વચ્ચે વિચ્છેદ પડી ગયો.

બે પ્રજાઓના જાતિસંસ્કારતું એ યુદ્ધ હતું, એકીકરણ નહોતું. એકના ઉપર અન્યનો હુમલો હતો, પોતાને રંગે રંગીને સામાનો રંગ જૂંસવાની એ ક્રિયા હતી. એકના સંહાર પર બીજાને પોતાતું શ્રેષ્ઠત્વ સ્થાપવું હતું.

યુનીઅને એ વિષવક્ષતું બીજ રોપ્યું. વિષવક્ષ કુલ્યુંકાલ્યું. એની ઝેરી છાયા એણે પહોળી પસારી. પ્રજના પ્રાણવાયુમાં એ વિષભરી હવા આતપ્રોત પેસી ગઇ.

એની ઉત્પત્તિ હતી વિદેશી પાર્લામેન્ટ સાથેના સહકારની અંદર. ત્યાં એસવા ગએલા પ્રતિનિધિઓ દિશા ભૂલ્યા. પારકે રંગે રંગાયા. સંસ્કારને હિસાબે લપટાયા, અને શક્તિને હિસાબે તો સ્વદેશને એક પણ રાહત અપાવે તેવું તેઓતું મતસામર્થ્ય નહોતું. ૬૦૦ વિરૂદ્ધ ૧૦૦ હતા.

અધા પાપતું મૂળ તો હતું 'યુનીઅન'ના સ્વીકારમાં. 'યુનીઅન'નો ધારો પસાર થયા પછી પણ પ્રજાએ એ પરદેશી પાર્લામેન્ટમાં પ્રતિનિધિઓ મોકલવાની ના પાડવી જોઇતી હતી. વિરોધ કરવાને માટે પણ એ પાર્લામેન્ટમાં પ્રવેશ કરવાનું પગલું ભયંકર હતું. કારણ કે એ પ્રવેશમાત્રથી જ પ્રજાએ યુનીઅનનો -ગેરકાયદેસરના જોડાણનો સ્વીકાર કરી લીધો મળાયો.

એ લાંડનની પાર્લામેન્ટની જીંબેશ કયે પંથે ચાલી, તેને જુદા જુદા પલટા લેવરાવનાર કયા કયા પુરુષો નીવડ્યા, તે જોઇએ.

મુક્તિદાતા ઓ'કોનેલ

આયર્લેન્ડે રક્તપાતની સમશેર તો મ્યાન કરી હતી. છુપી મંડળીઓનો અને કાવત્રાંખોરીનો માર્ગ પણ ડગારો નીવડ્યો હતો. રોમનકેથોલીક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ વચ્ચેનાં તેમજ ખેડૂત અને જમીનદાર વચ્ચેનાં અંતર વધી ગયાં હતાં. અધા પાપતું મૂળ 'યુનીઅન' હતી. એ 'યુનીઅન'ને ઊરાડવા છુપી સુરંગો નિર્ધારક હતી. એટલે પ્રજાએ સંગઠન કેળવીને 'યુનીઅન'ની પાર્લામેન્ટ સામે જ કાયદેસર આંદોલન આદરવાનો રાહ પકડ્યો. એ રસ્તા પર પ્રજાને દોરનાર જે નવો પુરુષ પાક્યો તેનું નામ ઓ'કોનેલ. ઇતિહાસમાં ઓ'કોનેલ 'મુક્તિદાતા' (Liberator) નામે અમર થયો છે.

‘મુક્તિદાતા’ ઓકોનેલ

ઓ'કોનેલે જાહેર જીવનની લગામ હાથ ધરતાંની સાથે જ પોતાની નીતિ આ શબ્દોમાં પ્રગટ કરી:

“ ‘સંયુક્ત આયરીશમેન’ની મંડળીની જે પુરી વહે થવા પામી તે પરથી હું તો શીખ્યો છું કે જે પ્રજાએ સફળ થવું હોય તો કાયદા અને બંધારણની કડક મર્યાદામાં રહીને જ કાર્ય કરવાની જરૂર છે. મેં જોયું છે કે ગેરકાયદે બંધાએલી મંડળીઓ કદિ સલામત નથી રહી; કોઈ ને કોઈ સિદ્ધાંતવ્રત શખ્સ આવી મંડળીઓમાં અચૂક દાખલ થઈ જાય છે, અને પછી સામાન્ય રૂસ્વતની લાલચમાં અથવા તો સંકટ સમયે પોતાની રક્ષાને સાર એ પોતાના બાંધવોને ફરેલ આપે છે. સાચેસાચ, ‘યુનાઇટેડ આયરીશમેન’ની બેહાલીએ મને શીખવ્યું છે કે આયર્લેન્ડ માટેની તમામ પ્રવૃત્તિ ઉધારેછોગ અને જરા પણ ‘ગુસપુસ’ વિના ચાલવી જોઈએ.”

આમ ઓ'કોનેલે પ્રેરણાનો પ્યાલો પીધો ‘યુનાઇટેડ આયરીશમેન’માંથી—એટલે કે વુલ્ફ ટોન અને ફિટઝિરાલ્ડની શહીદીમાંથી; પરંતુ ઓગરો વધુ વિશુદ્ધ જાતનાં અને ખીનજોખમી વાપર્યાં.

‘યુનીયન’ના કટ્ટર વિરોધી તરીકે એણે પોતાની પિછાન પાડી. એના મુખમાં મુખ્ય શબ્દ હતો ‘રીપીલ ! રીપીલ ! રીપીલ !’ એટલે કે ‘યુનીયન’ રદ કરો ! આ જીવલેણ જોડાણ રદ કરો ! પણ અંગ્રેજોએ પ્રજામાં એવું ઝેર ફેલાવ્યું હતું કે આ રોમનકેથોલીક લોકો જ પોતાના ઉપરના જૂના પ્રતિબંધોમાંથી છુટકારો મેળવવાની લાલચે ‘યુનીયન’ના લોહીઆળા લગ્નમાં મત આપી દેશને વેચી મારતા હતા. ઓ'કોનેલે રોમન કેથોલીકોની ગંજાવર સભા ભરી, ‘યુનીયન’ના કાયદા સામે અવાજ ઉઠાવ્યો. એણે જાહેરાત કરી : “ એમ કહેવાય છે કે રોમનકેથોલીકો પોતાના વતનને અમૂક કિમતે વેચી મારવા માગે છે. મારી સાથ એક ઉર્મિ અનુભવનાર એકેએક કેથોલીક ભાઈ આજે પુકારી ઉઠા, કે એક તરફ ‘યુનીયન’ અને બીજી તરફ અમારા સંપ્રદાય ઉપર આપ્યા ગે જૂના પિનલ કોડનું પુનરાવર્તન, એ બેમાંથી જો એક વાતની

પસંદગી કરી લેવાનું આપણને કહેવામાં આવે, તો આપણે ‘યુનીયન’ને ઠોકરે મારશું. અને આપણા દેશને પરદેશીના એ ચરણે ધરી દેવા કરતાં તો આપણા ગ્રોટસ્ટટ દેશબાંધવોની ન્યાય-ભાવના ઉપર જ વિશ્વાસ મેલશું.”

આમ ઓ’કોનેલનું આખરી નિશાન તો યુનીયનના છેદનનું જ હતું. પણ એ છેદનને માટે પ્રથમ જરૂરત હતી. રોમન કૅથોલીકોના સમાન હકો પાછા મેળવવાની. એને પાર્લામેન્ટમાં ચુંટાવાનો પ્રતિબંધ હતો, એને મતાધિકાર નહોતો. પાર્લામેન્ટ પર સુનંદા અને સંગઠિત અકસોલીયા પ્રતિનિધિઓની આણુ જમાવવાની કોશ્લ આરી નહોતી. એટલે જ એણે જૂના પ્રતિબંધક ધારાએ ઉમેડવા માટે ઠેર ઠેર કૅથોલીક કમીટીઓ સ્થાપવા માંડી. સરકારે એ કમીટીઓને ‘ગેરકાયદેસર મંડળીઓ’ જાહેર કરી

વેરીઓ ધણા હતા. ઇર્ષ્યાના ઓળા એનો માર્ગ અંધારો બનાવતા હતા. કૅથોલીકોના છુટકારાના એક પછી એક ખીસો એ પાર્લામેન્ટ સમક્ષ મુકાવતો હતો, પણ પાર્લામેન્ટ દાદ દેતી નહોતી. આવી નિરાશાની ઝડીઓ વર્ષતી હતી. ખીજી બાજુ મેરીસ્ટર તરીકેની એની યશરેખા એટલે સુધી ઉઘડી હતી કે એની અડકેક મીનીટનું મૂલ અડકેક ગીની જેટલું બોલાતું. છતાં એ પોતાના ધ્યેય પાછળ ફકીર બનીને ચાલ્યો. કંઈ અને આહારનો સમય પણ એણે ટુકાવાય એટલો ટુકાવ્યો. એકલે હાથે ઝૂંઝવા લાગ્યો.

કૅથોલીકોનો છુટકારો

એણે એક કૅથોલીક એસોસીએશન સ્થાપ્યું. ફક્ત માર્સિક એક જ આનાનું લવાજમ ઠરાવ્યું. એના સભ્ય થવા આખી પ્રજા ઉમટી. ખેડૂનોએ તો એને પોતાના તરણનું નાવ માનીને ગંજવર સંખ્યામાં અપનાવી લીધું. પ્રજા જાગી. ભયભીત સરકારે ૧૮૨૫માં પાર્લામેન્ટનો કાયદો કરીને એ ‘કૅથોલીક એસોસીએશને’ને દાખી દીધું. ઓ’કોનેલે કાયદાની

બારીઓ શાધી કાઢી નવી સંસ્થા સ્થાપી. તેમાં તો કચ્છી શી પણ ન રાખી. દેશ પ્રતિનું એક પણ સાચું સેવાકાર્ય કરનાર શખ્સ એનો સભ્ય બની શક્યો. એટલે એમાં તો પ્રોટેસ્ટન્ટો પણ જોડાયા. તેઓએ સાંપ્રદાયિક ભેદની ભીતોના ચુરા કરી નાખી એટલી હદ સુધી એકતા સાધી, કે ૧૮૨૬ની વરણીમાં બજી પુર્જીને, પ્રજામતની ચકાસણી કરવાને ખાતર, પાર્લામેન્ટમાં બેસવાના હક્ક વિનાના ઓ'કોનેલને પ્રચંડ બહુમતીથી ચુંટી કાઢ્યો. ને હવે સરકાર શું કરે છે તે જોતી પ્રજા બેઠી. એ જીઅમેશ પકડેલા જોરની અંદર વિલાયતના વડા પ્રધાને એક નવા બળવાનાં બીજ દીધાં. તૂર્ત જ એણે પોતે કથોલીકોના છુટકારાનો ખરડો રજૂ કર્યો. ખરડો પસાર કરાવ્યો. ઓ'કોનેલનું 'મુક્તિદાતા' તરીકેનું કામ સફળ થયું. 'યુનીયન' યુગને સમજવા ધમ્મજનારે યાદ રાખવું કે પાર્લામેન્ટની દલીલનીતિને માન આપીને નહિ, પણ બળવાની પ્હીકથી જ એક પછી એક રાહત અપાઈ હતી.

એ નવા કાયદાએ કથોલીકોને એમની ધાર્મિક લાગણી ન દુભાય તેવા નિર્દોષ સોગંદ લખને પાર્લામેન્ટમાં બેસવાની મુક્તિ બક્ષી. પરંતુ ઓ'કોનેલ તો તે કાયદો અમલમાં આવ્યા અગાઉ જ ચુંટાઈ આવ્યો. એણે પાર્લામેન્ટની બેઠકમાં પ્રવેશ કર્યો. જૂના, અપમાનજનક સોગંદ લેવાની એણે ના પાડી. એણે મુખો-મુખ કહ્યું કે 'એ સોમંદનામાને હું જૂઠું સમજું છું.' એનો અસ્વીકાર થયો. પ્રજાએ એને ફરીવાર મળીને ચુંટ્યો. નવા સોગંદ લખને એ પાર્લામેન્ટમાં બેઠો. ત્યાંથી એના જીવનનું ઉત્તરાર્ધ કાર્ય -યુનીયનના છેદનનું-આરંભાયું.

એક પછી એક સંસ્થા યુનીયનના ઉચ્છેદના હેતુ માટે ઓ'કોનેલ સ્થાપતો ગયો અને સરકાર એ તમામને તાબડોતોબ ઉથાપતી ગઈ. એમ છ સંસ્થા ઉધડી અને ગેરકાયદેસર જાહેર થઈ. ઓ'કોનેલ ખરબાદ બની ગયો. પૈસા વિના પ્રવૃત્તિ ચાલે તેમ નહોતું. એટલે પ્રજાએ પોતાની મેળે પોતાના પ્રત્યેક ઘર ઉપર 'ઓ'કોનેલનું' બાકું' નામનો એકએક આનાનો મરજીઆત વેરો કરાવ્યો. એ વેરાની વાર્ષિક પૌંડ ૧૬૦૦૦ની આવક

મળતી તેને ઓ'કોનેલ દેશસેવામાં ખરચી નાખવા લાગ્યો. (મૃત્યુ સમયે એની પાસે કયુંજ નહોતું.) આખરે ૧૮૩૦માં એણે બ્રિટિશ પાર્લમેન્ટ પાસેથી ઇન્સાફ મેળવવાના બધા નરમ ઇલાજોને નિષ્ફળ ગયા દેખી છેલ્લી વાર “ રીપીલ એસોસિએશન : ઉચ્છેદન સભા ” સ્થાપી અને જાહેર કયું કે “ મારો સંગ્રામ શરૂ થાય છે, ને એનો અંત કાં તો મારા મૃત્યુથી અથવા તો યુનીયનના ઉચ્છેદનથી જ હું આણીશ. ”

યંગ આયલેન્ડર્સ

એ સમયે ઓ'કોનેલની સહાયે એક જીવવાનાનું મૃત્યુ ખડું થઈ ગયું. એનું નામ Young Irelanders : યંગ આયલેન્ડર્સ : ‘યુનીયન’ના ચૂરા કરવાનો કટ્ટર નિશ્ચય લઈને નૌજવાનો ઉઠ્યા હતા. તેઓનું પ્રથમ કામ રાજદ્વારી વાતાવરણને વિશુદ્ધ કરવાનું હતું. પછી તેઓએ સિદ્ધાંત પ્રચારો કે પ્રજાને એની સાંકડી ભાવના વાટે નહિ પણ સ્વતંત્ર ‘યુદ્ધ’ દ્વારા જાગૃત કરવી; તેઓએ હિંમતભરે જાહેરાત કરી કે નેતાઓ પરના અવકાશનું સ્થાન વ્યક્તિગત જવાબદારી અને સ્વાતંત્ર્યને લેવું જોઈએ.

આ નૌજવાનના જૂઠ્ઠાની સહાયથી ‘ઓ’કોનેલે યુનીયનના ઉચ્છેદ માટે આગ ચેતાવી. લોકોની વિરાટ સભાઓને એ બોલાવવા લાગ્યો. એક પછી એક મેદાનીમાં માનવસાગરની છાંયો છલી. શત્રુપક્ષી પંત્રાએ પણ એમાં ૧૦ લાખ લોકો દેખ્યાં. ૯ લાખ તો ગામડામાંથી પગે ચાલી આવેલાં. એની વચ્ચે ૧૦ હજાર ઘોડેસ્વારોથી ઘેરાએલો ‘ઓ’કોનેલ, એ સમારથતાનો અંદર, જ્યાં પ્રાચીન રાજ્યો ઉભીને આણું છોડતા ત્યાં, તેવાં સ્થળ પર ઉભીને ‘ રીપીલ : ઉચ્છેદન ’ ની ઘોષણાઓ દેવા લાગ્યો. દસદસ લાખ લોકો, સભાઓ સમાપ્ત થયા બાદ, જરી પણ ટોટો કર્યા વિના, પરિપૂર્ણ શાંતિથી ને નિયમનથી વિખરાઈ જતાં. ‘ઓ’કોનેલે અંગ્રેજ પ્રજાને આંગળી ચીંધાડી બતાવ્યું કે “ જોતા જાઓ. અમારો પ્રજાને આત્મશાસન માટે નાલાયક કહી અમારા

કપાળે કાયમી ગુલામીનાં મેણાં ડામનારાઓ ! જોતા જાઓ, કે આ દસ લાખને કોણ નિયમનમાં રાખે છે—એનાં પોતાનાં ડહાપણ અને 'મુદ્ધિ. દુનિયામાં બીજી કોઈ એવી પ્રજા હોય તો દેખાડો. "

અંગ્રેજ સત્તાનો સામનો કરવાની આવી આખાદ તૈયારી દેખી (પ્રિટનનું હૈયું કફડતું હતું. એ કફડાટ ઓકટોપર તા ટમીની મહામેદિનીનાં પરિચાલ સાંભળીને ઔર વધ્યો. કલોન્ટાર્ડ ગામે બેળા મળીને 'યુનીઅન' સામે આહ્વાન દેવાનાં નોતરાં છુટી ગયાં હતાં. અગણિત લોકો ધરખારથી નીસરી ચુક્યાં હતાં. કોઈને મૃત્યુનો ભય નહોતો, સહુને જાણ થઈ ચુકી હતી કે તોપખાનાં સાથેની રેજીમેન્ટો ત્યાં સમારપાન પર ખડી થઈ ગઈ હતી. પાસેના બંદરમાં ત્રણ મનવારો પણ સરકારે નાંગરી હતી. તે છતાં લોકો ધસ્યા આવે છે. પરંતુ—

પરંતુ આગલે જ દિવસે બપોરે ઓ'કોનેલના હાથમાં સરકારી મનાઈ—હુકમની જાહેરાત મૂકવામાં આવી. કાગળીઓ જોતાંની ધડીએ જ આ મર્દની છાતી ભાંગી ગઈ. એજ પળે એણે પ્રજા-જનોને એક અપીલ ઘડી. પાછા સાધાવવાનું નિવેદન લખ્યું. રાતોરાત એ નિવેદન પ્રચારવામાં આવ્યું. વીસવાંસ ગાડિમાં કાગળીઓ ફરી વળ્યા. આવનારાં લાખો જનો હતારા ધર્મને. પણ આજ્ઞાવશ બનીને પાછાં ઘેર ગયાં.

ઓ'કોનેલનું પતન થયું. આજ દિવસ સુધી પ્રજાના વિકરાટની ધમકી દર્શકને મુક્તિના નવા કાયદાઓ ઘડાવનાર આ નેતાએ આજે કોલ્લી ધડીએ પોતાની ડરામણીને એવકા બનો આયલેન્ડનો તિરસ્કાર વહોર્યો. નૌજવાનોનો વિશ્વાસ ખોયો. આયલેન્ડના ઇતિહાસમાં એક મહાકરણ ખોટ ખવાઈ. તે દિવસથી 'યંગ આયલેન્ડર્સ' નાં દિલ પોરણસરની ચળવળથી વિમુખ બની શરીર—મળના વિચાર પર સ્થિર થવા માંડ્યાં. ઓ'કોનેલથી એ જુદા પડ્યા.

પાછલા જીવનકાળમાં ઓ'કોનેલને એક સમર્થ વિચાર સૂઝ્યો હતો: યુનીઅનના કાયદાને રદ તો કરી શકાતો નથી: ફિકર નહિ.

બંને રહ્યું 'યુનિયન'. એની હયાતી જ ભૂલી જવી. અને જૂની આયરીશ પાર્લામેન્ટની બેઠક ડબ્લીન મુકામે બોલાવીને દેશ સાર કાયદા ઘડવા માંડવા. પણ આ પેરવીને ખાઈ જનાર એક દેવ ખડો હતો. 'કન્વેશન એક્ટ' નામનો એક પુરાતન ધારો હયાત હતો. એ ધારાની રૂઢિએ રાજની રજ વગર આયર્લેન્ડની અંદર પ્રતિનિધિ-સભા બોલાવવા શકાય નહિ. એ 'કોનેલની આજીનો પ્રતિકાર ચિટિશ સરકારે એ કાયદા વડે કરવા માંડ્યો. ફિકર નહિ, એ ધારાની યુગાંત યુકવવા માટે એ 'કોનેલે પોતાના પ્રતિનિધિ સભાને "ત્રણસો જણની મંડળી" એવું નામ આપ્યું.

'બંગ આયર્લેન્ડ'ના નવયુવકોને આ ચાલખાજીનું ઉદાપણ સમજાયું. તેઓએ એ 'કોનેલનો બોલ ઉપાડી લીધો. ચિટિશ સરકારને ૧૭૯૮ના વર્ષ પછી આજ પહેલી વાર ખરેખરી ફાળ પેડી. એના દૂરદેશી રાજપુરુષોએ સાવધાની ઉચ્ચારી કે "છજ મહિનામાં સરકારી સત્તા ને વહિવટ આપણા હાથમાંથી છીનવાઈ જશે, અને અંગ્રેજ વાઈસરોય ડબ્લીન-કોસલની અંદર હાથ જોડીને બેસશે."

આટલો ફફડાટ શા માટે હતો? એટલા માટે કે એ રીતે મળેલા ત્રણસો જણને વિખેરવા કોઈ કાયદો સમર્થ નહોતો: તેમ એ ત્રણસો જણ દેશકલ્યાણના જે જે ઠરાવો કરે, તેને બલામણો રૂપે સ્વીકારી લઈને અમલ કરનાર સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થાઓ-તાલુકા ને ડિસ્ટ્રીક્ટ લોકલ બોર્ડો પ્રગટકાય હતી. તેઓને હરકોઈની બલામણો સ્વીકારવાની સત્તા હતી.

આ 'ત્રણસોની મંડળી'ના સંમેલનની તૈયારીઓ તડામાર ચાલુ થઈ. અને અંગ્રેજ અદાલતોનું સ્થાન લેવા સાર યોગ્યએલી લવાઈ-કચેરીઓનો કાર્યક્રમ પણ સુસજ્જ ઉભો હતો. એકાએક એ 'કોનેલના વિચારે જોયું ખાધું. આખો કાર્યક્રમ ત્યજ દેવામાં આવ્યો. અંગ્રેજ સત્તા ફરીથી પ્રાણપૂર શ્વાસ લેવા લાગી.

પરદેશી સરકારની સામે દેશની પ્રતિસ્પર્ધી સરકાર-Parallel Government-સ્થાપવાની ખરેખરી તક આ રીતે આગેવાનની હીમનને અભાવે એળે ગઈ.

૧૮૪૬નો દુકાળ

ત્યાર પછી એ લોખંડી પુરુષની માનસિક તેમજ શારીરિક શક્તિઓ ખળભળી. એણે એક પછી એક આપત્તિ દેશ પર ઉતરતી દીડી. બટાટાનો પાક, કે જેના ઉપર પ્રજાનો પ્રભુ-આધાર હતો, તે બગડતો જાયો. તે આખરે ૧૮૪૬નું ‘કાળું વરસ’ બેઠું. આખા દેશ ઉપર બૂખમરો પથરાયો. સરકાર સુખેથી અટકાવી શકી હોત તેવો એ દુકાળ હતો. આંહી ઘરમાં અને ગલીમાં માણસો ધાસ ખાતાં, માટી માટતાં, અરે દરિયાના રોપા આવતાં, કીડી મકોડીની પેઠે મરતાં હતાં, ત્યારે બ્રિટનને ખાવા માટે તેા આયર્લેન્ડના જમીનદારો વહાણોનાં વહાણો ભરી લગ્નરોટન આયરીશ બટાટાં મોકલી રહ્યાં હતાં. કોષ્ટકે એ નિકાસ ન અટકાવી. માતાએ છોકરાં પણ કાપી ખાધાં ત્યાં સુધી કોષ્ટકને દયા ન આવી. મુડદાને ઢંઢાવનાર કોષ્ટ ન હતું.

આ દેખાવે ઓ’કોનેલને કમકમાં હજળવ્યાં. પણ એનું પીઠ-બળ ભાંગી પડ્યું હતું. પાર્લામેન્ટમાં જે પુરુષ સિંહગર્જનાઓ કરતો તેણે તે દિવસ લંડન જઈને ગરીબડી કાકલૂદી ચલાવી કે “મારા દેશને બચાવો ! એ તમારા હાથમાં છે, તમારી સત્તામાં છે. તમે જો નહિ બચાવો તો એ પોતાની જાતને કંઈ રીતે બચાવશે ?”

ઓ’કોનેલનાં આંસુ બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટને ન પલાળી શક્યાં. આયર્લેન્ડનો કચ્ચરધાણ વળી ગયો. અર્ધ સદીની સેવા પછી અસહાય ઓ’કોનેલનાં જીવનનો કરણ અંત આવ્યો.

જમીનદારોના જીલ્લો

તે પછીનાં ૩૦-૩૨ વર્ષનો કાળ તે રક્તશોષક જમીનદારોના અત્યાચારોનો સ્મરણ-સ્થંભ બની ગયેલ છે. આયર્લેન્ડની જમીન અને આબોહવા અનાજ વગેરે મનુષ્યોની જરૂરીઆતોના પાકને માટે પ્રતિકૂલ છે, તેથી ઉલટું ધાસચારાની અઢળક ઉત્પત્તિ આપનાર છે. એટલે ધનલોભી જમીનદારોએ સીમેની સીમે

ખેતીના કામમાંથી ખાલી કરાવી વીડીઓ ઉગાડવામાં રોકી લીધી. મનુષ્યોને કાઢી મૂકી દોરનાં ટોળાં વસાવ્યાં ખેડુતોનાં ખોરડાં ખાલી કરાવ્યાં. ખીનરોજગાર સ્ત્રીપુરુષો બચ્યાંઓને ઉપાડી અમેરિકા અને આસ્ટ્રેલિયા તરફ ચાલી નીકળ્યા. ૧૮૪૯ થી ૧૮૭૦ સુધીનાં એકવીશ વર્ષોમાં જે ૨૫ લાખ લોકો આ રીતે નાસી છુટ્યાં તેમાંના ૭૫ ટકા તો ૧૫ અને ૩૫ વર્ષ વચ્ચેની વયનાં હતાં. ઇ. સ. ૧૮૬૩ની સાલના ફક્ત સાત જ મહિનામાં ૮૦ હજાર જીવાનજોષ અને સશક્ત સ્ત્રીપુરુષો, વૃદ્ધોને અને અશક્તોને પોતાની પાછળ રાજીતાં મૂકી દેશમાંથી ભાગી નીકળ્યાં. વિના ખર્ચે વિપુલ પશુપાલન કરવાના લાલચુ જમીનદારોએ આવાં હજારો પ્રજનજનોને, તેઓની વય, હાલત કે સંખ્યાની પરવા કર્યા વગર અકંકેક ઘડીની મોટીસો આપીઆપીને ઘરબાર તેમજ ખેતર ખાલી કરાવ્યાં. ઘર એ જેને બહાલામાં બહાલી વાત છે, તે ખેડૂત એચુન્હે પોતાનાં કુંપડાંનાં છાપરાં ઉખેડાતાં જોઇ રહ્યો જોતોજોતો એ પૃથ્વીના જેજે પ્રદેશમાં જઈ ચિરમ્યો, ત્યાં ત્યાં આ અત્યાચારોની ઘોર યાદ પોતાના હૈયામાં સંઘરતો ગયો, અને એની જાંઘમાંથી એક એવી આલાદ જન્મી, કે જેણે બચ-પણમાંથી, માનાં ધાવણમાંથી તેમજ પિતાના ખોળામાંથી, દુષ્કર્મની નદીઓ વડે રેલતા પોતાના પિતૃદેશની પાયમાલીની અને એ દેશમાંથી દોહીઓએ પોતાનાં પિતામાતાઓને દીધેલા દેશવટાની દારણવાતો સાંભળી. સાંભળી સાંભળીને એણે વેદનાઓ અનુભવી. ખુન્નસ ભરી લીધાં. (૪૮ વર્ષ પછી એણે જ ચિટનનાં ભીંગડાં ઉખેડ્યાં.)

વિશ્વવવાદી ફેનીઅનો

એ રાજદારી દળો તે દિવસોમાં આયર્લેન્ડનું તકદીર ઘડતાં હતાં : એક ‘ ફેનીઅન ’ નામનું હિંસક દળ, તે ખીજે બ્રિટિશ પાર્લિમેન્ટમાં ખેતી અંગેજ સત્તા પાસે કાયદેસર કાકલૂદી કરી દયા માગનારો હોમરલ પક્ષ. ફેનીઅનોને પાર્લિમેન્ટની ચળવળમાં ઇતખાર નહોતો. આયર્લેન્ડની મુક્તિ હિંસાખળ વિના શક્ય

નથી, કલ્પ્ય જ નથી, પરંતુ અત્યારે તો આપણે ઇંગ્લાંડને મેદાને-જંગમાં ઉતારી હરાવી શકીએ તેવું સૈન્ય આપણી પાસે નથી, માટે ખુનામરફીની ત્રાસનીતિ અખત્યાર કરી ખ્રિસ્તને તોળાહ પોકરાવવી, એજ ઉમારનો માર્ગ છે. આ હતો ફેનીઅનોનો જીવનધર્મ. નાના સુધારાના ટુકડાઓ પરદેશી પાર્લામેન્ટ ચિરસે એમાં તેઓને આસ્થા નહોતી. તેઓ તો માગતા હતા પરિપૂર્ણ રાજપલટો, સદંતર છુટકારો નખશિખ પ્રગ્નસત્તાક. એ હેતુની સિદ્ધિને માટે તેઓના મત મુજબ પ્રજાનો પ્રચંડ અસતોષ આવશ્યક હતો. ગુથોખગુથો કાઢ સારો કાયદો ખેડૂતોને થોડી રાહત આપે, તો તે વાતને તેઓ વિપ્લવની વિરોધી લેખતા. ખેડૂતને થોડીક સગવડ આપશે તો એ ખોટા સતોષમાં સરી પડી બળવાની આગ ગુમાવી બેસશે. માટે એને પૂરેપૂરો પિસાવા દો, એને ચાલુ હાલતથી ત્રાહિ ત્રાહિ પુકારી ઉઠવા દો, એ ઉથલ-પાથલ માગશે. આ તેઓનું રાજદ્વારી ગણિત હતું.

ફેનીઅનોનું દળ અતિ મોટું નહોતું. જે હતું તે પણ અમેરિકામાં જ મોટે ભાગે હતું. આ દિવસોમાં તેઓનાં વૃદ્ધેષ્ઠ આયર્લેન્ડમાં કુતરી આવ્યાં હતાં. ધણાએ આયરીશ રેજીમેન્ટોમાં નોકરી મેળવી વિદ્રોહ જગાડવાનાં યત્ન કર્યો હતો; ને એની અસર એટલી બધી ચોકાવનારી થઈ હતી કે રેજીમેન્ટોને ઇંગ્લાંડ તેમજ હિન્દુસ્થાનમાં મોકલી દેવી પડી હતી. કેટલાક બીજાઓએ ઇંગ્લાંડનાં પાર્લામેન્ટ વજેરેનાં સરકારી મકાનોને હડાવી દેવાના કાવત્રામાં ભાગ લીધો હતો. તેઓનાં છાપાં પણ જોરશોરથી ચાલતાં હતાં.

આઈઝેક બટ્ટની પંપાળ-નીતિ

ફેનીઅનોથી સામા જ છેડા પર જમ મેઠેલું જે પાર્લામેન્ટ-ધેલું દળ, તેના અગ્રેસર હતો આઈઝેક બટ્ટ નામનો એક આરામ-પ્રેમી, પોચોપોચો, સુંવાળો જમીનદાર. મીઠીમધુરી, રખેને અંગ્રેજોનાં દિલ દુભાય તેવી મુલાયમ જખાનની વાગ્ધારા રેલાવી પાર્લામેન્ટના લટ્ટાપટ્ટા કરવા, એ આઈઝેક બટ્ટની તેમજ તેના

આખા પક્ષની રાજનીતિ હતી. બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટના જગમગદ્ગર મોભામાં રખે ક્યાંયે ઘોમો પડી જાય, એની ખાસ કાળજી રાખીને આ સભાસદો અદ્યક્ષેર વક્તૃતા અજમાવતા. અને પાર્લામેન્ટના અંગ્રેજ સભ્યો બટ્ટના આવા તમાશા પર મુગ્ધ બની એના શ્રવણ થકી આશાએશ મેળવતા. પરંતુ ઇંગ્લાંડના કોર્મિષણ રાજદ્વારી પક્ષે બટ્ટની તથા તેના સાથીઓની આ છટાદાર કાકલૂદીઓ પ્રતિ ગંભીર લક્ષ્ય આપવાનું જરૂરી માન્યું નહોતું. કોઈ કોઈ વાર તો પોતાની એ દબદબાભરી રસીલી વાગ્ધારા પ્રત્યે અંગ્રેજોની ક્ષમાસીનતા દેખી બટ્ટ સાહેબને દુઃખ લાગતું ખરું, પરંતુ ગમે તેમ થાઓ, મારી રીતભાતમાં અસહ્યતા કે અદ્યક્ષભંગ થયો છે એવો આક્ષેપ કરવાનું કારણ તો કોર્મિષણ અંગ્રેજોને ન જ મળતું જોઈએ ! કોર્મિષણ સાચુક્લે આયરીશ કદિ બટ્ટને કહેતો કે આ દુઃખોની દાદ અંગ્રેજોની કને માગવા જવું અર્થહીન છે, તો સહ્યતાનો આદર્શ પુરુષ બટ્ટ પોતાના હાથ પહોળાવી મધઝરતે કહે જવાબ દેતો કે “ઓહ ! મારા બચ્ચા ! એક દિવસ આખી અંગ્રેજ જનતાની અંદર આપણા આયરીશ સૌમ્યત્વ અને સૌજન્યનું અમૃત નીતરી જશે, તે ઘડીએ લોહીનું એક ટીપું પણ રેડ્યા વિના કે એક પણ મલોખ્ખતનો દોરો તોડ્યા વિના આયર્લેન્ડની રાજકાન્તિ કરી શકાશે.”

હમેશાં અંગ્રેજોની ન્યાયયુદ્ધિ અને કર્તવ્યદૃષ્ટિને જ સંબોધનાર આ બટ્ટની પાછળ પીઠબળ પ્રગ્નનું-ખેડૂતોનું નહિ પણ જમીનદારોનું હતું. કેમકે જમીનદાર વર્ગનું હિત આવા માણસના હાથમાં સલામત હતું. બટ્ટના સાથીઓ પણ બ્રિટિશ સમુદાયની સાથે મીઠો સંબંધ રાખી સરકારો નોકરીઓમાં પોતાના બાઈબરીજઓને પેસાડવામાં જ પોતાનો પરમ વિજય માનતા.

આખીનજોખમી પક્ષની ઓથે બ્રિટિશ સરકાર આયરીશ પ્રજા પર કરકું શાસન ચલાવ્યે જાય છે. કેનીઅનોને પકડી પકડી નિર્દય સજાઓ ઠોકયે જાય છે. પ્રજાને કોઈ દોરનાર નથી.

પાનેલનું પરિવર્તન

એ વખતમાં એક દિવસ ડબ્લીન નમરની બજારમાં એક સરખસ નીકળે છે: દોઢ લાખ પ્રજાજનો માથા પરથી ટોપીઓ ઉતારી ગાઢ ચુપકીદીમાં ઉભાં છે. મૃત્યુના શોકગીત ગાતું બેન્ડ ચાલ્યું જાય છે. તેની પાછળ ત્રણ સ્મશાનરથો નીકળે છે. ત્રણે ગાડીઓમાં અકેક મૃતદેહ છે. ત્રણે મૃતદેહનાં નામ ગાડીઓ પર લખેલાં છે : એલન, લાર્કીન, ઓ'બ્રાયન ; પ્રજાજનો એ ત્રણે શબોની સામે ઘુંટણીએ નમી પડે છે. સ્ત્રીપુરુષોનાં રૂદનનાં ડુસ્કાં બેન્ડના શોક-સ્વરો સાથે તાલ દધ રહ્યાં છે.

એક નમણી મુખમુદ્રાવાળો ઉમરાવજદો દેખાતો નૌજુવાન આ દૃશ્ય જોઈ રહ્યો હતો. એ લોકોને પૂછવા લાગ્યો. એને આખી વાત સમજાઈ : આ ત્રણે જણાને સરકારે ફાંસી દીધી છે. કેમકે તેઓમાંના એક જણાએ એક રાજદારી ગુન્હો કર્યો છે. તેઓ ફેનીઅનના હતા. તેઓના થોડા ફેનીઅન બંધુઓને પકડીને બ્રિટિશ પોલીસ જ્યારે મોટર-વાનમાં કેદખાને ઉપાડી જતા હતા, ત્યારે આ ત્રણ માંહેલા એકે મોટર-વાન પર ચડી બેસી પોતાના સાથીને છુટો કરાવવા માટે અંદરના પોલીસની પાસે તાળાની ચાવી માગી. પોલીસે તે ન આપી. એટલે મોટર-ખટારાના દારૂની કળ તોડી પાડવા માટે એ ફેનીઅન જુવાને કળ ઉપર રીવોલ્વર છોડી. કમભાગ્યે તે જ વખતે અંદર બેઠેલો પોલીસ એ કળના કાણા વાટે નજર કરતો હતો તેથી રીવોલ્વરની ગોળા એને વાગી. એના પ્રાણ ગયા. સરકારે માંચેસ્ટર નમરમાં મુકદ્દમે ચલાવી, આ ગુન્હાને રાજદારી ખૂનતો કિસ્સો ગણી, એ ગોળા મારનારને એકને જ નહિ પણ એના ત્રણ સાર્થીઓને મુદ્દાં ફાંસીએ લટકાવ્યા છે.

નાની શી ચીરાડમાંથી જેમ માણસ કોઈ એક મકાનનો આખો ભીતર-વિભાગ જોઈ જાય, તેમ આ એક ઘટનાની અંદરથી પેલા ઉમરાવજદા નમણા નૌજવાને આયર્લેન્ડની આખી થે અવદશા વાંચી લીધી. 'માંચેસ્ટરના એ ત્રણ શહીદો'ની છાપ

એના જુવાન અંતઃકરણ પર જીવનભર કદિ ન ખૂંસાય તેવી ઘેરા ને ધારી છપાઈ ગઈ. એને કેંક વિચારોએ વસોવી નાખ્યો : મારી માતા અમારા ઘરમાં આ ભયાનક ફેનીઅનોને આશરા આપે છે, તેને આજ સુધી હું લાતો મારી રહ્યો છું : મા પર હું રાતો તાતો બનું છું : બહેન આ ફેનીઅન ભાવનાઓના પૂરમાં ઘસડાઈ દેશભક્તિનાં લોહીનીતરતાં કાળ્યો રચે છે, દેશની આઝાદી માટે રધવાયી બની છે, તેના કાળ્યોને હું ફિટકાર આપું છું : પરંતુ આજ આ ભૂટાતા ને કતલ થતા આયર્લેન્ડને માટે ક્યાં છે કોઈ માર્ગ કે માર્ગદર્શક !

વિચારતા ચમકારો આવીને પાછો અંધારામાં વિરમી ગયો. કેમ્બ્રીજનો વિદ્યાપીઠમાં ભણતો એ લક્ષ્મીનંદન ફરી પાછો અભ્યાસમાં પડ્યો, પસાર થઈને બહાર નીકળ્યો. લશ્કરમાં ભરતી થઈને રાજ્ઞી વિદ્રોહની આ પ્રત્યે વફાદારીના સોગંદ લીધા. એ સોગંદના પાલનમાં તે હુકમ થયે ખુદ પોતાનાં જ દેશખંધવો પર ગોળી છોડવાનું બંધન રહેલું હતું. છતાં એણે દેશશત્રુઓ પ્રતિની રાજભક્તિ બતાવી કરી. પાંચ વર્ષો એમ જ વહ્યાં.

એક દિવસ એ જુવાનના સ્વપ્નધરાયા દિલને એક વિચિત્ર ધક્કો વાગતાં એ સદાને માટે જાગી ઉઠ્યો. એ ધક્કો હતો પ્રેમીના નિસ્કારનો. પારીસ અને રોમ નગરમાં સેહમાત્ર કરવા મથેલા એ તરુણને એક અમેરિકન કુમારિકાનાં પ્રીતપાણે ધાયલ કર્યો. બન્નેની વચ્ચે મનમેળ મળ્યો. મિત્રોની આંખો પણ આ જોડી જોઈને ફરી જુવાન તે ઘેરે જઈ વડુરાણીને માટે ગૃહને સુસજ્જ કરવા લાગ્યો. ઓર્થોતા એને ખબર મળ્યા કે એની અમેરિકન પ્રિયતમા એમેરિકા ચાલી ગઈ. આકુલ પ્રેમી છેક અમેરિકા પહોંચ્યો. પ્રેયસીએ એના વિવાદનો મામળોનો જે જવાબ વાળ્યો તેણે આ ભાઈનું ભાગ્યચક્ર ફેરવી નાખ્યું. એ બોલી કે “તને હું નહિ પરણી શકું. તારામાં શી મહત્તા બળી છે ? તુ તો એક પામર આયરીશ છે !”

સાંભળીને જુવાનના માથામાં ચસ્કો નીકળી ગયો. એને ખાન થયું, કે દુનિયાની નજરમાં, બહેકે પ્રેમીજનની નજરમાં પણ

આયરીશ પ્રજાજન એક નાચિઝ પ્રાણી છે, ગુલામ આયરીશ નવે ખંડમાં હડધૂત છે. કેમકે ઘરને આંગણે આયરીશો પરાધીન અને પરસ્પર કુસુપમાં પડેલા કંગાલો છે. પગલે પગલે એને અમેરિકામાં આ હીણપનું જ્ઞાન થયું સહુની આંખમાં એણે આયરીશ પ્રતિ તિરસ્કાર ને તુચ્છકાર દીધાં. એ બોલી ઉઠ્યો : “ એકવાર જો આયરીશો સ્વાવલંબી અને એકસંપીલા બની જાય, તો દુનિયાના કાષ્ઠપણ ખુણામાં એનો પ્રતાપ છંટાશે. ”

એ જીવાનનું નામ ચાર્લ્સ સ્ક્રીઅર્ટ પાર્નેલ. ‘ સ્વાવલંબી અને એકસંપી ’ એ એના જીવનનો ગુરૂમંત્ર બન્યો. પ્રેમનો દાઝેલો પાર્નેલ આયર્લેન્ડના રાજકારણમાં પડ્યો. ૧૮૭૪ની એ સાલ હતી. પાર્નેલ મૂળ આયરીશ નહિ, પણ વસાહતી અંગ્રેજ કુટુંબનો બાલક હતો.

પાર્નેલ અને અવરોધ નીતિ

૧૮૭૫ની સાલમાં પાર્નેલ પાર્લામેન્ટમાં ચુંટાઈને દાખલ થયો. એ અધિક્યર જણાતા જુવાનને કશી ગતાગમ નહોતી. બોલતાં આવડતું નહોતું. સવાલો પૂછવાની સામગ્રી કે મુદ્દા સી રીતે મેળવવા તેનું જ્ઞાન નહોતું. આઠઝેક બટ્ટના સાથીઓ પોતાના કેસરી સિંહોના વૃંદમાં કેમ કોઈ એક ગધાડું દાખલ થઈ ગયું હોય તેવી વક્તવ્ય દૃષ્ટિએ આ તરફ તરફ જોતા. એવો દિશાશુન્ય પાર્નેલ પોતાના પાર્લામેન્ટ-પ્રવેશની પહેલી જ રાતે એક જ ઝખકારામાં પોતાનો રાહ નિહાળી શક્યો. તે જ દિવસના ‘લંડન ટાઇમ્સ’ના વર્તમાન-પત્રના અંકમાં એવું લખાણ આવેલું છે કે “પોતાની તવારીખના કોઈ પણ કાળમાં આયર્લેન્ડ અત્યારના જેટલું પ્રશાન્ત, ભયંકર ગુન્હાથી મુક્ત, આબાદાન અને આત્મસંતુષ્ટ નહોતું.” અને તે જ દિવસની રાતે પાર્નેલ જોવે છે કે બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટની ઝેરણ ઉપર, આયર્લેન્ડને ભાંગી નાખવા માટેના સંખ્યાબંધ દમન-ધારામાં હમેશા કરનાર ખેડુતો માટેનો એક ધાતકી દમન-ધારો (Coercion Bill) ટીપાઈ રહ્યો છે.

એણે પોતાના દેશના ૧૦૩ પ્રતિનિધિ સમીપે પ્રત્યે નિગાહ કરી. તેમાંના ૫૩ હોમરૂલીઆ સાથીઓનું પોતાનું દળ લઈને બટ્ટને

બેઠેલો દીઠો. ક્યાંય પાણી ન ભાળ્યું. માત્ર એ ૫૩ માંહેલા બે સભ્યો પોતાના નેતાની આ પચીસ વર્ષોથી ચાલી આવતી નયું-સક પંપાળ-નીતિની સામે નિર્વિર્ય રોષ ઠાલવતા, એકાન્તે ધુધ-વાતા. અને માંહેમાંહે ગુસપુસ કરતા સાંભળ્યા કે “અંગ્રેજોને જો આપણા ખરડાઓને બહુમતીથી ભાંગી નાખે છે, તો પછી એના દેશના ખરડાઓના પણ આપણે કાં ન લુપ્તા કરીએ? આયરીશ ખરડો નહિ, એમ ને? બહુ સારું સાહેબ, તો પછી ઇંગ્લાંડના ખરડા પણ નહિ! ધારા ઘડવાનું જ અટકાવી દેઈએ! ભલે પાર્લામેન્ટ માખીઓ મારે. એનું નામ સાચી રાજનીતિ : બાકી બધું તો બેવકૂફ છે! એની વાદે આપણે બધા બહુ ભદ્રિક, બેહદ ભદ્રિક બન્યા છીએ ખાલ !”

અઠ્ઠાવીસ વર્ષના અણુધડ પાર્નેલ આ ગુસપુસ વાતોમાંથી સાચી રાજનીતિનો તાર પકડ્યો. એના મગજની અંદર આ તારનું વણાટકામ ચાલુ થયું. બુદ્ધિની ભોંય ઉપર એ વણાટના અક્ષરો આલેખાયા : Policy of obstruction—અવરોધ નીતિ : આપઝેક બદ્દે અંકિત કરેલા મધુભાષિતાના કેડાને ભુંસી નાખી પાર્લામેન્ટમાં કદુ સત્યકથનના ચીલા પાડવા : ડગલે ને પગલે પ્રશ્નો પૂછી, વાંધાવિરોધો કાઢી ઉભા રહેવું : રાત્રિ-ઓનો રાત્રિઓ સુધી એક વાતનો અંત સૂઝવા જ ન દેવો : ગાંભીર્ય અને ગૌરવ માટે જમવ્યાપી નામ ખાટી ગએલી આ પાર્લામેન્ટ-માતાની પ્રતિષ્ઠાને ડગલે ને પગલે ઠોકરો લગાવી અંગ્રેજોની સુંવાળી લાગણીઓમાં ચટપટી ચલાવવો : અને એમ કરતાં એક દિવસ ૧૦૩ આયર્લેન્ડી સભ્યોનું સંગઠિત જૂથ બાંધી, ખ્રિસ્તનનાં ગરમ અને નરમ જે બે દળો છે તેમાંથી આપણી સગવડ દેખાય તે પક્ષે એકસામટા ૧૦૩ મતો નાખીને સામા દળની ચાલબાજી ધૂળ મેળવવી, એટલે કે અત્યાર સુધી બદ્દ સાહેબનું ટાળું જેના ચરણો ચાટી રહેલ છે તે ખ્રિશ્તિ રાજદારી પક્ષોને ઉલટાના આપણી ગરજ કરતા બનાવી દેવા : એ આખી શતરંજ પાર્નેલના મનોરાજ્યમાં ખેલાવા લાગી.

પાર્લામેન્ટના પહેલા જ ભાષણથી એણે પત્થરો પડતા મૂકવા માંડ્યા. કહ્યું કે “આયર્લેન્ડ કાંઈ ઇંગ્લાંડનો ભૌગોલિક ટુકડો નથી, એ તો એક રાષ્ટ્ર છે,” તે પછી એ આખું વર્ષ બહુધા ચુપ રહીને નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે સવાલો પૂછવા માંડ્યા. ખીજા બાળુ આયર્લેન્ડમાં બમીને એ પ્રગ્નને સંભળાવતો થયો કે “આપણે પાર્લામેન્ટમાં બબકાદાર ભાષણો કરનારા નથી જોષતા, સાચી બાળુએ મત આપનારા જોષએ છે. આયરીશ લોકોએ પાર્લામેન્ટમાંની પોતાના પ્રતિનિધિઓની વર્તણૂક પર ચોટી રાખ્યા કરવી જોષએ.”

તડજોડને પંથે

પ્રગ્નને આ પ્રમાણે ચેતાવીને પાર્નેલ પાર્લામેન્ટમાં એસનારા આયરીશ દળ તરફ વળ્યો. એક વર્ષ સુધી આઘઝેક બટ્ટની પદ્ધતિના અવલોકને એની માન્યતામાંથી તમામ સંદેહ કાઢી નાખ્યો. અવરોધ, અવરોધ, અચાક અવરોધ : એ શબ્દો એના હૈયામાં ગુંજી ઉઠ્યા. પરંતુ દળની એકતા વિના, નિયમન વિના, અવરોધ ક્યાં શક્ય હતો ? તે દળમાં તો કેટલાં તડાં પડ્યાં હતાં ! એ તો કટ્ટર વિરોધી વિભાગો હતા : એક યુનીયનીસ્ટ પક્ષ-એટલે કે આયર્લેન્ડ-ઇંગ્લાંડ વચ્ચેના જોડાણના જ અફર હિમાયનીઓ : તે ખીજો રાષ્ટ્રવાદી પક્ષ. યુનીયનવાદીઓની તો આશા જ રાખવાની નહોતી. એટલે એને બાળુએ મૂકીને પાર્નેલે આયર્લેન્ડના સ્વરાજ્યમાં માનનારા બાકીના દળને તપાસ્યું. એમાં પણ ત્રણ ચોક્કસ હતા : એક બધારણવાદી રાષ્ટ્રપક્ષ-એટલે કે જે દળ બધારણ-પૂર્વકની જ લડતમાં માને : ખીજું વિપ્લવવાદી ફેનીઅન દળ : ત્રીજો ધર્મગુરુઓનો પક્ષ. ત્રણે પરસ્પર ધુરકનારાં. તેમાં જે પાર્નેલ તો વિધર્મી (પ્રોટેસ્ટન્ટ) હોય ધર્મગુરુઓ(કેથલીક)નો શંકાપાત્ર, અને જમીનદાર હોય ફેનીઅનોને મન ત્યાજ્ય ! આ ત્રિગુણી વેળાનું એકીકરણ-અને તે પણ આયર્લેન્ડમાં ! એ તો સાપનો ભારો બાંધવા જેવી વિકટ વાત હતી. આવા કટ્ટર વિસંવાદને સમાવી પ્રગ્નાદનું એકસુરીયું સંગીત નીપજાવવા, એકીકરણ

અને વિશુદ્ધિકરણ આણુવા, ગ્લેડસ્ટન અને ડિઝરાએલી જેવા ડાંખરા શત્રુઓને ઇંગ્લાંડના પ્રધાનતંત્ર પર થરથરાવી મૂકવા યુવાન પાર્નેલે વિનાસાધને ને વિનાશને કમર કસી.

અવરોધ : પગલે પગલે

પોતાની પ્રામાણિક સેવાબુદ્ધિ અને કામલ કાર્યદાંડ તરફ જુદાં જુદાં દળોનો વિશ્વાસ પાર્નેલે કેવી રીતે સંપાદન કર્યો? ઇ. સ. ૧૮૭૬ના જૂન મહિનાની ૩૦મી તારીખ હતી. પાર્લામેન્ટની બેઠક ચાલે છે. આઠઝેક બટ્ટની હોમરૂલની માગણી પર વિવેચન મંડાયું છે. તેને અંગે બોલતાં આયર્લેન્ડ ખાતેનો અંગ્રેજ સરકારી થીફ સેક્રેટરી પેલા ત્રણ ફેનીઓની ફાંસીનો કિસ્સો ટાંકે છે. જેને પાર્નેલ અને આખી આયરીશ પ્રજા ‘માંચેસ્ટરના શહીદો’ નામે વંદન દે છે, તેને જ આ સરકારી હાકેમે ‘માંચેસ્ટરના ખુનીઓ’ કહી સંબોધ્યા. એ સંબોધન સાંભળતાંની વારે જ યુવાન પાર્નેલ સાવજની માફક ધવાયો. એ ત્રણે નિર્દોષોની હત્યાનું આખું ચિત્રપટ એની આંખો સામે તરવરી ઉઠ્યું. અંગ્રેજ હાકેમના મ્હોંમાંથી ટપકતું, આયરીશોની ખુનામરકીનું બનાવટી બયાન સાંભળવામાં તદ્દલીન બનેલી ને ગાંભીર્યમાં ડુબેલી આખી સભાને ચોંકાવતો, પાર્નેલનો “નહિ! નહિ!” એ વિરોધ-સ્વર માથુ ઉઠ્યો. સભ્યોની નજર પાર્નેલ પર ચોંટી. અંગ્રેજો જેઓને લોહીતરસ્યા ધાતકો ગણે છે, તેઓના બચાવમાં ‘નહિ! નહિ!’ એવા વિરોધસ્વર ઉઠાવનાર જુવાનને સેંકડો શત્રુ-આંખો વીંધતી હતી. આયર્લેન્ડનો સરકારી સેક્રેટરી એની સામે બુદ્ધિ ચડાવી, બરફ જેવા થીજેલા અવાજે બોલ્યો કે “આ પાર્લામેન્ટની અંદર ખુનામરકીનો પણ બચાવ કરનાર એક માનવંત સભાસદ બેસી શકે છે, તે માટે હું દિલગીર છું.” તત્કાળ ખુરસીએ ખુસ્તીમાંથી પાર્નેલ તરફ વિકરાળ વફ-સ્વરો છુટ્યા કે “પાછા ખેંચી લે, એ શબ્દો પાછા ખેંચી લે.”

ન તો સરકારી સેક્રેટરીનાં બવાં દેખી ડરેલો, કે ન તો સેંકડો અંગ્રેજોની ધમકાથી લગારે ઢીલો પડેલો આપણો ધાર

વીર પાર્નેલ શાંતિથી જવાબ દેવા ઉભો થયો. શબ્દેશબ્દે ભાર દેતો, આત્મગૌરવની પ્રભા પાથરતો પાથરતો એ બોલે છે :
 “ માનવતા સભાસદે ખુનામરકીનો બચાવ કરનાર સભ્યનો તિર-
 સ્કાર વર્ષાવતાં વર્ષાવતાં મારા સામે એવી મક્કમ નિગાહ કરી છે,
 કે હવે તો હું ઉભો થઈ જમતને સંભળાવવા માગું છું : કે
 માનચેસ્ટર મુકામે કોઈ ફેનીઅને કશું પણ ખૂન કર્યું હોય એ
 વાતને હું માનતો નથી, ભવિષ્યમાં કદિ માનવાનો નથી.”

સરકારી સેક્રેટરી સર માર્કિલ થીજ ગયો. ધડીભર એ
 કાંઈક બબડ્યો, એની જીભના લોચા વળ્યા, પછી એ ચુપચાપ
 મૂળ ખરડાના વિવેચન પર વળી ગયો.

પાનેલનો તે રાત્રિનો જવાબ જગતભરના તમામ આયરીશો-
 ને સંભળાયો. મુખ્યત્વે કરીને ફેનીઅનોના કાનમાં ઝીલાયો.
 આઘઝેક મટ્ટની માખણ-નીતિમાંથી ક્યારના થે છતપાર ગુમાવી
 બેસનાર ફેનીઅનોએ આ નવા આગન્તૂકની સામે રસભર્યા કુતૂ-
 હલથી નિગાહ માંડી.

અંગ્રેજોની મગફરીના અને પાર્લામેન્ટની કહેવાતી પુનિત પ્રતિ-
 જ્ઞાના આવા જુકા બોલાવતો પાનેલ આગળ ચાલ્યો. અંદર
 જમને વિચદ જમાવતો હતો તેજ રીતે બહાર આવીને પણ એ
 અક્ક એકલતામાં જ રહેવા લાગ્યો. અંગ્રેજ સમાજની મંદુદ્ધિને
 મિજબાનીઓમાં, દોસ્તીઓ કે અહેશાનમંદીમાં એણે પગ
 મૂક્યો નહિ. આઘઝેક બટ્ટને અને તેની મંડળીને પાર્લામેન્ટની
 અંદર બેવકૂફ બનાવ્યા પછી બહાર નીકળીને એના દોસ્તો બન-
 નાર ને એને માઠાં ભોજનોના લાડ લડાવનાર બ્રિટિશ સમાજથી
 પાર્નેલ વેળાસર સાવધ બન્યો. એ સમજતો હતો કે વિગ્રહી
 પક્ષો વચ્ચે દોસ્તીના દાવા હોઈ જ ન શકે, હોવા જ ન જોઈએ.
 એ મહોબ્બતનું છુપું વિષ તો બટ્ટની મંડળીના સ્વતંત્ર પ્રાણને
 માટે જીવલેણ નીવડ્યું હતું. એટલે વિરોધ-સહંતર વિરોધની જ
 નીતિ નક્કી કરી પાર્નેલે પગલાં ભર્યાં.

શરમાં તો એની અવરોધ નીતિમાં શામિલ થનાર એકજ સાથી એને પોતાના દળમાંથી મળી શક્યો. એક તો એક ! એમ કહી એણે ૧૮૭૭માં આરંભ કર્યો. શું શું કર્યું તે તો અત્યારે સરલ લાગે છે. પાર્લામેન્ટના નિયમોનો જ લાભ ઉઠાવ્યો. કોઈ પણ ખરડો પાર્લામેન્ટ સમક્ષ રજુ થાય, એટલે તૂર્તજ આ અવરોધકો પાનાંનાં પાનાં ભરી સુધારાઓનો અને વાંધાઓનો ગંભીર હારડો હાજર કરે. પછી એ બંને જણા સામસામા વાંધા અને પ્રતિ-વાંધા ઉભા કરે. દૂધમાંથી પેરા કાઢે. દરેક મુદ્દા પર લાંબાં-લંબાં આપણો આદરે. અને એ બધું પાર્લામેન્ટના નિયમોની કડક મર્યાદામાં રહીને બજવે; એટલે પ્રમુખ એને અટકાવી પણ શાનો શકે ?

થોડાક દિવસ : અને પાર્લામેન્ટના સાતસો સભાસદોએ તોબાહ પોકારી. રાતના બાર વાગતાં તો કામકાજ પતાવી ઘેરે જઈ આરામ કરવા ટેવાએલા એ સભાસદોને પરીડના ચાર અને પાંચ બજતાં સુધી ખરડાઓ ઉપર મત આપવા બેઠા રહેવાની કમબખ્તી શરૂ થઈ. દીવા જેવી સ્પષ્ટ વાતમાં પણ કલાકોના કલાક સુધી પીંજણ કરનાર અને પાર્લામેન્ટમાં ઉચ્ચ શોરબકોર મચાવી મૂકનાર આ બે નિલજ્જ સભ્યોની ઘટ્ટતા સહુને અસહ્ય થઈ પડી. અંગ્રેજો આઠઝેક બટ્ટને એની મંડળીના બે બેવફૂદોનાં આ તોફાન સખમ ઠપકો દેવા ગયા. બટ્ટ પણ પોતાની સૌમ્ય સૌજન્યમય કાર્યનીતિની તવારીખ પર છીણી મારનાર આ બે છોકરાઓ ઉપર વડીલ તરીકે છેડાઈ પુણ્યપ્રકોપ વર્ષાવવા લાગ્યો. આપણી સજ્જનતા વિષેનો અિટિશરેનો ઉચ્ચ અભિપ્રાય જો આપણે ગુમાવી બેસીશું, તો આયર્લેન્ડના ભાવીની કેટલી ખુરી વલે થશે ! તેની ફાળ બટ્ટનું બધું ફડકાવી રહી. પણ એ બધું નકામું હતું. પાર્નેલની અવળચંડાઈ અસાધ્ય હતી. આઠઝેક બટ્ટે પાર્લામેન્ટમાં ઉભા થઈને પાર્નેલની આ નીતિ સામે બખાળા કાઢ્યા. એણે જોરથી એ છોકરાની ઝાટકણી કાઢી. એણે અંગ્રેજો પ્રત્યે આ દબલ-નીતિ વિષે દિલગીરી દર્શાવી, પણ એકરાર કર્યો કે એ છોકરો મારા કાબુમાં નથી : મહાન આયરીશ પ્રજાના હિતમાં આ એક શાયનીય વસ્તુ કહેવાય : વગેરે વગેરે.

બટ્ટે બેઠક લીધી. તાળીઓના ગગડાટ થયા. પરંતુ એ તાળીઓ આયરીશોની નહોતી, અંગ્રેજોની હતી. અંગ્રેજોએ માન્યું કે આટલી પટકી પજા પછી હવે પાર્નેલ ઠેકાણે આવી ગયો છે. મોડી રાત થઈ ગઈ હતી. સભાસદો હવે તો તકરારના મુદ્દાઓ પતી ગયા સમજી ઘેર ઉપડી જવા તલપાપડ છે. ત્યાં પાર્નેલ ઉઠ્યો. ‘મારે કાંઈક કહેવું છે’ એટલું બોલી એણે એક જ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું : “સભાસદ સાહેબો, મને હમણાં જ ઠપકો આપી જનાર વિદ્વાન સભાસદ મહાશય પોતે તો, મેં જ્યારે મારા સુધારાની નોટીસ આપી અને કારણો સમજાવ્યાં ત્યારે આંહી ઓરડામાં હાજર જ નહોતા. છતાં તેમણે પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો છે !”

બસ, એ એક જ વાક્યમાં બટ્ટની પૂરી ફજેતી બોલી ગઈ. આખા આયર્સેન્ડને વળતે દિવસ જાણુ થઈ કે આમની સભામાં આઈએક બટ્ટ, પોતે જેનો સાક્ષી નહોતો તેવા એક આયરણને માટે એક આયરીશ સભ્યની પટકી પાડી ! ને એ યુવક સભ્યનું મજકૂર આયરણ તો ઉલટાનું અંગ્રેજોને આયર્સેન્ડ પ્રતિ અદબનો પાઠ આપનારું હતું !”

એક પછી એક આયરીશ સભાસદ બટ્ટને પડખેથી ખડીને પાર્નેલને પક્ષે ભરાવા લાગ્યો. યુદ્ધ બટ્ટનું સિંદાસન ટોલ્યું. તે દિવસ સુધી દરિયાપારની પરદેશી પાર્લામેન્ટમાં પોતાના પ્રતિનિધિઓ શ્રી શ્રી બાજુ બેલી રહ્યા છે તે જાણવાનો આયરીશ પ્રજાને રસ નહોતો. એ જ પ્રજાએ હવે આંખો ઓળીને નજર કરવા માંડી. પોતાના પક્ષે પાર્નેલ નામનો એક જુવાનીઓ કાંઈક ભાંગફાટ કરો રહ્યાં છે એવું પ્રજાને સમજાયું. પ્રજા ઉઠી.

આંહી અવરોધ-નીતિના દાવ બેવડા જોરથી રમાતા થયા. પાર્લામેન્ટના સંચાલીલા પડ્યા. કાર્યવાહીની ગતિ રખડી પડી. બ્રિટનનો પિત્તો કાપ્યું બોવા લાગ્યો. ખરડે ખરડે દબલ નાખીને પાર્નેલ આખી આખી રાતના ઉજાગરા સમસ્ત સભાને ખેંચાવી રહ્યો છે. તેઓનાં રૂવાડાં સળગી ઉઠે તેવા ઉચ્ચ શબ્દો ઉચ્ચારે જાય છે. એવે એક વાર દક્ષિણ આફ્રિકાનો ખરડો સરકાર તર-

ફથી રજુ થયો. એ ખરડાની મતલબ હતી ટ્રાન્સવાલ ખાલસા કરવાની. ચીસ પાડીને પાર્નેલ પુકારી ઉઠ્યો કે “પોતાના ધર-વહીવટમાં જે દેશે અંગ્રેજ દખલગીરીનાં ખુરાં પરિણામે ગળે-ગળ અનુભવ્યાં છે, અને એ દખલમાંથી નીપજેલી ફૂરતા તેમજ જીલમગારી જે દેશે પેટ ભરીને ભોગવી છે, તે દેશના વતની તરીકે, આયરીશ તરીકે, હું આજે આ ખરડા પરત્વે સરકારના કુટિલ ધરાદાઓમાં આડખિલી નાખવામાં આનંદ અનુભવું છું.”

સાંભળીને અંગ્રેજોને રોમેરોમે ઝાળ ઉપડી. ગુસ્સામાં અંધ બનેલ અંગ્રેજ હાકેમોને આવું બોલનારના શબ્દોની સાન ન રહી. તેઓએ આળ મૂક્યું કે પાર્નેલે ‘પાર્લામેન્ટના કુટિલ ધરાદાઓ’ કહ્યા. પાર્નેલને આવતા શુક્રવાર સુધી ચર્ચામાં ભાગ લેવાની ને બોલવાની બંધી થઇ. ચુપચાપ પાર્નેલ ઉડીને બહાર બેઠો. પાછળથી એ કોધાંધ અંગ્રેજોને બાન થયું કે પાર્નેલ તો ‘સર-કારના ધરાદાઓ’ બોલ્યો હતો, કે જે બોલવાનો દરેક વિરોધ-પક્ષીને હક્ક છે. આંગલ દુર્વાસાઓની આંખો ઉઘડી. પાર્નેલને પાછો તેડાવેો પડ્યો.

પંતું પછી તો સ્થિતિ અસહ્ય બની જવાથી આ અવરોધ-નીતિને પ્રતિકાર કરવા માટે નવા નિયમો ઘડાયા. એ નિયમો અમલમાં મૂકાયા પછી એથે જ દિવસે પાર્નેલે પોતાની શક્તિનો પરચો અંગ્રેજોને ખો ભૂલી જાય તેવી રીતે બતાવ્યો. એ જ દક્ષિણ આફ્રિકાના ખરડા પરના વિવેચનની રાત હતી. એક તરફ ૭૦૦ સભ્યોની આગે પાર્લામેન્ટ અને સામે પાર્નેલના સાત જ સાથીઓ: અને સંગ્રામ શરૂ થયો. તમામ સભ્યો સરકારપક્ષનું સમર્થન કરવા ગોડવાઈ ગયા. તેઓએ જીદીજીદી ટુકડીઓ પાડી નાખી. બીજા બધા આરામ કરી શકે અને એકજ ટુકડી મત આપવા હાજર રહું. આંતરેઆંતરે એ ટુકડીઓ બદલાય છે. સામે સાત જણા અખંડ ઉજ્જગનો ખેંચીને ખરડા ઉપર સુધારા પછી સુધારાઓની લડતો લડયે જાય છે. પ્રમુખનાં અન્યાયી ફાળેગા સામે તકરારો મચાવે છે. સમી સાંજનો સંગ્રામ સવારના આઠ સુધી ટકાવી રાખ્યો. ફરી પાછા બાર વાગે હાજર થયા. કુલે ૨૬

કલાકની ટકર ઝીલી. અંગ્રેજોના હોશ હચમચાવ્યા, એ રાત્રિના કાર્યે ઇંગ્લાંડનો રોષ જગાડ્યો અને આયલેન્ડનો પ્રેમ જગાડ્યો. આઘઝેક બંદનો કાપુ જાહેર જીવન પરથી છેક ખસી ગયો. થોડા સમયમાં એનું અવસાન થયું. પાર્નેલ આયરીશ દળનો અગ્રેસર હજુ રીતસર ચુંટાયો નહિ છતાં વસ્તુતઃ તો સ્થપાઈ ચુક્યો.

ખેડૂતો—અને બહિષ્કાર નીતિ

૧૮૭૯-૮૦ના એ અરસામાં આયલેન્ડનો ખેડૂત ખોખે આંસુડે રોવે છે. ત્રણ વર્ષથી કિતરોત્તર ઓછા થતા ખટાટાના પાકે આ સાલ તો છેક જ દગો દમ પશ્ચિમ પ્રદેશના રમણીય આયલેન્ડ ઉપર મૃત્યુની ભયાનકતા પાથરી દીધી છે. ખેડૂને ખાવા ધાન નથી તે છતાં ખાડાના ભૂખ્યા જમીનદારો હજારો ખેડૂતોને જમીન ખાલી કરાવી રૂપ્સદ આપી રહ્યા છે. ૧૮૭૬માં ૬૨૩૯ ખેડૂતોને રજળતા કર્યા. ૧૮૮૦માં ૧૦,૪૫૭ ને. એમ છેલ્લાં ચાર વર્ષોમાં ૨૩ હજાર ખેડૂતો ધરબાર વિનાના થયા. ને તેઓ નાસીને ક્યાં જાય ? ડંડી અને ભૂખમરો તેઓનો પીછો છોટે તેમ નહોતાં. એડ્વર્ડન જેવા માનવપ્રેમી મનાએલા પ્રધાનની અંગ્રેજ સરકાર આ ખેડૂતોને જમીનદારોના જીલમો સામે જરીકે રક્ષણ આપવા સજવળતી નહોતી. પાંચ લાખ માણસો ખેરાત પર પેટજીળરો કરતાં હતાં, અને બહોરીઆ તથા મેસીડોનીઆનાં લોકોનાં દુઃખો પર આંસુ સારતી એ સરકાર આયલેન્ડની યાતનાઓ તરફ નજર પણ નહોતી કરતી. મહારાણી વીક્ટોરીઆની મહાદાષણા જાહેર થઈ, તેમાં બીજા બધા પ્રશ્નો ડોળાયા હતા; અપવાદ માત્ર એક : આયલેન્ડનો જમીનનો પ્રશ્ન.

પાર્લામેન્ટની સભાઓ ધૂળવનાર પાર્નેલ પોતે પણ જમીનદાર હતો. એને આયલેન્ડના આ સર્વોપરિ પ્રશ્નમાં—ખેડૂના પ્રશ્નમાં ચંચુપાત નહોતો. એ આખા પ્રશ્નની વિકટતાના વિચાર માત્રથી પાનેલ ચરચરતો. પરંતુ એને ગુરૂ મળી ગયો. માર્કેલ ડેવીટ નામનો એનો એક ફેનીશન સાથી જાતે જ ખેડૂત હતો. એણે પાર્નેલને આખા પ્રશ્નનું દર્શન કરાવ્યું.

કિસાનોની દુઃખકથા

આયર્લેન્ડના ઇતિહાસમાં ખેડૂતના વિનાશનું પ્રકરણ સહુથી વધુ ભયંકર છે, ને એની અવદશાનો આરંભ પ્રાચીન છે. ટયુડર-વંશ તથા સ્ટુઅર્ટ કુલના પ્રોટેસ્ટન્ટ-પંથી રાજાઓએ અને તે પછી જાલિમ વિજેતા ઓલીવર ક્રોમવેલે લાખો એકરો જમીન આયર્લેન્ડના કથોલીકપંથી લોકો પાસેથી ઝુંટવી લઈ નવા વસાહતી પ્રોટેસ્ટન્ટ અંગ્રેજોને આપી દીધી અને કથોલીકોના જમીનમાલિકીના હકો જ રદ કર્યા. નવા બનેલા જમીનદારોએ આ જમીનના વાવેતર સાફ છેક સ્કોટલેન્ડથી સ્વધર્મી પ્રોટેસ્ટન્ટ કિસાનોને તેડાવ્યા, પણ ક્રમેક્રમે જમીનદારો વધુ ને વધુ ભાડાં (કંઠડ) માગવા લાગ્યા, પરિણામે નારાજ સ્કોટીશ કિસાનો અમેરિકા ચાલ્યા ગયા.

જમીનદારોએ લાખલાખથી જમીનો આયરીશ કથોલીકપંથી કિસાનોને વાવવા દીધી. પણ જમીન ઉપર કબ્જો જમીનદારોનો જ રહ્યો. તેઓ કિસાનોએ કામીકામીને ફળદ્રુપ કરેલી જમીનો પર પ્રતિદિન લાગો વધારતા ગયા, ન આપનાર કિસાનની જમીન ઉત્તરાવતા ગયા. જમીનમાં શું વાવવું ન વાવવું એ નિર્ણયની સત્તા પણ જમીનદારો ચલાવવા લાગ્યા. પરિણામે બન્ને વચ્ચે બગેડ થયો, એ ઝઘડા બગેડ ૧૨૦ વર્ષ ટુંકી ચાલુ રહ્યા.

ઈ. સ. ૧૭૬૧માં ઇંગ્લેન્ડનાં દુધાળાં દોરમાં રોગચાળો ફેલાયો. આયરીશ પશુઓના બાવ ચડી ગયા. સ્વાર્થાધ આયરીશ જમીનદારોએ પશુઓની પેદાશ કરવા સાફ વાવેતરની જમીનો પણ પડતર રખાવી ઘાસચારા ઉગવા દીધાં. ખેડૂતોને રજનાવ્યા. સેંકડો ખેડાલ કિસાનો ઝૂંટે ચડીને જમીનદારો પર તૂટી પડ્યા, સેંકડો ચરિયાણુ ખેતરોને આગ લગાવી, પશુઓને હાંકી ગયા, કાં અપંગ બનાવ્યાં. જમીનદારોના અત્યાચારમાંથી નીપજેલા ઝૂંટે ભૂખ્યા કિસાનોને એટલે સુધી વિકરાલી દીધા કે એ વૈર લેવા ને જીવલેણ તોફાન કરવા સાફ અદારમી સદીમાં તો ‘બ્લાષ્ટ બોયઝ’ ‘રાઈટ બોયઝ’ ‘ગ્રેશર્સ’ ‘રીબનમેન’ આદિ

અનેક વિદ્રોહી કિસાન-દળો ખડા થઈ ગયાં. તેઓની કિનાખેરી બીજા બની ગઈ.

દેશની સરકારે પ્રથમ તો આ વિદ્રોહીઓને રાજદ્વારી મળી કાઢી કેકતો ઘાણુ કાઢ્યો, કેકતે રાજદ્વારી કાવત્રાંખેરો ઠરાવી ફ્રાંસીએ લટકાવ્યા. પણ આખરે આ દાવાનલતું મૂળ જડ્યું. જમીનદારોની ત્રાસનીતિ નજરે ચડી. રાજસત્તાએ ૧૭૭૮માં કૅથોલીક કિસાનોને ૯૯૯ વર્ષની ૪૦ જમીનો લેવાની છૂટ આપી. ૧૭૮૨માં જમીન કાયમી ખરીદવાના ને માલિકીના હક્કો આપ્યા. ધીરેધીરે તેઓમાંના અનેક કિસાનો પ્રોટેસ્ટન્ટ જમીનદારોના હાથ-માંથી છૂટવા લાગ્યા. ૧૮૦૭ સુધી આ શાંતિ રહી.

૧૮૦૭થી ફરીને ટંટા અને દંગાનો આરંભ થયો. યુનીયન ૪૬૦ જમીનદારોનું ઇંગ્લાંડ જઈ રહેવું : કિસાનોનાં સુખસમવડ પ્રતિનો તેઓની ખેતમા : તેઓને ભાડાં ન ભરી શકવાના કારણે તાતી ધડીએ જમીન ને ખેરડાં ખાલી કરાવવાની જખરદસ્તી : અને છતાં પાર્લામેન્ટ કે રથાનિક સરકાર તરફથી કશા જ રક્ષણના પ્રયત્નોના અભાવ : બહારના શોષણ થકી કંગાલ બનતો જતો દેશ : અને ઉપરાઉપરી નબળાં વર્ષો : કિસાન દિશાશુન્ય બની જઈને ચડ્યો.

“ખિસ્કલ શાંતિના કાળમાં પણ સરકારને ૨૫૦૦૦ની સેના આયલેન્ડ પર નિભાવવી પડે છે. એ ખતાવે છે, કે એ પ્રજાના અસંતોષનું સંજીન કારણ છે. કારણની શોધ કરવી ઘટે.” એ શબ્દો ખાલનાર એક સભાસદનો ખુદ પિટ્ટે ઉડીને પાર્લામેન્ટમાં વિરોધ કર્યો. ૧૮૧૬નું વર્ષ હતું.

ચાર વર્ષે હાલત એવી બગડી, કે કિસાનોની સ્થિતિ તપાસવા કમીશન બેસાડવું પડ્યું. સાત વર્ષ એની બેઠક ચાલી. કમીશનમાં પડેલા કુટુંબાનીઓમાં ‘ચૂડેલનો વાંસો’ ઉધાડો પડ્યો. રાજદ્રોહ સાથે આ કિસાન-આંદોલનને કવી નિસ્ખત નથી : એના ઉપર જમીનદારોના જુલમ છે : પોલીસ, ન્યાય વગેરે ખાતાં પણ જમી-

નદારોના સિતમનાં યત્રો બને છે : પાર્લામેન્ટમાં પણ જમીનદારો જ એસીને કિસાનોના દમન માટે કાયદા ઘડે છે.

આનો પુરાવો આ રહ્યો : ૧૮૦૦ થી ૧૮૩૫ સુધીમાં કિસાનોના દમનના વિવિધરૂપી ચોવીસ કાયદા પાર્લામેન્ટમાંથી પસાર થયા હતા; ખેડૂ-રક્ષણનો એક પણ નહિ. જે કશા પ્રસ્તાવો રજૂ થયા તે લઘુમતીથી ઉડી ગયા.

કેં કાળજી આચરેન્ડમાં રાજકુળનો પ્રોટેસ્ટ પંથ પ્રવર્તતો, ને એનું આખું ધર્મ-ખાતું એના ધર્મશુર્યો, પાદરીઓ, દેવળો, નિશાળો વગેરે લાખો રૂપીઆના ખર્ચાળ વહિવટ સાથે રાજસત્તા તરફથી ચલાવાતું હતું. એ ખાતાના નિભાવ માટે વિધર્મી કૃષોલીક કિસાનો ઉપર એક 'ટાઇથ' નામનો કર નાખવામાં આવ્યો હતો. આ કરની ઉપજમાંથી નભતાં એ પ્રોટેસ્ટ દેવળોમાં પ્રોટેસ્ટ ધર્મશુર્યો કૃષોલીકોને શયતાનપંથીઓ તરીકે ઓળખાવી તેઓના જ નિકંદનનો બોધ આપતા. કૃષોલીક કિસાનોને આવો કર આપતાં ક્લેર્ગ વલોવાઈ જતાં. કર ઉધરાવવા જનારા એ ધર્મ-ખાતાના નોકરો મારીફૂટીને પણ વસુલાત લેતા. કૃષોલીકોને સતાવવામાં તેઓને ધર્મની રજા હતી, રાજની રક્ષા હતી. એમાંથી પુનખરબી નીપજતી. બાર હજાર પૌંડની વસુલાત સાથે ધર્મ-ખાતે ૧૦ લાખ પૌંડનું ખર્ચ કરવું પડતું. કુલ ૧૦ હજાર જનની હત્યા થઈ ચુકી હતી. કિસાનોની હૈયાહોળીમાં ધી હોમનાર આ 'ટાઇથ' હતો. એનો જ પૈસો એના વિનાશ સાથે વપરાતો. આખરે ઓ'કાનેલની વિદ્રોહી જીભેશના ડોળા દેખ્યા પછી જ રાજસત્તાને સાન આવેલી અને ૧૮૮૧માં એ 'ટાઇથ'નો કાળમુખો લાગો રદ થયો.

છેક જાતો ૧૮૭૦માં એક નરમ ધારો ઘડાયો : કિસાનોએ લાગો ન ચૂકવવાથી જમીનદાર એને ખાલી કરાવતો હોય, તો તો જમીનદારે કક્ષી તુકશની દેવાની નહિ. પરંતુ લાગો ચુકાવવા સિવાયના કોઈ કરાર-ભંગથી જો કિસાન પાસે જમીનદાર ખાલી કરાવતો હોય તો કિસાને એ જમીન પર નવા બાંધેલા

મકાન બદલ, અથવા બંધ બાંધ્યો હોય, ખાતર પૂરું હોય, કે ખામા-યત વાવેતર કર્યું હોય તે બદલ જમીનદારે તુકશાની બરવી.”

આ એક ઠેકડી જ હતી. કિસાનોને એથી કશી જ રાહત ન મળી.

એવી બેહાલી વચ્ચે માઇકલ ડેવીટે ‘Irish Land League : કિસાન સંઘ’ની સ્થાપના કરી. ૧૮૮૧નું વર્ષ હતું.

પાનેલે આ અત્યાચારો નજરોનજર દીઠા. જમીનદારો કેવી કૂરતાયી ખોરડાં ખાલી કરાવતા ? મરણપથારીએ પડેલાં કિસાન-કુટુંબીજનોને, હલીચલી ન શકનાર વૃદ્ધોને, અને થોડાક કલાક ઉપર જ બાળક પ્રસવનાર સ્ત્રીઓને એ પ્રસવેલાં નામાંપૂર્ણ બાળકો સહિત, તેઓનાં બદબદતાં નાનાં ખોરડાંમાંથી પશુઓની પેઠે હાંપી, રસ્તાને કાંઠે રાજળવા કે મરવા માટે છોડી દેવામાં આવતાં.

એવા પણ કિસ્સાઓ મૌજૂદ હતા : ખોરડાં ખાલી કરાવવા આવેલ બેલીફને તેમજ પોલીસને ઘરની સ્ત્રી કુટુંબે નમી વિનવતી કે “ ફક્ત અર્ધો કલાક ઉભા રહો. મારો ધણી છેલ્લાં ૫૫કાં ખાય છે. અર્ધો કલાકમાં એની જંદગી પૂરી થાય, પછી હું નીકળી જઈ.”—અને એ સરકારી નોકરો અર્ધો કલાક પણ નહોતા અટકતા !

એવા પણ કિસ્સાઓ હતા : પૂરા દિવસો વેઠતી પત્નીઓને પ્રસવની વેણ આવતી હોય, પા કલાકમાં જ બાળક અવતરવાનું હોય, પણ બેલીફે ને પોલીસે માને નહિ, કિસાન પોતાની સ્ત્રીને એ વેદનાની સ્થિતિમાં ઉંચકાને ઘરની બહાર કાઢે, વરસતા વરસાદમાં ઉધાડા આબ નીચે સ્ત્રીને બાળક જન્મે.

ખાલી કરાવવાના એવા ૫૦ હજાર કિસ્સા બન્યાની પાનેલને ખાત્રી થઇ ચુકી.

માઇકલે પાર્નેલને સમજ પાડી, કે પેટની જૂએ લડ-
બડતાં લાખો શરીરો દેશમાં પડ્યાં છે, તે અવસરે પાર્લિમેન્ટની
ભાંગફેડ બાજીનો કશો અર્થ નથી. રાજકારણના ભાવનામય
સિદ્ધાંતોની લડતમાં એ લાંધણો ખેંચનારાં લાખોને આપણું શ્રી
રીતે ઉત્તેજીત કરી શકશું? જેને જમીનના કબજાબોગવટાની
એક દિવસભરની થે ચોક્કસતા નથી, તે જે દિનરાત લોહીનો
પરસેવો ટપકાવી આખરે જમીનદારનાં જ ધરો ભરે છે, પોતાનાં
અચ્ચાંને રોટલી પહોંચાડી શકતો નથી, તેને શી પરવા છે કે
રાજ ક્યાંથી થાય છે-લડનથી કે ડબ્લીનથી?

ત્રણ ફક્કા

માઇકલ ડેવીટે પાર્નેલને ત્રણ ફક્કા બતાવ્યા. અંગ્રેજીમાં એને
the three f's—fair Rent, free sale and fixity
of Tenure: કહે છે. એટલે કે વ્યાજખી જમીનબાડું (વીધોટી),
અધાર વેચાણનો હક્ક, અને ભોગવટાની મુક્કર કરેલી મુદત.
આ ત્રણ વાતો જે ખેડુતોને મળે તો જ એનો ઉગાર છે. પરંતુ
પ્રજામતના પીઠબળ વિના પરદેશી પાર્લિમેન્ટ એટલું શાનું
આપવાની હતી? ખેડુતો પોતે પોતાના કબજાને માટે મરણિયા
થાય તે પહેલી જરૂર હતી. એ પેગામ આપવાને માટે પાર્નેલ
આયર્લેન્ડ ઉપડયો, માઇકલ ડેવીટે વટોળીઆની મદદ ગામોગામ
જુમી વળીને એક સ્થાન પડ જુખ્યા ખેડુતોની ગંજવર મેદની
મેળવી. પાર્નેલ ત્યાં પહોંચ્યો. ધર્મગુરુઓએ પાર્નેલને ચેતાવ્યો
કે એ તો ફેનીશનોનો અખાડો હોવાથી એમાં તારે ન બળવું
જોઈએ. પરંતુ એ અહિંસાવાદીઓનો ખાફાં વહેરીને પણ
પાર્નેલ ગયો. કેમકે એણે જોયું કે કહેવાતા અહિંસાવાદીઓ
પંથ જૂલ્યા હતા.

ઉત્તેજનાનો એક પણ હર્ફ પાર્નેલે ન કાઢ્યો. બીજા બધા
ભડકાની ભાષા બોલી રહ્યા. પછી એણે થીજેલા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા :

“ વ્યાજખી બાડું તો એ કહેવાય. કે જે ખેડુ સારે વર્ષે
નીપજના પ્રમાણમાં ભરી શકે. બાકી મોજે વર્ષે તો ખેડુની પાસે

આશા જ ક્યાંથી રખાય ?.....તો પછી જમીનદારને આપણી હાલત સમજતા કરવા માટે આપણે શું કરવું રહ્યું ?”

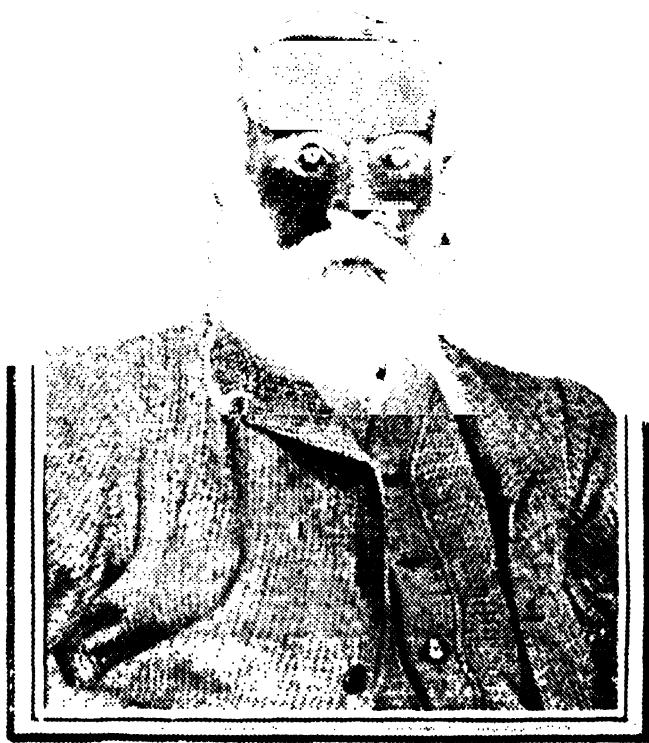
એ થંબો. અબોલ બની ગયેલા અને એની મર્મવીધતી હંડીગાર વાણીને સાંભળવા તક્ષપતા ખેડુતો ઉપર એણે નજર ઠેરવી. પછી બોલ્યો : “તમારે જમીનદારોને બતાવવું રહ્યું, કે તમારાં ધરખાર અને ખેતરવાડીઓને તમે તમારી વજ્જમુઠીમાં ઝાલી રાખવા માગો છો. એટલે કે ૧૮૪૭માં જેમ તમે સલૂકાધણી જમીનો ખાલી કરી નીકળી ગયા હતા તેમ આ વખતે નીકળવું ન પાલવે.”

સાદી, સરલ અને હંડીગાર એ વાણીમાંથી ખેડુતોએ જીવનમાં પહેલી જ વાર એક ગુરૂમંત્ર પકડ્યો : ‘Keep a firm grip on your land : જમીનને તમારી વજ્જમુઠીમાં રાખો !’ એ સૂત્ર ખેડુતોને હાડોહાડ ઉતરી ગયું.

—અને પાર્નેલ આ જૂખ્યાં દેશખાંધવોનાં પેટના ખાડા પૂરવાના પૈસા એકઠા કરવા અમેરિકા પહોંચ્યો. આહીં એની ખખર લેવા માટે ફેનીઅનોનું હીંસાવાદી ને વિપ્લવવાદી જૂથ તલપાપડ થઈ ઉભું હતું. ખુનામરકા કરતે સીધેસીધી ઝિઝિશ સત્તા ઉથલાવી પાડવાનો સિદ્ધાંત પકડી બેઠેલા આ ક્રાંતિવાદીઓ પાર્નેલની પાર્લામેન્ટ માંહેની કાયદેસર ચળવળના કટ્ટર વૈર હતા. તેઓએ દીડું કે એરી સ્વરાજ-ચળવળને માટે પાર્નેલ પૈસા લેવા આવ્યો છે. પાર્નેલને પણ તેઓની તાવણુમાંથી પાર થયા વગર ખીન્ને માર્ગ નહોતો. તેઓએ પાર્નેલને ઘેરી લીધો. પાર્નેલે મૌન ધારણ કર્યું. તેઓનેજ તેઓની આખી ક્રિસ્ટુશીની વાતો ક્યાં કરવા દીધી. પોતે સાંભળ્યાજ કીકું. આખરે જ્યારે ફેનીઅનો પોતાનાં હયાંની આગ પૂરેપૂરી ઠાલવી રહ્યાં, ત્યારે પાર્નેલે આટલી જ માગણી કરી : “ તમે મારી કાર્યપદ્ધતિને એકવાર અજમાયશની તક આપો.”

આવા ગંભીર મૌનની ઉંડી અસર થઈ. ફેનીઅનોએ એના પ્રવાસને સફલતા અપાવી. ત્રણ મહિનામાં આખું અમેરિકા ખુંદી વળી, ૬૨ શહેરોમાં વ્યાખ્યાનો આપી, ‘આયર્લેન્ડનો ખીનતાજ

સજગતું આયર્લેન્ડ :

રાજા' એવો ધક્કાબ પામી, ૪૦ હજાર પૌંડ માંડે બાંધી, આય-
ર્થેન્ડ પ્રતિ અમેરિકાની દિલસોજી નોંધાવી પાર્નેલ પાછો વળ્યો.

ધરઆંમણમાં શું બની રહ્યું હતું ? એણે સ્થાપેલા ખેડુ સંગઠનની
શાખાઓ વડલાની ડાળીઓની માફક વિસ્તરતી હતી. અધોબ્રષ્ટ ખેડુ
આત્મભાન અનુભવી પાર્નેલે ઘુંટાવેલ મંત્ર રટતો હતો કે “ તમારાં
ધરખાર તેમજ જમીનને વજ્રમુઠ્ઠીમાં ઝકડી રાખજો ! ” સરકાર
એ સંગઠનની ચડતી કળા દેખી ચોંકતી હતી. એણે કેટલી પકડા-
પકડી પથ્થુ કરી. પરંતુ એ પકડાએલાનો મુકર્દમો મલાવનારી
કોઇ બચુરી જ ન મળી. તોહમદારોને છોડી દેવા પડ્યા. આમ
જેર પકડતી જતી એ જુમ્મેશમાં વધુ ઉચતા તો પાર્નેલની
વિપ્લવવાદી કવયિત્રી બહેન ફેનીએ રેડી દીધી ફેનીએ ખેડુતોની
ઝીઓમાં ભયાનક વિકરાલતા ઉભી કરી. પરંતુ ફેનીએ કુંકેલા પવને
હિંસાનો દાવાનળ ફેલાવ્યો. જમીનદારોએ જમીનખોરડાં ખાલી કરાવ્યાં
એટલે ખેડુતોએ રમખાણો મચાવ્યાં. ખાલી થએલી જમીન રાખ-
નારા નવા ભાડુતો ઉપર હુલ્લા થયા. તેઓનાં માલમિલકતમાં આગ
મૂકવામાં આવી. તેઓનાં પશુઓના પગ ભાંગવામાં આવ્યા.

અહિંસાનો મંત્ર

એકત્રીસ વર્ષની વયે જ પાર્નેલે ઇંગ્લાંડની હિંસા સામે પ્રતિ-
હિંસાં પ્રભોવેલાં હતાં, તે આજ ત્રણ વર્ષની મોટી વયે વધુ ઠરેલો
બન્યો હતો. આ હિંસાની નીતિએ એને ભયભીત કરી મૂક્યો.
પરંતુ માત્ર ગુન્હો વખોટી કાઢવાથી જ કશું વળે તેમ નહોતું.
લોકોની હિંસાને એણે નવો કાયદેસર અને સચોટ રસ્તો આપ્યો.
સત્યાગ્રહનાં બીજ તો એણે ક્યારનાં વાવી દીધાં હતાં. “તમારાં
ધરખાર તેમજ જમીનને વજ્રમુઠ્ઠીમાં ઝકડી રાખો ! ” એ સત્ર શીખવ્યું
હતું. હવે એણે એ સત્યાગ્રહની સાથે અહિંકારનો, અસહકારનો
તાર વણી દીધો. ૧૮૮૦ના સપ્ટેમ્બરની ૧૬મી તારીખે એણે
ખેડુતોને જાહેર મેદનીમાં કહ્યું:

“આવતી મોસમના તમારા જમીન વિષેના કાયદાનો આધાર
આ શિયાળામાં તમે બતાવેલ જુમ્મેશ અને મક્કમતા ઉપ

રહેશે; અન્યાયી લેતરી ન જ આપવાના તમારા નિશ્ચય ઉપર રહેશે; ધરખારને વજ્રમુઠ્ઠીનાં ઝકડી રાખવાના આગ્રહ ઉપર રહેશે; ખીજા ખેડુઅધુઓનાં ખાલી કરાવેલાં ખેતરોની હરરાજીમાં ન ઉભવાની તમારી દૃઢતા ઉપર રહેશે; તમારામાંના ખીજા અધર્મીઓને પ્રજામતના જોરથી ખરીદતા અટકાવવાની તમારી કાળજી પર રહેશે. હવે જુઓ, પોતાના પાડોશીને ખાલી કરવી પડેલી જમીનને રાખવા જે દ્રોહી ખેડૂત ઉભો થાય, તેને તમારે શું કરવું, ખબર છે ? ”

“એને ઠાર મારવો । જનથી મારી નાખવો ।” ટોળું કીકી-આરી કરી ઉઠ્યું.

એ અવાજ શ્રી ગયો ત્યાં સુધી પાર્નેલ થંભી રહ્યો. પછી, શાંતિથી, પીઠ પાછળ હાથના આંકડા બીડીને એ બોલ્યો : “કોઈ બાધએ કશું કે ‘એને ઠાર મારવો.’ પણ હું તમને એક બહેતર રસ્તો, ખ્રિસ્તીઓને શોભે તેવો રસ્તો બતાવું, કે જેથી પાપીને પશ્ચાત્તાપની તક મળી શકે.”

રૂઢાચેલો ઉશ્કેરાટ મેદનીને હચમચાવી રહ્યો છે. છતાં પાર્નેલે છાંટેલી શાંતિનું વાતાવરણ તૃપ્તિ નથી. દરેક સાંભળનારના હૃદયને આરપાર વીંધતી વાણીમાં એ બોલ્યો :

“એક માણસ પાસેથી ખુંચવાયેલી જમીન કોઈ બીજા રાખે, તો તમારે એને, રસ્તા પર મળે તો રસ્તા પર, મેદામાં મળે તો મેદામાં, દુકાનના થડા ઉપર, મેળામાં, બજારમાં કે દેવાલયમાં—જ્યાં જ્યાં તમારો ને એનો મેળાપ થાય ત્યાં ત્યાં તમારે એને એકલો પાડી દેવો, અલગ કરી દેવો, એનો આછાયો પણ ન લેવો, એ જાણે કોઈ રક્તપીતીઓ કે કોઢીયો હોય તેમ તેને ત્યજવો—અને એ રીતે એને એના પાપનું બાન કરાવવું. ખાત્રી રાખજો, કે સાચા પ્રજામતના આવા તિરસ્કારને પહોંચી શકે અને સમાજના અણુલખ્યા કાયદાઓનું ઉથાપન કરી શકે એટલો અધો ધનલોલુપ કે નફટ કોઈ થઈ શકે જ નહિ.”

એ બહિષ્કારનો માર્ગ તો કોઇ જાહેર ધલમની માફક કિસાનોના દિલનું વશીકરણ કરી બેઠો. ખેડુના સળગતા અંતઃકરણ પર ચીનગારીની માફક પઓ. વર્ષો થયાં હિંસાને પથે ચડીને પાયમાલ બનતા કિસાનને સરલ, સલામત અને સચોટ ધલાજ સૂઝી ગયો. જમીનદારોની જમીન ખેડવા વાવવાલણવા કે કોઇ પણ પ્રકારની મજૂરી કરવા કોઇ મજૂર ન આવે, ઉભો પાક રાજો, મહેનત કરીને ૫૦ દાડીઆં મોકલે તો એની રક્ષા સાથે એક સો હથીઆરખંધ પોલીસ મોકલવા પડે. પણ લાખો એકરોની ઉજ્જડ પડેલી જમીન ઉપર હથીઆરખંધ ચોકીઆતો રાખીને વાવેતર કરાવવાની તાકાત ન તો જમીનદારોની હતી, ન તો હતી રાજસત્તાની.

સરકારનો ડોળો ‘કિસાનસંઘ’ ના કાર્યકર્તાઓ ઉપર ઠહેરાયો. બ્રિટનના વડાપ્રધાન એડવર્ડને ઉઘાડી પાર્લામેન્ટમાં ઉચ્ચાણું કે “ પાર્નેલની મંડળી આ ખુનામરકી અને લુંટફાટને માર્ગે ચાલેને સાત્રાજ્યના કુરચા ઉડાવવાના ધ્યેય તરફ ધસી રહી છે.”

વાત બિલકુલ સાચી હતી. ૧૮૮૦ના ફેબ્રુઆરી માસની ૩ તારીખે જાહેર વ્યાખ્યાનમાં જ પાર્નેલે ઘોષણા કરી હતી કે “ આયર્લેન્ડમાંથી બ્રિટિશ સત્તાનો પાયો ખોદી નાખવા માટેનું પ્રથમ પગલું એ છે કે આયરીશ જમીનદારોનો નાશ કરવો. આપણે ન વિસરીએ કે તમામ આયરીશ પ્રજાજનોનું આખરી નિશાન તો આ જ છે. બ્રિટનની સાથે આયર્લેન્ડને ઝડપી રહેલી ગુલામીની શ્રૃંખલાની છેલ્લી કડી આ જમીનદારશાહી છે. એને ન છેદી નાખીએ, ત્યાં સુધી આપણામાંનો એક પણ આયરીશ, ચાહે એ આંહી હો કે અમેરિકામાં, ઝંપીને ન બેસી શકે.”

સરકારે પાર્નેલ સહિત ચૌદ કિસાન-સંઘવાળા નેતાઓ પર “ જમીનદારોને કંગાલ કરી મૂકવાના કાવત્રા ” ના આરોપસર મુકર્દમો ચલાવ્યો. જ્યુરીના મતભેદથી એ તમામ નિર્દોષ બની છુટ્યા. પાર્નેલનું પરિણલ દસગણું વધી ગયું. ખીજા બાજુ આયરીશ વાઇસરોયે ખીજવાઇને પાર્લામેન્ટ પાસે દમનદારનો નવો

ખરડો પેશ કરાવ્યો. ઝેડસ્ટને એ ખરડો પ્રથમપહેલો હાથ પર લેવરાવ્યો. એ નવા કાયદાએ આરોપીને અદાલતમાં મોકલ્યા વિના પરખારો જેલમાં પૂરવાનો અધિકાર રાજસત્તાના હાથમાં સોંપ્યો. ૧૮૮૧માં સેંકડો કિસાનોને જેલ મળી.

કિસાનોને ફાસલાવી લેવા માટે ઝેડસ્ટને એક જમીનને લખતો ખરડો પેશ કર્યો. ખરડામાં આટલી રાહત આપવી હતી: જમીનદાર કેવળ પોતાની ઇચ્છાથી જ કિસાનને કાઢી ન શકે, પણ જમીનની જાત પ્રમાણે બાડું વસૂલ કર્યા કરે. એ વ્યાજખી લેતરી ત્યારે કિસાન ન આપે ત્યારે જ એને ખાલી કરાવી શકાય. લેતરીની રકમ પંચોને હસ્તક મુકરર થાય, અંદરોઅંદરની ચડાઉતરી પર નક્કી ન થઈ શકે.

પાર્નેલ આ ખરડાની વિરુદ્ધ ઉઠ્યો. એણે માગ્યું કે જમીનો ઉપર કિસાનોના જ માલેકીલકો સ્પષ્ટ રૂપમાં મુકરર કરી આપો. એણે સરકારની ઠરાવેલી પંચ-અદાલતોની રચનામાં પણ મોટો ભય દીધો. એણે કિસાનોને કહ્યું કે “જો એક વાર તમને સહુને આ પંચોની પાસે દોડ્યા જઈ દાદ લેવાનો હરામચરકો લાગશે તો આપણું આખરી ધ્યેય માયું જશે.”

રોષે ભભૂકતા વાઇસરાયે વડાપ્રધાનને કહાવ્યું કે “પાર્નેલને નવા દમન-ધારાની રૂએ પકડવાની સંમતિ આપો અને તે પહેલાં પાર્નેલની વિધાતક નીતિને ખુલ્લેખુલ્લી ધિક્કારી કાઢો.”

ઝેડસ્ટન અધીન બન્યો. એણે ઉચ્ચાર્યું : “લોકોને તો જમીન-ધારો જોઈએ છે. પણ પાર્નેલ એ લોક-ઈચ્છાની આડે આવે છે, ફિકર નહિ. સંસ્કૃતિનાં સાધનો હજી ખતમ નથી થઈ ગયાં.”

પાર્નેલે સામે આદવાન આપ્યું. ૧૮૮૧ના ઓક્ટોબરની ૧૨મી તારીખે એને પરહેજ કરી કિલ્લામહામના કારાગૃહમાં પૂર્યો. અને તે જન્કલાકે ઝેડસ્ટને જાહેર વ્યાખ્યાનમાં સંભળાવ્યું કે “મને ખબર મળે છે કે, થોડી જ મીનીટો ઉપર, કાયદો, વ્યવસ્થા, મિલકતના હક્કો, દેશની મુક્તિ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ રાજકારણી જીવનનાં અને સંસ્કૃતિનાં પ્રાથમિક અંગોની સલામતીને અર્થે પહેલું

પગલું લેવાઇ ચુક્યું છે. કાયદાની સત્તાને ઉઘાપી તેને સ્થાને આમ-
રીશ પ્રજા ઉપર અરાજકતાની સિતમગારી સ્થાપિત કરવાના
પ્રયાસોમાં અગ્રપદે ઉભનાર એક શખ્સને કેદ કરવામાં આવેલ છે.”

ઇંગ્લાંડમાં તે દિવસે ઉત્સવ થઇ રહ્યો. આયર્લેન્ડમાં પ્રકોપનો
જીવાળ રેલાયો. પોતાનો પિતા મુઠો હોય તેવા શોકમાં પડીને
પ્રજાએ નગરોમાં ને ગામડામાં હડતાળ પાડી.

પાર્નેલે કારાવાસમાંથી કહાવ્યું; “ જો હું જલદી છુટી જઇશ
તો સમજીશ કે તમે મારી પછવાડે આંદોલન જારી રાખ્યું નથી,
માટે એવી જીએશ ચલાવજો કે મને જલદી મુક્તિ આપે નહિ.”

પાંચ જ દિવસ પછી કિસાનસંઘે ‘ભાડું ન ભરશો !’ એવી
આગ્રાપત્રિકા કાઢી. એ આગ્રાપત્ર ઉપર કારાગૃહોમાં પડેલા છ
નેતાઓની જ સહીઓ હતી, આખી કિસાન પ્રજાએ આ
આદેશને મસ્તકે ચડાવી લીધો. અને તેના બદલામાં રાજસત્તાએ
ચલાવેલાં સર્વ દમનોની સહાય બરદાસ્ત કીધી. ઠેર ઠેર ‘કિસાન
સંઘ’ની શાખાઓ નીકળી પડી. એક જગ જનારની જગ્યા પૂરવા
દસ હાજર થયા.

એડ્વર્ડને આ દમન દોરમાંથી વિદ્રોહના ભડકા વણ્ટતા દીઠા.
એણે પાર્નેલની સાથે સામાધાનીના સંદેશ ચલાવ્યા. કિસાનોની
ચડત લેતરી માફ કરવા અને ખીજ કરો ઓછા કરવાનો ધારો
ધડવા વચન દીધું. પાર્નેલે સામે કોલ દીધો કે એટલું જ સરકાર
કરે તો “ No Rent : ભાડું ન ભરવું ! ” એ ઘોષણા પોતે
પણ પાછી ખેંચી લેશે.

શા માટે પાર્નેલ આ સમાધાનીની ભુમિકા ઉપર ઉતર્યો? કારણ
કે એની હાજરીથી જ હિંસાનું જમાનાજૂનું તત્ત્વ કાપુમાં રહેતું હતું.
એ પાશવતને પંથે આયર્લેન્ડનો વિનાશ હતો. પાર્નેલને એ ભાવીનું
દર્શન હતું. પ્રજાને એ અધોર પંથ ઉપર જતી રોકવી હતી.

પણ એણે પોતાનો છુટકારો નહોતો માગ્યો. વાટાઘાટમાં
પોતાની મુક્તિની વાતને ક્યાંએ સ્થાન નહોતું આપ્યું. એને છોડ-
વામાં આવ્યો, તે તો પ્રજામાં હિંસાનો દાવાનળ ઓલવવાને માટે જ.

પાર્નેલ અને એના સાથીઓ છુટ્યા, તે સાથેજ આયર્લેન્ડના વાઇસરોય તેમજ સેક્રેટરીનાં રાજનામાં ફેંકાયાં.

અંગ્રેજોની હત્યા

હજુ તો પાર્નેલ થોડો વિશ્રામ લઇને પાછો પ્રજનનું આદો-લન હાથ ધરવા ધરની બહાર નીકળે છે, ત્યાં ૧૮૮૨ના મે મહિનાની ૨ તારીખની સવારે એક રેલ્વે સ્ટેશનની સીડી ઓળંગતાં ઓળંગતાં અખબાર ઉઘાડવાની વારેજ એ દિગ્મૂઢ બનીને થંભી ગય છે. અખબારમાં મોટે અક્ષરે છપાયું છે કે “ શીનીક્સ-ઉઘાનમાં લૉડ ફ્રેડરીક કેનેડીશ અને મી. બર્કનાં ખૂન ! ”

લૉડ ફ્રેડરીક નવો નીમાએલ ચીફ સેક્રેટરી હતો અને મી. બર્ક પણ સેક્રેટરીએટમાં જ હતો. બન્ને જણાએ હજુ ઇંગ્લાંડથી આવીને ચાર્જ લીધો હતો. રાત્રિએ શીનીક્સપાર્ક નામના વાઇસરોય, સેક્રેટરીઓ વગેરેના નિવાસ-ભુવનમાં તેઓ પોતપોતાના બંગલા પર ચાલ્યા જતા હતા તેવે કાષ્ઠ બદમાશોએ તેઓની પીઠમાં છુરીઓ પરાવી દીધી.

આ હત્યાથી પાર્નેલનું મ્હેઃ શ્યામ થયું. એ થીજી ગયો. આ હિંસાનો ઉત્પાદક પોતે જ છે એવા આક્ષેપનો એને ડર બેસી ગયો. એને લાગી ગયું કે હવે મારા કાણુમાંથી પ્રજનો પિત્તો વહુટી ગયો છે. મારા કાર્યનું ભાવી કાળુધોર થઇ ગયું. હું નિવૃત્ત બનીને ઘેર બેસી જઇશ.

એના સાથીઓએ સલાહ દીધી કે “એનું નામ કાયરતા કહેવાય. તારા રાજનામાંથી તો ઉલટું આ હત્યાકાંડના કિસ્સાને શત્રુઓ આપણી સાથે સહેલાઇથી સાંકળી દેશે.”

પાર્નેલે એડસ્ટનને પુછાવ્યું : “ તમે કહો તેમ કરું.” ઇંગ્લાંડમાં તે વેળા આ હત્યાએને કારણે કાળ વ્યાપી ગયો હતો. છતાં એડસ્ટને પણ પાર્નેલને એ જ સલાહ દીધી કે “અત્યારે રાજનામું દેવાથી ઉલટો ભ્રમ ઉત્પન્ન થશે.”

પાર્નેલે અને એના સાથીઓએ એક જાહેરનામું કાઢીને આ હત્યાના કરનારાઓને ધિકાર દીધો. અને જણાવ્યું કે ખુની પકડાઈને કઠોર સજા નહિ પામે ત્યાં સુધી આપણા દેશનું મ્હોં કાળું રહેવાનું. પાર્લામેન્ટમાં જમને પણ તેણે આ હત્યાનો તિરસ્કાર કર્યો, એટલું જ નહિ પણ એણે થોડી હદ વટાવી. કહ્યું કે “આવા ગુન્હાઓની સામે સરકાર કડક કાયદા ધડે તેમાં પણ આશ્ચર્ય શું ?”

—ને આશ્ચર્ય ન જ રહ્યું. ખૂનો થયા પછી પાંચજ દિવસે પાર્લામેન્ટ સમક્ષ ‘ગુન્હાનો ધારો : Crimes Bill’ આવી પહોંચ્યો. ન પાર્નેલને પૂછવામાં આવ્યું, કે ન એની સલાહ લેવાઈ. ગમનથી વજ પડે તેમ આ પ્રસ્તાવ પડ્યો. ને એની ખાસ કલમ આ હતી : જમીનને લગતા વિદ્રોહી ગુન્હાનો મુકદ્દમે જ્યુરી વગર ત્રણ જજોની અદાલતોમાં જ ચાલશે : જાહેર સભાઓ ચાહે ત્યારે ગેરકાયદેસર ઠરશે : અખબારોને ચાહે તે ક્ષણે દાખી દેવાશે : પોલીસને ખાનગી ઘરોની જડતી લેવાની અને રાત્રીએ બટકનાર શખ્સોને ગિરફતાર કરવાની સત્તા રહેશે : છેલ્લે, ઉસ્કેરણી, બહિષ્કાર અથવા ખાનગી મંડળીના સભાસદપણાના આરોપસર હંઠામી મુકદ્દમાઓ ચલાવી સજાઓ ટીપવાનો અધિકાર મેજિસ્ટ્રેટોને સુપ્રત થશે.

આ ખરડાની નેમ આયરીશ પ્રજાજનની પાસેથી નાગરિકતાના હક્કોનો છેલ્લામાં છેલ્લો અંશ પણ નીચોવી લેવાની હતી. યુનીઅનથી માંડીને ૮૮ વર્ષના ગાળામાં જે કુલ ૫૦ દમનધારા ધડાયા હતા, તેમાં આ વધુમાં વધુ બયાનક હતો.

પાર્લામેન્ટની ચોવીસ બેઠક સુધી કટર લડત ચાલી. એ ખરડાની કલમોના વાક્યેવાક્ય અને શબ્દેશબ્દ પર પાર્નેલે જીકર કરી. પણ એ બધું નિરર્થક ગયું. એડ્વોકેટનનો નિશ્ચય હતો. પાર્લામેન્ટને પૂરી દાઝ હતી. ત્રણ મહિને ‘ગુન્હાનો ધારો’ મંજૂર થઈ અમલમાં મુકાયો. એક જ અઠવાડિયાના જીવનમાં તો કાયદાએ ૧૭ પરમણાંને અરાબક જાહેર કર્યાં. બે જ મહિનામાં

એણે ૧૭૦ શકદરોને કારાગૃહમાં ધકેલ્યા. તે પછી એડસ્ટને કિસાનોની ચડત લેતરી માફ કરાવવાનો ખરડો ઘડાવ્યો ।

પાર્નેલનો પ્રભાવ આયર્લેન્ડની પ્રજા ઉપર તો હજી નવો ને તેવો જ હતો, પણ એની નરમ અનેલી રાજનીતિથી અને એના અંધારણુસરના આંદોલનથી અમેરિકામાં એટલા ફેનીઅનો કંટાળા ગયા હતા. સરકાર એક પછી એક દમનનો કાયદો કરાવતી હતી ત્યારે પાર્નેલની મંડળી ચુપચાપ રહીને એ કાયદાને વિના વિરોધે મંજૂર થવા દેતી હતી. કિસાન પ્રવૃત્તિનું પરિણમ તોડવા માટે એડસ્ટન છેક રોમનગરમાં રહેતા ધર્માધિરાજ પોપ સુધી પહોંચ્યો હતો. તેને પરિણામે પોપે આદેશ દીધો હતો કે આયર્લેન્ડના કોઈ પણ ધર્મગુરુએ પાર્નેલની પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવાનો નથી.

સ્વરાજ પ્રવૃત્તિ

‘કિસાનસંઘ’ને તો સરકારે તાળું માર્યું હતું. પાર્નેલને અત્યારે સરકારી કાયદા સામે સવિનયભંગ સુલેહકારક ન જણાયા. એણે એકલો કિસાન-પ્રશ્ન છોડી દધને આયર્લેન્ડના સ્વરાજનું આંદોલન ઉપાડ્યું. ‘National League: રાષ્ટ્રસંઘ’ની સ્થાપના કરી. ‘હોમરૂલ : આંતર્વહિવટનું સ્વરાજ’ અને કિસાનોના માલિકી-હક્ક, એ બે એનાં ધ્યેયો રખાયાં. રાષ્ટ્રસંઘે અજબ જોર પકડ્યું. પાર્નેલનો હોમરૂલહિમાયતી પક્ષ પાર્લામેન્ટમાં એટલો સંમંકિત બન્યો અને ખિટનના ઉદાર તથા સ્થિતિચુસ્ત પાર્લામેન્ટ-પક્ષોનું સંખ્યાબળ એવી સ્થિતિમાં આવીને ઉભું હતું કે બેમાંથીજે પક્ષે પાર્નેલની મંડળીના એકસામટા મતો પડે, તે પક્ષ દરેક પ્રશ્ન પર પાર્લામેન્ટમાં ફાવી જાય. આમ પાર્લામેન્ટનાં બે પક્ષોની ઝાંડી વચ્ચે કાંટો હતો. પાર્નેલના હાથમાં. બ્રિટિશ સરકારના થાપ-ઉઘાપની સત્તા તે દિવસ પાર્નેલની મુઠ્ઠીમાં હતી. બ્રિટિશ રાજકારણનાં બે દળોમાંથી કોને વિજય અપાવવો ને કોનું નિકંદન કાઢવું, એ સામર્થ્ય પાર્નેલના ગળવામાં હતું. એ દાવ રમીને પાર્નેલ અંગ્રેજોને પરાસ્ત કરવા લાગ્યો.

અકળાએલી પાર્લામેન્ટના સભાસદ ફોર્સ્ટરે (આયર્લેન્ડનો માણ-સેક્રેટરી) બાન બૂલીને ખુલ્લી પાર્લામેન્ટ વચ્ચે આરોપ પુકાર્યો કે “પાર્નેલ જ હત્યા, અત્યાચાર તેમજ પડ્યંત્રાને ઉત્તેજન આપી રહેલ છે.” એવી ઉશ્કેરણી કરીને એનો ધરાદો પાર્નેલને પછાડવાનો હતો. પાર્નેલે એનો પ્રત્યુત્તર દીધો. એણે એ આક્ષેપોનો ઇન્કાર કરીને રદીઆ દીધા. એક પણ આક્ષેપ પુરવાર કરવાનું આદવાન દીધું. બોલનારના બોલેબોલના એણે ચૂરા કર્યા. અને છતાં એણે કહ્યું કે “મારા ચારિત્ર્યના ન્યાય તોળવાના અંગ્રેજોના દાવાનો હું તિરસ્કાર કરું છું. હું તો હમેશાં મારા દેશબાંધવોના જ ફેંસલા પર ઉભો છું, એના જ ફેંસલા પર ઉભીશ અથવા જમીંદાર ત બનીશ.”

ખ્રિષ્ટીય પ્રધાનમંડળથી હવે આંચ ઝીલાતી નહોતી. ઉશ્કેરા-એલા ને વિપ્લવનાં તોફાને ચડેલા આયર્લેન્ડને શાંત પાડવાની તકાલ જરૂર હતી. પ્રસ્તાવ મૂકાયો કે ડબ્લીનમાં એક નેશનેલ કાઉન્સિલ સ્થાપવી : એ લોકપ્રતિનિધિમંડળીને વહિવટી ખાતાં ઉપર-પોલીસ અને ન્યાય સિવાય-સત્તા સોંપવી. એક્સ્ટન તો કહે કે પોલીસ પણ આપીએ. કેવળ સ્થાનિક સ્વરાજનો આ પ્રશ્ન હતો. છતાં એક્સ્ટનનું પ્રધાનમંડળ કદર મતભેદથી ચીરાએલું હતું. એમાં ભાગલા પડ્યા.

પાર્નેલ કહે કે સ્થાનિક સ્વરાજની વાત છોડો. મારું દળ તો આયર્લેન્ડની ઘરની પાર્લામેન્ટ માટે જ ઝઝૂમશે. અમારે એથી કશું જ ઓછું ન જોઇએ.

વળતી જ વરણીમાં પાર્નેલે એક્સ્ટનવિરોધી સ્થિતિચુસ્ત (conservative) દળને સાથ દીધો. એ પક્ષ સત્તામાં આવ્યો. પણ સત્તાઈ બનીને પછી એણે પાર્નેલને દગો દીધો. ‘હોમ રૂલ’નું વચન ઉઘાપાયું. પાર્નેલે ફરીવાર એક્સ્ટન સાથે મંત્રણાઓ ચલાવી. ફરીવાર પાર્નેલ દળના જોરથી એક્સ્ટનનું નરમ દળ સત્તાઈ થયું. એક્સ્ટને ઇ. સ. ૧૮૮૬ એપ્રિલની ૧૮ તારીખે આચરીશ હોમ-રૂલનો ખરડો પેશ કર્યો.

કલમો એ હતી કે આયલેન્ડને નિરાળી પાલમિન્ટ મળે : એની ઉમરાવ-સભામાં ૨૮ આજન્મ સભાસદો નીમાય અને ૭૫ અમુક વર્ષો માટે ચુંટાય. આમ-સભામાં કુલ ૨૦૪ ચુંટાયેલા સભાસદો પાંચ વર્ષ માટે બેસે. આવી બનેલી પાલમિન્ટને આંતર-વહિવટની બધી સત્તા સોંપાય.

પ્રોટેસ્ટન્ટો, ધર્મગુરુઓ, જમીનદારો વગેરે દળો આ પ્રસ્તાવ સામે પુકારી ઉઠ્યાં. લોકશાસન તેઓના ખાસ હક્કોને ખાઈ જશે એ ફફડાટ ઉઠ્યો. અને ખ્રિસ્તનમાં તો ઝેડસ્ટનની સામે જવાળા-મુખી જ ફાટી નીકળ્યો. ૩૦ મત ઓછા પડવાથી પાલમિન્ટમાં એ પ્રસ્તાવ ઉડી ગયો, ઝેડસ્ટનના દળે રાજીનામું દીધું. હોમરૂલનું સ્વપ્ન વેરાઈ ગયું.

ફરી એકવાર પાર્નેલનું ચારિત્ર્ય અગ્નિપરીક્ષાએ ચડી તેજોમય શુદ્ધ કનકરૂપે ઝલકી ઉઠે તેવા કુદરતી સંજોગો રચાયા. ૧૮૮૮ની સાલમાં માતપર અખબાર ‘ધ ટાઇમ્સ’માં પાર્નેલની સહીવાળા કેટલાક જૂના કામળો છપાયા. એ કામળોનું લખાણ સચોટ પુરવાર કરતું હતું કે છ વર્ષો પર રીનીકસપાર્કમાં થએલાં બે અંગ્રેજ હાકેમોનાં ખૂનના કાવત્રામાં પાર્નેલનો હાથ હતો. ‘ટાઇમ્સ’ પત્રે લખ્યું હતું કે ધણી ભારે કિમતે અમે આ ગુપ્ત કામળોની શોધ છેક અમેરિકામાંથી કરી છે ! પાર્નેલનાં શત્રુદળો, એટલે કે ખ્રિષ્ટિય પ્રજા તો હર્ષથી થેલી બની ગઈ. આયલેન્ડની મુક્તિનું ભાવી લોપી નાખવા માટે આ કામળોનું લખાણ બસ હતું.

તે જ રાત્રીએ પાર્નેલે જાહેરાત કરી કે આ કામળો બનાવટી છે. મારી સામે તપાસ કમીશન નીમો.

ખાસ ન્યાયાધીશોની અદાલત ખોલવામાં આવી. કામળોની સત્યતા ‘પુરવાર કરવા ‘ટાઇમ્સ’ પત્રને હુકમ થયો.

આખું તર્કટ અજવાળે આવ્યું. એ બનાવટી પત્રો ઉભા કરનાર પિંચ નામનો એક અંગ્રેજ હતો. અને ‘ટાઇમ્સ’ પત્રે

કશી તપાસ કર્યા વગર આ માણસ પાસેથી મોટી રકમ ચુકાવીને હાથ કરેલા પત્રો કેવળ કિનાબોરીને ખાતર બાપી માર્યા હતા.

લખનાર લગભગ એ પાપનો ઝોકરાર કરીને ન્હાસી બધ પિસ્તોલ ખાઇ મુવો, 'ટાઇમ્સ' ની ફળેતી થઇ, પાર્નેલને તુકશાની ચુકવવામાં આવી. આયરીશ પ્રજાએ એને ૪૦ હજાર પૌંડની થેલી અર્પણ કરી. પાર્નેલ એ વેળા પોતાની યશસ્વી કારકાર્દની છેલ્લામાં છેલ્લી ટુંક પર હતો.

પાર્નેલનું પતન

ત્યાં થી—એ આકાશી ઉંચાણેથી તૂતે જ એને નીચામાં નીચા મર્તમાં પટકાવાનું નિર્માયું હતું. જાહેર જીવનમાં બિનતાજ રાજ કરનાર એ પ્રતિભાશાળી ને પવિત્ર દેશભક્તનું ખાનગી જીવન નિર્દોષ નહોતું. ચંદ્રમાં ધાણું હતું. આઠ વર્ષથી એને એક અંગ્રેજ મિત્રની—પોતાના રાજકારણી દળના એક સાથીની—કેપ્ટન ઓશિયાની પરણેલી ને બાલબચ્ચાંવાળી પત્ની સાથે ગાઢ પ્રણય—સંબધ ચાલ્યો આવતો હતો. પતિની સાથે દેહનાં લગ્ને બંધાએલી એ રૂપવતી રમણી કંથેરીને દિલ તો દીધું હતું પાર્નેલના જ હાથમાં. આઠ વર્ષ સુધી એ સુંદરીએ આ આયરીશ સાવજને પોતાને પલંગે સાંકળ્યો હતો. જગતભરમાં એનું ઘર પાર્નેલનું એકનું એક આરામસ્થાન હતું. પહેલા મેળાપથી જ પરસ્પર પડેલી ભુરકી ધીરેધીરે પતિ-પત્નીના પ્રેમમાં પરિણમી હતી. પાલ્મિન્ટના અવિરત અને તનતોડ કામકાજનો થાક પાર્નેલ આંહી આવીને ઉતારતો, એ ઘરમાં દિવસોના દિવસો સુધી છુપાઈ રહેતો. અને બહાર હોય તો ત્યાંથી પોતાની ‘બહાલી રાણી’ને ઉર્મિભર્યા સંખ્યાબંધ કાગળો લખતો. એના રાજકારણી કામકાજમાં, પત્રવ્યવહારમાં, બહુકે એડસ્ટન વગેરે સાથેના વિશ્લિકાર્યમાં પણ આ પ્રેમિકા જ એક પ્રવીણ રહસ્યમંત્રીની ફરજે અદા કરતી હતી. પાર્નેલના કર્મચોગી જીવનની એ સાચેસાચી અને એકનિષ્ઠ સહચરી હતી. એનું પોતાનું લગ્ન કેવળ રૂઢિલગ્ન હતું, ને નજીજ નીવડયું હતું.

આખરે એ રમણીનો પતિ વહેમાયો. એણે ખાત્રી કરી. એવકા પત્નીની સામે એણે છુટાછેડા માગવા કોટમાં ફરીઆદ નોંધાવી. પાર્નેલે અને પ્રેમિકાએ, બન્નેએ જાહેર એકરાર કર્યો. બન્ને ધર્મ-વિધિ પ્રમાણે પરણ્યાં. પાર્નેલને આ પ્રણય-સંબંધનો જરીકે અનુતાપ નહોતો. લગ્ન વિષેની એની ભાવના આવી હતી: કે વિધિપૂર્વક પરણેલાં છતાં જે પતિપત્ની વચ્ચે ગાઢ પ્રેમ પ્રગટતો નથી અથવા આલવાઈ જાય છે, તે પતિપત્ની વચ્ચે વસ્તુતઃ લગ્ન જેવું કશું હોઈ શકે જ નહિ. એટલે કેથેરીન ઉપર તો પોતાનો લગ્નાધિકાર એ તે જ ધડીથી માનતો હતો, જે ધડીએ એણે એ પ્રેમિકાને પતિથી વિમુખ બનેલી દીઠી હતી.

માનવીના અંમત જીવનની આ એક કમનસીબ ઘટનાની અંદર આયર્લેન્ડના શત્રુઓએ પોતાનો તરણોપાય દીઠો. આ એક પ્રણય-બંધન સિવાય જેની આખી જીંદગી અડમ ચારિત્ર્યની શુભ ચાદર જેવી હતી, સાક્ષિતા અને નીતિ જેની કારકીર્દીની પક્ષેપલમાંથી નીતરતાં હતાં, જેનો સેવા-સંન્યાસ અકલંક હતો ને જેનું આત્મ-સમર્પણ અતુલનીય હતું: તે સિંહ સમોવડ પુરુષને નીચે પછાડીને આયર્લેન્ડના ભવ્ય પ્રજાજળનો નાશ કરવાનું હથીઆર એ કુટિલ અને નખશિખ સહેલા રાજદ્વારીઓને હાથ લાગી ગયું. પડા-પાછળનાં નીતિહીન જીવનની બદબો થકી ગંધાતો અંગ્રેજ સમાજ પુકારી ઉઠ્યો કે પાર્નેલ નાપાક છે! એનું નેતાપદ ઝૂંટાવી લો! બ્રિટિશ રાજશાસકોના દોરીસંચાલનથી છેક રોમનમરની છુટેલી પોપ-આજ્ઞાનું પાલન કરનાર, પાર્નેલના મુક્તિસંગ્રામમાંથી ખસી જનાર અને કેવળ પોતાના જ અમન્યમન અર્થે બ્રિટિશ સત્તા-ધીશોની મોરલી પર નાચનાર આયરીશ ધર્મગુરુઓ પણ પાર્નેલની બદબોઈ કરવા લાગ્યા ને તેઓએ આયરીશ પાર્લામેન્ટ-દળના પ્રમુખ-પદેથી પાર્નેલને પટકવાની માગણી જગાડી. યુનીયનના પક્ષપાતી જમીનદારો અને પ્રોટેસ્ટન્ટ અંગ્રેસરો, કે જેઓએ પાર્નેલની નીપજન-વેલી આ પ્રજાજળગતિમાં, કિસાન-પ્રવૃત્તિમાં, સ્વરાજ-આદોલનમાં, દળની શિસ્તમાં, વિશુદ્ધિમાં, સંગઠનમાં અને બ્રિટન સામેની કટ્ટર

વિરોધ-નીતિમાં પોતાના સર્વસ્વનો કાળ દીઠો હતો, તેઓએ આજે ‘પવિત્રતા અને ધર્મ’ને નામે પાર્નેલનું માથું માચ્યું.

છતાં પાર્નેલને કોઈ ન ખસેડી શકત. અંતે જીવનના એના આચારવિચાર સાથે આયરીશ લોકસમુદાયને નિસ્પૃત નહોતી. આંતર-જીવનની બાબતો સાથે માણસના ખુદના અંતરાત્મા સિવાય કોઈને નિસ્પૃત નથી. અને લોકોને તો ચિંતા હતી સ્વાધીનતા ઘેર કરવાની. તેઓનો માનીતો સરદાર હતો એક પાર્નેલ : મુક્તિધામનો સાચો માર્ગ બતાવનાર, અંધારે મજલ કરાવનાર, એક પછી એક પડાવ નખાવીને રાજકારણની વિકટ વાટ પર થોડા થોડા અંતરે વિશ્રામ લેવરાવનાર, અને એ રીતે આખરી ધ્યેયના ધામ તરફ ધસાવનાર એ નરપુંગવ પાર્નેલ. તેઓએ તો પાર્નેલ પર જ પોતાનો વિશ્વાસ જાહેર કરી દીધો.

એડસ્ટનની ધમકી

પરંતુ પાર્નેલનું અને આયર્લેન્ડનું સાચું સત્યાનાશ કઢાવનાર તો આયરીશ પાર્લામેન્ટ દળનું ઘિટનના ઉદાર દળ સાથેનું જોડાણ જ થઈ પડ્યું. એડસ્ટન એ ‘લીબરલ’ દળનો નેતા હતો. એની અને આયરીશ પક્ષના સરદાર પાર્નેલની વચ્ચે સંધી થઈ હતી: કોલ દેવાયા હતા : કે આયરીશ દળે પાર્લામેન્ટમાં ‘લીબરલ’ દળને જ પક્ષે મત આપી સત્તાઈદ બનવા સાફ સાચ દેવો, અને બદલામાં એડસ્ટને આયરીશ હોમરૂલનો ખરડો લાવી આયર્લેન્ડને સ્વરાજ અપાવવા જીભેશ કરવી. પોતાના દળમાં ભંગાણ પડ્યું ને કેટલાક સાથીઓએ એનો ત્યાગ કર્યો, તે ભોગે પણ એડસ્ટન આયર્લેન્ડનાં મુક્તિ-તોરણ બાંધવા મક્કમ ઉભો હતો. એવામાં ઓચિંતિ આ પાર્નેલનો પ્રણયભેદ ઉઘાડો પડી જતાં, એડસ્ટને પોતાની સંકડામણ વિચારી લીધી. દસ વર્ષથી એડસ્ટનને આ સુંઠરી અને પાર્નેલ વચ્ચેના મીઠા સંબંધની ખબર હતી. પોતાની અને પાર્નેલની વચ્ચે છુપામાં છુપી રાજકારણી મંત્રણાઓની લે-લાવ કરનારી એ અંગ્રેજ નારી જ હતી. પણ એ

બધું દંકાએલું હતું ત્યાં સુધી એડસ્ટનને સગ નહોતી, કેમકે એને ઉપયોગ હતો. એ પ્રગટ થયું એટલે બ્રિટનના એ ‘પુજનીય જૂઠા પુરુષ-Grand old Man-’ને એવા બદનામ પુરુષની સરહારી નીચે ચાલતા હળની સાથે સંબંધ રાખવામાં ભય લાગ્યો કે ચોખ્ખીઆ વિચારની બ્રિટિશ પ્રજા મને પણ બદનામી દેશે ! ઉપરાંત અંદરખાનેથી એડસ્ટનને પાર્નેલ પ્રતિ હેતુપ્રીત તો નહોતાં જ. એને તો આ જાજરમાન આચરીશ લોકનેતાની બ્હીક જ હતી. પાર્નેલના નાશમાં કદાચ એણે છુપો આનંદ પણ અનુભવ્યો હોય તો નવાઈ નથી. પાર્નેલને મન પણ આ મહાનુભાવ “અંગ્રેજ એક જાળગુંથતો મહાન કરોળાઓ જ દેખાતો. પાર્નેલ એડસ્ટનને ખાનગીમાં ‘The Grand old Spider’ નામથી જ સંબોધતો.

દેશબંધુઓની દૃષ્ટિમાં ધર્માત્મા દેખાવાની એડસ્ટનની એ બુદ્ધિમાં મોટામાં મોટું અનુમોદન તો મી. મોર્લેનું ઉમેરાઈ ગયું. અંગ્રેજ સમાજમાં અને રાજકારણમાં વંદનીય સ્થાન પ્રાપ્ત કરનાર એ મહાપુરુષ મોર્લે એડસ્ટનનો જમણો હાથ હતો. આયર્લેન્ડનો તે વેળાનો મંત્રી હતો. તેની અને એડસ્ટનની ગુપ્ત મંત્રણાને પરિણામે એડસ્ટને મોર્લે પર એક કાગળ લખ્યો. કાગળમાં લખાયું હતું કે

“સ્વદેશ પ્રતિ પાર્નેલની ઉજ્જવલ સેવાઓ નોંધાએલી છે છતાં અત્યારે જો એ આચરીશ હળને નેતાપદે ચાલુ રહેશે તો આયર્લેન્ડના ભાવીને ભયંકરમાં ભયંકર આપત્તિરૂપ પરિણામો નીપજશે.....એથી આયર્લેન્ડની ધ્યેયસિદ્ધિને પક્ષે ઉભનાર અનેક મિત્રોની હાલત અંજવણુભરી થઈ પડશે, એટલું જ નહિ પણ લીબરલ હળ પરતું મારું નેતાપદ-કે જે મુખ્યત્વે તો અત્યારે આયર્લેન્ડના જ મામલા ઉપર નિર્ણિત થયું છે-તે મારા નેતાપદ પર લગભગ છીછી જ મૂકાઈ જશે.”

બ્રિટિશ વરૂઓ સામે

આયર્લેન્ડના સ્વરાજ-આંદોલનના આ મૃત્યુ-પત્ર પર પાર્નેલે સહી કરી. કાગળ પ્રગટ થયો. આચરીશ પાર્લિમેન્ટ-હળમાં ફડ-

ફાટ ઉઠ્યો. પાર્નેલના રાજીનામીના માગણી થઈ. ઝેડસ્ટનની સહાય ગુમાવીને પાર્નેલનું સરદારપદ ચાલુ રાખવા એના પોતાના જ સાથીઓ તૈયાર નહોતા.

“તેઓ બધા મને બ્રિટિશ વફાઈને મોઢે ફાડી ખવરાવવા માટે ફાવે છે. મારી ધણીખરી માખીઓને બ્રિટનનો એ મહાન કરાળીઓ પોતાની જાળમાં બોલાવી ગયો છે. પણ હું નહિ છોડું. દેશની મુક્તિ હાથવેંતમાં છે તે વેળા હું દેશને પક્ષેથી નહિ ખસું. હું જે છું તે છું. હું દંભ કરવા માગતો નથી. હું તેથી જુદો દેખાવા ઉત્સુક નથી. મેં મારામાં જે કશું અર્પવા જેવું હતું તે તમામ આયર્લેન્ડને અર્પી દીધું છે. ને હજી એ આત્મસમર્પણ ચાલુ જ રહેશે. એ સ્વાર્પણના મેં કસમ લીધા છે. પરંતુ મારું ખાનગી જીવન કોઈ એક દેશની માલીકીનું નથી, એ તો એક પ્રિયતમાની જ માલીકીની વસ્તુ છે. બલે મારા લોહીના જૂખ્યા વાઘવરો ધુરકે. ધુરકનારા દંભીઓ છે. હું લડી કાઢીશ.”

એટલું કહીને પાર્નેલે રણસાજ સંભ્યા. મિત્રોનાં ને શત્રુઓનાં શરસંધાને વીંધાતો, તિરસ્કારનાં ને જાનકારનાં તમામ કાતિલ બાણોને કલેજમાંથી ખુંચી કાઢીને ભાંગતો ભાંગતો એ આખા દેશની સન્મુખ બટકી વળ્યો. એણે અવાજ દીધો કે શત્રુઓની-પરદેશીઓની જીભ ચાહે તેવાં ઝેર ફેલાવે, એ બદનામીની મને પરવા નથી, હું તો મારા દેશબાંધવોની જખાનને ટેરવેથી જ મારા જીવન અથવા મૃત્યુનો ફેંસલો લેવા માગું છું.

એણે પોતાના સાથીઓને સૂચવ્યું કે મારી ગર્દન તમે બ્રિટિશ દીપડાઓને ફાડી ખાવા સાર સોંપી દો, તો તેના બદલામાં એ ગર્દનની પૂરી કીંમત પણ વસૂલ કરી લો ! ઝેડસ્ટન પાસેથી બોળાધરી મેળવે કે મારા બલિદાનના બદલામાં એ આયરીશ હોમરૂલ તથા જમીન પર કિસાનોની માલિકી, આ બે સિદ્ધિઓ આયર્લેન્ડને આંગણે સુપ્રત કરશે, તો હું ચાલી નીકળવા તૈયાર છું. આયર્લેન્ડને અત્યારે આખરી ધ્યેયસિદ્ધિના પ્રયાણમાં આખું નહિ

પણ આંતરિક સ્વરાજ સાંપડી નય, એટલું જ એવાની મારી ખવાએશ છે.”

શત્રુઓના અપ્પરમાં

પરંતુ આયરીશ દળને સાચો સ્ત્રોત સજ્જો નહિ. બ્રિટિશ રાજ-નીતિના અને ધર્મશુરોઓના અપ્પરમાં એણે પોતાના એકના એક મસ્તકનો બલિ પધરાવ્યો. ધર્મભીરુ પ્રજાની આંખોને મહા અધર્મ-ચાર અને વિનાશના ઓળા દેખાડી, ભયભીત કરી મૂકી, દેશનું સત્માનાશ વળવાનો હાઉ ઉભો કરી, એના શત્રુઓએ પ્રજાહૃદયને તો નહિ પણ પ્રજાની યુદ્ધિને પાર્નેલથી વિમુખ બનાવી દીધી. પાર્નેલ વાણીમાં હારી ગયો. અને ઇ. સ. ૧૮૯૧ના ઓક્ટોબર માસના એક મંગળવારની પરાડે એ સ્તબ્ધ અને ભગ્ન હૃદયની ‘સેલ્ટ’ પ્રજાએ પાર્નેલનો દેહ પડ્યાનો અમંગલ કડાકો સાંભળ્યો. વિરોધીઓની સાથે ઝપ્પાઝપ્પી કરતું, લોકોના થોકથોકને લાગલામટ વાપ્યાનો આપી સંગ્રામ માગતું ને ગલીય આક્ષેપોથી અલિપ્ત છતાં, પોતાના પ્રણયજીવન પરત્વે અણુગ છતાં, પોતાનો દેશ અત્યારે શત્રુઓના કૂડ-દાવને સમજ્યા વગર આત્મનાશ વહોરી રહેલ છે એ કરુણ દૃશ્યથી જ રોમેરોમ વૌધાતું એ ક્ષીણ ક્ષેવર ઢગલો થઈને એક રાત્રીએ સૂતું; થાક ઉતારવા સૂતું; પ્રણયિનીની ગાદમાં સૂતું; એના છેલ્લા બોલ એ હતા કે “મારી મધુરી ! મને યુમી લે : એટલે હું જરીક ઝંપી જઈ.”

એ ઝંપી ગયો. એની સાથેસાથ જ ઝંપી મઘ આયરીશ દળની એ અચૂક મક્કમ સરદારી, કરડી એકસંપી, કઠોર ભરકરી શિસ્ત, અભેદ કિલ્લેબંદી અને વફાદારીની વિશુદ્ધિ. એ સતો અને દળના સંગઠનમાં ભંગાણુ જગ્યું, ધખ્યાંએ અને દ્રેષયુદ્ધિએ આંખો ઉઘાડી. ‘સ્વરાજ અને ખેડૂત-ઉદ્ધાર’ની રાષ્ટ્રપતાકા પરથી પ્રજાની મડાંગાંઠ વધુટી મઘ. દળના ત્રણ ત્રણ ટુકડા પડી ગયા. આત્મા વિનાનો દેહ છેદાઇ ગયો. એ કાળાશ અને ત્રાસનાં આઠ વર્ષો-ઓમણીસમી સદીની સમાપ્તિકાળનાં એ આઠ વર્ષોની

અપકીર્તિભરી યાદ આજ પણ આચરીશ બચ્ચાને લગભાઈ
નીચું ભેવરાવે છે અને અંગ્રેજોનાં અદૃહાસ્ય જમાડે છે.

એ આઠ વર્ષ પણ કોષ કુસ્વપ્નની મારક વીતી જવાનાં
હતાં. એ ભાઈભાઈઓની ભદ્રવાસ્થળી બ્યારે ઓમણીસમી સદીની
કાળ-રાત્રીના છેલ્લો પહોર ભીંજવી રહી હતી, ત્યારે
વીસમી સદીના પ્રાતઃકાળને સાર આચરેન્ડનો ભાગ્યવિધાંતા
પોતાની મુક્તિ-શરણાર્ધમાં મંગળ સરાવળ બેસાડી રહ્યો હતો. એ
સૂરો ગુંજતા હતા વીર પાર્નેલની જ આરામગાહમાંથી. એ સૂરો
ક્યા ક્યા હતા ?

Ireland for the Irish and Land for the People: આચરેન્ડ આચરીશોનું છે ને જમીન છે લોકોની-કિસાનોની.

Keep a firm grip on your homesteads : તમારાં ધરખેતરને વજ્રમુઠ્ઠીમાં ઝાલી રાખજો !

Hold the harvest : જમીનનો પાક હાથમાં જ ઝકકડી
રાખજો. (અન્યાયી ભાડાં ભરશો નહિ.)

No man can set bounds to the march of a nation : પ્રજાના પ્રગતિ-પ્રયાણુ આડી મર્યાદા દોરવાની
સત્તા કોષ પણ માનવીને મળી નથી.

એ સર્વ ખીજને છાંટનાર દૂરદેશી હતી પાર્નેલની. એ ખીજ-
રોપણુમાંથી મુક્તિનાં કલ્પતરુઓ ઉગ્યાં : ગેલીક લીગ, સીનશીન,
અને સરકારી શાસન સામેનું આખું પ્રતિરૂપધીં રાજતંત્ર.

આઝાદીજંગના ઇતિહાસો

અશિયાનું કલંક

મિસરનો મુક્તિસંગ્રામ

હંગેરીનો તારણહાર

લેનીન-અધ્યક્ષ

સળગતું આયલેન્ડ

સાહિત્ય અકેદમી ભંડાર

